

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**RUSÇADAKİ EŞANLAMLI DEYİMLERİN
KÜLTÜRDİLBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZ PROJESİ

**HAZIRLAYAN
Cemile TUĞ**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER**

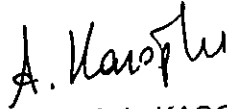
ANKARA - 2011

ONAY

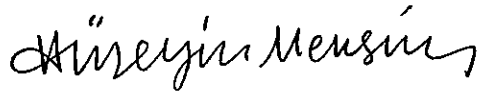
Cemile TUĞ tarafından hazırlanan "Rusçadaki Eşanlamlı Deyimlerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelenmesi " başlıklı bu çalışma, 25.01.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.



Doç. Dr. Zeynep BAĞLAN ÖZER (Danışman)



Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU



Doç. Dr. Hüseyin MEVSİM

ÖNSÖZ

Rusça çok geniş bir edebi zenginliğe sahiptir. Deyimler bu edebi zenginliğin önemli unsurlarından biridir. Toplumlar, dilleri yalnızca basit bir iletişim aracı olarak kullanmamış, sözcüklere temel anlamlarının dışında ikincil anlamlar yükleyerek, dilleri kendi öz kültürlerinin bir parçası yapmışlardır. Tek bir kavrama ad olan sözcüklerin bir araya gelip, bütün halinde mecazlaşarak, yeni bir anlam kazanmaları neticesinde deyimler ortaya çıkmıştır. Edebi eserlerin temel taşlarından olan deyimlerin birçoğunun dile nasıl girdiği bilinmesine rağmen, bazılarının kökeni tam olarak bilinmemektedir. İletişimimizde sürekli olarak kullandığımız deyimler, bir şeyi uzun uzadıya anlatmanın en kısa yoludur.

“Rusçada Eşanlamlı Deyimlerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelemesi” adlı tezimiz, “Deyimbilim”, “Deyimlerin Milli Kültürel Özellikleri”, “Rusça’da Eşanlamlı Deyimler” başlığı altında üç bölümden oluşmaktadır.

“Deyimbilim Kuramları”, “Deyimbilim Alanında Çağdaş Araştırmalar” alt başlıklarından oluşan birinci bölümde dilbilimcelerin yapmış oldukları farklı deyim tanımlarına yer verilmiş, deyimsel yapıları oluşturan birimlerin (sıfat, isim, fiil...vs) özellikleri açıklanarak deyimbilim alanında yapılan çağdaş araştırmacılar ve savundukları fikirler üzerinde durulmuştur.

“Deyim ve Kültür”, “Deyim incelemelerinde Kültürdilbilimsel Yaklaşım” alt başlıklarının oluşan ikinci bölümde kültür tanımı verilerek deyim ve kültür ilişkisi açıklanmış, deyim incelemelerinde kültürdilbilimsel yaklaşımların önemi vurgulanmıştır.

“Eşanlamlılık Kavramı”, “Deyimlerde Eşanlamlılık” ve “Eşanlamlı Deyimlerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelenmesi” alt başlıklarından oluşan “Rusça’da Eşanlamlı Deyimler” adlı üçüncü bölümde eşanlamlılık kavramı anlatılmış, deyimlerin eşanlamlı olmalarının sebepleri açıklanmış, eşanlamlı

deyimlerin kullanım alanlarındaki farklılıklar üzerinde durularak, deyimler kültürdilbilimsel açıdan incelenmiştir.

Araştırma yöntemi olarak semantik çözümlemesi, içerik çözümlemesi, dağılımsal çözümleme, karşılaştırmalı inceleme gibi çeşitli dil-içi ve dil-dışı yöntemler kullanılmıştır.

Tezde kullanılan örnekler, Rusça kaynakların taranması suretiyle elde edilmiştir. Örneğin; JUKOV, V.P., SİDORENKO M.İ., ŞKLYAROV V.T., **Tolkoviy Slovar' Frazeologičeskih Sinonimov Russkogo Yazıka**, Moskva, 2005., TELİYA, V.N; **Frazeologiya v Kontekste Kulturu**, Moskva, 1999., MOLOTKOVA, A.U.; **Frazeologičeskiy Slovar' Russkogo Yazıka**, 1978., MASLOVA, V. A., **Lingvokulturologiya**, Moskva, İzdatelskiy Tsentr Akademiya, 2007., SAZONOVA, İ. K.; **Leksika i Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazıka**, İzdatelstvo Literaturı na İnostrannıh Yazıkah, Moskva, 1963., ALEFİRENKO, N. F., **Frazeologiya**, Moskva, 2008, ANDRAMONOVA N. A., **Frazeologiya i Sintaksis**, İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta, 1982., ARUTYUNOVA, N. D. **Yazık i Mir Çeloveka**, Moskva, 1999., BALAKAY, A. G., **Frazeologiya Russkogo Yazıka**, Novokuznetsk, 1992., BARANNİKOVA T. B., **Stiliçeskiye Sinonimi: Printsipi i Metodi İssledovaniya**, Mahaçkala – 2005....vs ve <http://ru.wikipedia.org>., <http://www.frazeologiya.ru>, <http://pda.coolreferat.com>, <http://frazbook.ru/>, <http://glossword.info/>, <http://lib.babr.ru>, <http://enc-dic.com>...vs internet siteleri incelenmiştir.

Çalışmamızdaki amaç, dil içinde çok önemli bir yere sahip deyimleri, yeni bir araştırma alanı olan kültürdilbilim açısından incelemek ve deyimlerin eşanlamlı oluşumları üzerinde durmaktır. Yabancı dil öğreniminde, deyimisel ifadeleri anlamak ve doğru kullanmak, öğrenen açısından oldukça zor olmaktadır. Bu çalışmamızda millî kültürel unsurları içinde barındıran deyimlerin algılanmasında ve kullanımında kültürdilbilimsel yaklaşımın büyük önemi olduğu belirtilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEYİMBİLİM

1.1. DEYİMBİLİM KURAMLARI	8
1.2. DEYİMBİLİM ALANINDA ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMALAR	19

İKİNCİ BÖLÜM

DEYİMLERİN MİLLİ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

2.1. DEYİM VE KÜLTÜR	40
2.2. DEYİM İNCELEMELERİNDE KÜLTÜRDİLBİLİMSEL YAKLAŞIM	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSÇA' DA EŞANLAMLI DEYİMLER

3.1. EŞANLAMLILIK KAVRAMI	63
3.2. DEYİMLERDE EŞANLAMLILIK	102
3.3. EŞANLAMLI DEYİMLERİN KÜLTÜR DİLBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMSİ	119

SONUÇ	133
KAYNAKÇA	135
ÖZET	140
ABSTRACT	141

GİRİŞ

Deyimsel ifadelerde kelimeler kendi münferit anlamlarını yitirerek, yeni durağan bir anlam kazanır. Dilde var olan bu tür kelime terkiplerinin hepsi deyim olarak adlandırılır.¹ Bir kelime grubunun deyimisel ifade olabilmesi için toplum tarafından kabul görmesi gerekir. Bu kabulleniş ancak halkın düşünsel yapısına, örf ve adetine, kısaca kültürel özellikleriyle örtüşebilme oranıyla bağıntılıdır. Toplum kendine yakın olanı alır, kullanır ve nesilden nesile aktarır. Daha önce gerçek anlamlarıyla kullanılan deyimler çağlar sonra gerçek anlamlarının dışında mecazi bir anlam kazanarak varlığını sürdürmeye devam eder. Deyimsel ifadelerin bir çoğunun günümüzde mecazi anlamlarıyla kullanılıyor olması sosyo - kültürel yapıda meydana gelen değişimlerdenidir.

Dildeki deyimisel birimler özel bir yapıya sahiptir. Deyimi anlaya bilmek için kelime bileşenlerinin bütünündeki anlamı çözmek gerekir. Deyimsel anlamlar da, kelimeler gibi bir tek anlama sahiptir. Örneğin **“Медвежья услуга”** deyiminin anlamı deyimisel terkipte *“yapılan yardımdan zarar görülmesi”* anlamına gelir. Tek tek bakıldığında ise **Медвежья** “ayı”, **услуга** ise *“yardım, hizmet”* anlamına gelmektedir, fakat deyim bu şekilde çevrilmesi ve kullanılması uygun olmaz. Örneğin;

“Гнуть в бараний рог” : *“Koşun boynuzunu bükmek.”*

“Звезд с неба не хватает” : *“Gökten yıldız toplamamak.”*

Kelimesi kelimesine yapılan aktarımlar, bu örnekte görüldüğü gibi deyimsel terkinin anlamını tam olarak karşılayamayabilir.

Oysa ki bu deyimler;

“Гнуть в бараний рог” : *“Zoru başarmak.”*

¹ И. К. Сазонова, **Лексика и Фразеология Современного Русского Литературного Языка**, Москва, Издательство Литературы на Иностранных Языках, 1963, s. 95.

“Звезд с неба не хватает”: “Orta karar olmak”, anlamlarında kullanılmaktadır.

Bağımsız kelime yapısından farklı olarak, deyimler yapının değişmezliğini ifade eder. Bu şu anlama gelir: Deyimi meydana getiren hiçbir kelime değiştirilemez, kelimelerin yakın anlamları kullanılamaz. Fakat bazı deyimlerin varyantları olabilir. Bu durum, deyimsel ifadelerdeki kelimelerin değişebileceği anlamına gelmez.²

Bu durumu örnekle açıklamamız gerekirse, “от всего сердца” “bütün kalbimle”, “от всей души” “bütün ruhumla; en içten”, deyimlerinde kullanılan “сердце” “kalp” ve “душа” “ruh” kelimeleri, birbirlerini yerlerine kullanılmış kelimeler değildir. Birbirlerinin yerlerine kullanılan bu iki deyim eşanlamlı kabul edilir.

Deyimler uzun tarihi süreçlerin ürünüdür ve değişmez yapıya sahip olmaları, onların yapısal ve anlamsal durağanlığıyla açıklanabilir.

A.A.Şahmatov, deyimlerin tarihi bakış açısıyla incelenmesinin doğru olacağı üzerinde durarak, bölünmez kelime bileşenleri olan deyim birimlerinin birbirleriyle olan ilişkisinin, tarihi bakış açısıyla açıklanabileceğini, canlı dil sistemi içerisinde, çağdaş dil yaklaşımlarıyla incelemenin doğru netice veremeyeceğini söyler.

A.A.Şahmatov'a göre, bölünemeyen kelime bileşimlerinin oluşum süreci içinde anlamsal ve biçimsel, yani leksik ve dilbilimsel eş zamanlılık oldukça dardır.³ N. K. Kuhlman da, A. A. Şahmatov ile aynı görüşü paylaşacak nitelikte bir görüş bildirmiştir. N.K.Kuhlman, deyimsel ve dilbilgisel verilerin ayırt edilmesinin gerekli olduğunu söyler. Kalıplaşmış deyimsel

² Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **Современный Русский Язык**”- Москва Айрис Пресс 2003, s. 110.

³ В.В.Виноградов, **Русский Язык**, Москва, Высшая Школа, 1986, s. 27.

tabirlerde semantik bağlantının ifade özellikleri, çağdaş dilin canlı sisteminden farklı bir şekilde, sıkça eski dil özellikleri taşır.⁴

N. K. Kuhlman bu görüşüyle şunu vurgulamak ister. Dil, canlı bir sistemdir, devamlı değişir ve yenilenir. Dil sistemi içinde meydana gelen bu değişimler, deyimse terkiplerinin yapısını etkilemez. Deyim ortaya çıktığı ilk hali ile dil içinde görevini sürdürmeye devam eder.

Deyimse bileşimi oluşturan kelimeler, deyim yapısı içinde düz nominatif (adlandırıcı) anlamlarının dışında farklı bir anlam kazanır. Bu kelime bileşenlerinin çerçevesi mantıksal yolla değil, dilin genel kullanımıyla, bütünüyle dilsel şartlarla teşekkül eder. Bu durum deyimse oluşumların en önemli işaretidir.⁵

Deyimse oluşumlar mantıksal bir oluşum değildir. Daha doğrusu, oluştukları zamandaki mantıksal söz dizgesi şimdiki yaşayan dille açıklanamaz.

V.V.Vinogradov, deyimse bileşim içinde somut dilin özellikleriyle bütünleşen birden çok etki alanı olduğu görüşündedir. Deyimler, o dili konuşan topluma has özellikleri, anlayışı, mantıksal içeriği bünyesinde barındırır. Kendine özgü bir biçime sahiptir. Halk yaratıcılığının renkli düşüncelerini yansıtır.⁶ Örneğin;

“Биться как рыба об лёд”: *“Boşa kürek çekmek.”*

“Висеть на хвосте”: *“Kuyruğuna takılmak, ensesinde olmak.”*

“Волк в овечьей шкуре”: *“Koyun postuna bürünmüş kurt.”*

“Делать из мухи слона”: *“Pireyi deve yapmak, fazla abartmak.”*

“Зуб на зуб на попадает”: *“Tir tir titremek. Dişleri birbirine vurmak.”*

⁴ В.В.Виноградов, **a.g.e.**, s. 27.

⁵ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s. 34.

⁶ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s. 34.

Bu örnekler V.V.Vinogradov'un görüşünü doğrular niteliktedir.

Bir kültür mirası olarak görülen deyimlerin, dilbilimden ayrı şekilde, deyimbilim adı altında incelenmesi gerektiği gerçeği 20'li ve 40'lı yıllar döneminde kaleme alınmıştır. Deyimbilim (frazoloji) Sovyet dilbilimi bünyesinde ayrı bir dilbilim alanı olarak XX. yüzyılın 40'lı yıllarında ortaya çıkmıştır. Deyimbilim kuramıyla ilgili ilk görüşler A. A. Potebnya, İ. İ. Sreznevskiy, A. A. Sahmatov ve F. F. Fortunatov'un çalışmalarında yer almaktadır. Deyimbilimin gelişmesine ayrıca Fransız dilbilimci Ş. Bali'nin fikirleri etki etmiştir.⁷

Deyimleri doğru anlamak ve kullanmak için deyim birimlerinin ortaya çıktığı toplumun kültürel yapısını iyi tanımak gerekir. Dil sistemi içinde kültürle yoğrularak oluşan deyimleri anlayabilmek için araştırmaların yalnızca dilbilimsel bakış açısıyla yapılmaması gerekir.

XVIII. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Herder, Wilhelm von Humboldt, Whorf, dil, toplum ve kültür ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Humboldt, dilin kültürün bir yansıması olduğunu ifade etmiştir.⁸

Kültür, bir topluluğun toplum olabilme sürecinde edindiği kazanımlar bütünüdür. Bir toplumu toplum yapan ayrıcalıklı durumlardır. Dil ve kültür birbiriyle bağıntılı iki kavramdır. Dil kültürün yansıması, kültür dilin yaratıcısıdır. Bu iç içe geçmiş iki kavram son yıllarda kültürdilbilimsel açıdan ele alınmaktadır.

Kültürdilbilimin hızlı gelişme göstermesinin bir sonucu olarak Rusya'da, özellikle son zamanlarda dil ve kültür üzerine araştırmalar çok

⁷ Svetlana Stamatov, "Rus Dilinde Deyimlerin Tarihsel Ve Etimolojik Açıdan İncelenmesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, **Ankara**, 2007, s. 6.

⁸<http://www.frmtr.coml>, 10 Ekim 2009.

fazla sayıda artış göstermiştir. Rusya’da, bu yeni dilbilim alanının hedefi atasözleri, deyimler gibi, dildeki kalıplaşmış ifadeler olmuştur.⁹

Deyim incelemelerinde kültürdilbilimsel yaklaşımın en doğru inceleme tekniği olduğunu savunan V. N. Teliya, deyimleri kültür referansı olarak kabul eder. Onların yapısında belirli bir toplumun psikolojisine, inancına, ritüellerine ve miflerine ait özelliklerin saklı olduğunu düşünerek, deyimleri belirli bir topluma ait kültürel özelliklerin, dilsel sembole bürünmüş şekli olarak yorumlar.

V.İ. Postovalova deyim üzerindeki araştırmalarında şu neticeye varmıştır: Deyim geniş kültürel bütün içinde incelenmelidir. Toplum karakterini yansıtan deyimlerin kültürel bütünlük içinde incelenmesi çok önemlidir. Manevi kültürün oluşumunda dil, dil şekillenmesinde ise kültür önemli bir yer tutar. Bu, iç içe geçmiş durum ancak kültürdilbilimsel yaklaşımla en iyi şekilde açıklanabilecektir.¹⁰

Bu nedenle, deyim araştırmalarında kullanılabilecek belki de en doğru yönteminin, yeni bir dilbilim kuramı olan “kültürdilbilimsel yaklaşım” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kültür aktarımında dilin önemi üzerinde duran E. F. Tarasov, insana ait özelliklerin nesilden nesile aktarılması kültürün en önemli özelliğidir, der.¹¹ Doğal dil, kültürün bir parçası olarak, kültürün yansıtılmasında önemli bir rol oynar. Hem kültür aktarıcısı olarak dilin, hem de insan toplumlarının yaşantısı içinde kültürün yeri ve önemi büyüktür.

Kültür ve dilbilim bakış açısıyla deyimlerin incelenmesi görüşünü savunan A.M. Meleroviç, B. M. Mokienko deyim şekillerindeki ve deyim

⁹ <http://lingvocult.ru.acad.bg>, 10 Ocak 2010.

¹⁰ В. Н. Телия, **Фразеология в Контексте Культуры**: Сб. ст. / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. Москва, 1999, s. 26.

¹¹ В. Н. Телия, **a.g.e.**, s. 31.

dilindeki farklılıkları anlayabilmek için genel dil sisteminin dinamiklerini incelemek önemlidir, der.¹²

Dil, tarihsel süreç içinde gelişme ve değişme gösterir. Değişimindeki en önemli etkiyi toplumun kültüründen alır. Değişen kültür dili de etkiler.

Çalışmamızdaki amaç; dil içinde çok önemli bir yere sahip deyimleri kültürelbilimsel açıdan incelemek ve eşanlamlı oluşumları üzerinde durmaktır.

Kelimelerde görmüş olduğumuz eşanlamlılık olgusu, deyimlerde de mevcuttur. Aynı kavramın farklı şekillerde açıklanıyor olması, tarihi süreçle bağlantılıdır. Genellikle kelimelerin veya deyimlerin eşanlamları farklı tarihi devirlerde ortaya çıkarak dil sistemi içinde yerini almıştır.

Eşanlamlı deyimleri örnekle açıklamamız gerekirse;

“Выходить из рамок (за рамки)”: *“Çizmeyi aşmak, fazla ileri gitmek.”*

“Переступить рамки”: *“Çizgiyi aşmak.”*

“Выходить из границ” (за границы): *“Sınırı aşmak.”*

“Переходить границы (границу)”: *“Sınırları aşmak.”*¹³

Bir diğer deyim ise;

“До последней капли крови (издыхания)”: *“Kanının son damlasına kadar.”*

“До последнего вздоха”: *“Son nefesine kadar.”*

“Не на жизнь (живот) а на смерть”: *“Ölüme kadar.”*¹⁴

Birbirlerinin yerine kullanılabilen bu deyimler eşanlamlıdır.

Yabancı dil öğreniminde deyimsel ifadelerin öğrenilmesi ve kullanımı öğrenen bireyler açısından oldukça zor olmaktadır. Bu zorluk dilin

¹² В. Н. Телия, **a.g.e.**, s. 63.

¹³ В.Р. Жуков, М. И. Сидоренко, И. Т. Шкляров, **Толковый Словарь Фразеологических Синонимов Русского Языка**, Москва, 2005, s.127.

¹⁴ В.Р. Жуков, **a.g.e.**, s.147.

konuşulduğu kültür bütününe yabancı olunmasından kaynaklanmaktadır. Bazı deyimssel ifadelerin anlamı milletin ve ülkenin tarihinde gizlidir.Örneğin;

“При царе Горохе”: *“Çok eski dönemlerde.”* Rus hikayesinden geçen bir ifadedir. İronik anlatımlarda kullanılır.

“Во всю Ивановскую”: *“Herkesin her şeyi öğrenmesi.”*¹⁵ Eskiden radyo ve TV gibi iletişim araçları olmadığı için, Moskova’ da Kremlin’de Büyük İvan çan kulesinin yanında bir meydan oluşturulmuştur. Bu meydanda Çarın emir ve isteklerini halka duyuran İvan adında bir katip bulunmaktadır. Deyimssel yapı da buradan kaynaklanmıştır. Bu deyimler Slav kökenli deyimlerdir ve anlamlarını deyim birimlerinde çıkarmak, mantığını kavramak bir yabancı için oldukça güçtür.

Bazı deyimssel yapıların anlamları deyimi oluşturan kelime birimlerinin anlamlarından çıkarmak mümkün olabilmektedir. Örneğin;

“Брать (забирать) в руки”: *“Avucunun içine almak.”*

“Бросаться (кидаться) в глаза”: *“Göze çarpmak.”*

“Вертеться на языке”: *“Dilinin ucunda olmak.”*¹⁶

Örneklerde görüldüğü gibi deyim ter kibini içindeki kelimelerden deyim anlamını çıkarmak mümkün olabilmektedir.

Bu çalışmamız, deyimler üzerine yapılan incelemelerde, yeni bir dilbilim kuramı olan “kültürdilbilim” alanının tanıtılması açısından önem taşımaktadır. Tezimizde deyimler üzerindeki eşanlamlılık oluşumları incelenmiş olup, aynı anlamı taşıyan farklı deyimlerin oluşumları ve bu deyimlerin kullanım farklılıkları üzerinde durulmuştur.

¹⁵ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова **a.g.e.**, s.98.

¹⁶ В.Р. Жуков, М. И. Сидоренко, И. Т. Шкляров , **a.g.e.**, s. 41

BİRİNCİ BÖLÜM

DEYİMBİLİM

1.1. DEYİMBİLİM KURAMLARI

Sosyal bir varlık olan insan, yeme içme barınma ihtiyacının yanında iletişim kurma ihtiyacı da duymuş, duygu ve düşüncesini karşı tarafa iletme isteği dil olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Başlangıçta temel ihtiyaçları adlandırmaya yönelik olan sözcükler, duygu ve düşünceler gibi soyut kavramlara ad olarak çoğalmıştır. Bir dilin zenginliğini her şeyden önce o dilin kelime haznesi temsil eder. Anlam ifadeleri ve stilistik rolleri açısından farklılık gösteren deyimler bu zenginliğin önemli bir kaynağını oluşturur.¹⁷ Bir toplumun inanışını yaşayışını, olaylar karşısındaki bakış açısını yansıtan dil olgusu içinde yer alan deyimler, o toplumun karakteristik özelliklerinin yansıtıldığı bir tablo gibidir. Bazen soyut duyguları somutlaştırma şekli, bazen uzun cümlelerle anlatamadıklarımızı üç beş kelimeyle anlatabilme şeklidir.

Deyimler için yapılmış çok sayıda tanım bulunmaktadır.

“**Ali Püsküllüoğlu**, deyimi: “Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu” olarak tanımlamıştır.¹⁸

Bu tanımda deyimlerin kalıplaşmış mecazi anlamlı birimler olduğu vurgulanmıştır.

Mehmet Hengirmen ise: “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak

¹⁷ Т.П. Плешенко, Н.В. Федорова, Р.Г. Чечет, **Основные Стилистики и Культуры Речи**, Минск, Тетрасистемс, s. 189.

¹⁸ Ahmet Turan Sinan, “Deyim Kavramı Üzerine Notlar-1”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 18, sayı 2, 2008, s. 93.

benimsenen kalıplaşmış söz” biçiminde tanımlamıştır.¹⁹ Mehmet Henigmen’in deyim tanımında dikkati çeken, deyimlerin toplum tarafından ortak olarak kabul görmüş olma özelliğidir.

Doğan Aksan, deyimi: “Belli bir kavramı, belli bir duygu veya durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” diye açıklamaktadır.²⁰ Doğan Aksan, deyimleri oluşturan sözcüklerdeki yan anlam olgusuna vurgu yaparak, tek kelimelik yan anlamlı sözcükleri de deyim kategorisinde saymıştır.

Şükrü Elçin, “Deyimler (tabirler), asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler, duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü dilbilim unsurlarıdır” der .²¹ Genel deyim tanımlarıyla benzerlik gösteren bu tanımda, dil sistemi içinde deyimler, duyguların ve fikirlerin aktarımındaki renkli birimler olarak ifade edilir.

V.V. Vinogradov, deyimleri iç içe geçmiş ve kendi içinde anlam kazanmış dil birimleri olarak kabul eder. Deyimsel kaynaşmalarda leksik yaklaşımlarla istenen amaca ulaşılamaz.²² V.V. Vinogradov’un vurgulamak istediği, deyim terkiplerinde anlamın, kelimelerden çıkarılamayacağıdır. Deyimlerde anlam, bütünün içinde saklıdır.

V.N. Teliya, deyimsel terkipler içinde toplumla ait dil, düşünce, inanç, örf adet, gibi kültürel özelliklerin saklı olduğunu belirterek, deyimleri toplumların kültürleri hakkında bilgi veren semboller olarak değerlendirir.²³

¹⁹ Ahmet Turan Sinan, **a.g.m.**, s. 93.

²⁰ Ahmet Turan Sinan, **a.g.m.**, s. 94.

²¹ Ahmet Turan Sinan, **a.g.m.**, s. 93-94.

²² В.В.Виноградов, **a.g.e.**, s. 28.

²³ В.Н.Телия, **a.g.e.**, s. 13.

V.N. Teliya bu tanımla, deyimlerin kültür taşıyıcısı olduklarının altını çizer.

İ.S. Trusova' ya göre, deyimler bir toplumun oluşumu esnasında yaşadıkları tarihi olayları, etimolojik şekillenmeyi bünyesinde barındıran, dil içinde anlatıma renk katan üslupsal ifadelerdir. Anlamsal bütünlüğe, yapısal istikrara sahip, mecazi anlam içeren, duyguların görselleştiği sözcük öbekleridir.²⁴

V.A. Maslova, tarihi ve ulusal değerlerin, miflerin yer aldığı, tarih, kültür, halkın psikolojisi, halk yaratıcılığı gibi bilgileri içinde barındıran deyimleri, canlı tarihsel bellekler olarak adlandırır. Maslova'ya göre deyimler eski kültürlere ait gelenek ve göreneklere öğretici öğretmen gibidir.²⁵

İ.S. Trusova'nın ve V.A. Maslova'nın deyim tanımında dikkat çekici unsur, deyimlerdeki kültür ve tarih etkisidir.

M.İ. Fomina, birçok elementi içinde barındıran, deyimleri oldukça karmaşık bir yapıya sahip dil unsurları olarak değerlendirir. Deyim birimlerini birbirinden ayırmanın oldukça zordur. En belirgin özellikleri tekrarlanabilen sabit yapılar olmalarıdır. Tarihin bir yerinde, anlam kazanmışlar ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmişlerdir. Çağdaş dil sistemi içinde anlamını belirlemeye çalışmak doğru olmaz. Geleneksel özellikler taşıması bu durumu engeller.²⁶

Deyimler, sabit kelime terkipleri oldukları için, semantik yapılarının yanı sıra, sentaktik yapılarını da değişikliğe uğratmadan günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Geleksel yapı ifadesiyle kastedilmek istenen budur. Bu

²⁴ И. С. Трусова, **Русский язык и культура речи в терминах и понятиях**, Владивосток, 2008, s.28.

²⁵ V.A. Маслова, **Лингвокультурология**. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений 3-е издание, исправленное, Москва, Издательский центр «Академия» 2007, s. 87.

²⁶ Фразеологические синонимы-антонимы со значением внешность человека, (Erişim) www.bestreferat.ru. 22.03.2010.

nedenle, çağdaş yaklaşımlarla deyimleri kavramaya çalışmak doğru sonuçlar çıkarmaz.

E.A. İvvanikova'ya göre deyimler, olayları farklı açılardan yansıtabilen yapılar olarak, dilin leksik yapısı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Deyimler çoğunlukla gerçekleşen olayları olduğu gibi yansıtmaz, aynı zamanda ona belirli bir değer yükleyerek karakterize eder.²⁷

Çok fazla deyim tanımı yapılmasına rağmen, bakıldığında hepsinin benzer bir olgudan bahsettiğini görüyoruz. Deyim tanımlarından anlaşıldığı gibi, bir söz öbeğinin deyim özelliği kazanabilmesi için en az iki kelimeden oluşması, deymi meydana getiren kelimelerden en az birinin gerçek anlamlarının dışında mecazi bir anlam taşıması, kalıplaşmış olarak kullanılması, uzun tarihi bir süreçten geçerek toplum tarafından kabul görmesi gerekmektedir.

Anlatım gücünü artıran, sözü çekici kılan, olayları tasvir eden ve dinleyenin zihninde anlatılmak istenen durum hakkında bir resim oluşturan sözcük öbekleridir.

Bir bütünlük içinde deyimleşen leksik anlam değişmez kelime bileşenleri olan deyimler, cümle içinde cümlenin bir parçası olarak yer alır. Bölünemez, herhangi bir parçası çıkartılamaz ve değiştirilemez. Sözcüklerin eş anlamları zıt anlamları olduğu gibi, deyimlerin de eş anlamları ve zıt anlamları vardır.

Deyimler kendilerine has özellikleriyle uzun yıllardan beri dilbilimcilerin merakını uyandırmış ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Genellikle dilbilim içinde incelenen deyimbilim (frazeoloji) sabit kelime bileşenlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Dilde var olan deyimleri inceleyen dilbilim alanına Fransızca'da "phraseologie" ve "idiomatique", Almanca'da "phraseologie" ve "Ideomatik" Rusça'da "frazeoloji" adını almaktadır. Deyimbilim, deyimlerin ortaya

²⁷ Фразеологические синонимы-антонимы со значением внешность человека, (Erişim) www.bestreferat.ru. 22.03.2010.

çıkışlarını biçim ve anlam yönünden niteliklerini, çeşitli özelliklerin inceler.²⁸ Dilbilimin bir parçası olarak ortaya çıkan deyimbilim leksik alanda bölünemez kelime grupları olarak incelenir. Deyimler dil içinde bağımsız olmayan kelime bileşenleridir. Çeşitli kelimelerin birleşmesiyle ortaya çıkan oluşumlardır.²⁹ Bu kelime bileşenleri içinde yer alan kelimeler çoğu zaman kendi bireysel leksik anlamlarını kaybederek, deyimisel ifade içinde bambaşka bir anlam kazanır. Deyimler insan hayatının bütün yönlerini karakterize ederek halk yaratıcılığının tüm güzel yönlerini gösterir. Uzun cümlelerle anlatılabilecek bir durumun en kısa ve görsel yolla anlatma şeklidir.

Örneğin; “**золотые руки**” elinden her iş gelen, becerikli insanlar için kullanılan bu deyimde “*eller*”, değeri tüm dünyaca bilinen bir maden olan “*altın*” ile birleştirilmiş ve böylesi bir deyimisel ifade ortaya çıkmıştır.

Deyimler sadece konuşma dilinde kullanılan sözcük grupları değildir. Edebiyatta ve gazete dilinde de kullanılır. İfadeyi kuvvetlendirir, anlatıma canlılık ve renk katar. Olayların zihnimizde şekil kazanmasına yardımcı olur.³⁰ Deyimsel ifadeler sıradan kelime bileşimlerinden farklı olarak bir takım karakteristik özelliklere sahiptir.

Deyimler tesadüfi birleşimler değildirler, her zaman mantıksal bir temel üstünde birkaç kelimenin bir araya gelmesiyle oluşur. Kendi içinde bir kuralı vardır. Kelimeler deyim içinde kendi öz anlamlarını kaybederek farklı bir anlam kazanır. Genellikle bölünmez bir anlam bütünlüğüne sahiptirler. Bir tek kelime ile ifade edebilecek bir durum birkaç kelime ile ifade edilir. Örneğin; “**раскинуть умом**”, “*подумать*” (düşünmek) anlamında kullanılan bu birleşimde var olan kelimeler, tek tek ele alındıklarında “*düşünmek*” anlamından farklı bir anlam ifade ederler. “**Раскинуть**” “*açmak*”, “**ум**” ise “*akıl*” anlamındadır. Bazen deyim oluşturarak kelimelerle deyim terkinin

²⁸ Doğan Aksan, **Anadilimizin Söz Denizinde**, Ankara, 2002, s. 95.

²⁹ М.И. Фомина, **Современный Русский Язык**, Высшая школа, 1990, s. 4.

³⁰ М.Т. Баранов, Т.А. Костяева, А.В. Прудникова, **Русский Язык**, Москва, Просвещение, 1989, s. 27-28.

anlamı tam olarak örtüşür. Örneğin; “**садиться на мель**” deyimini oluşturan kelimeler “**садиться**” “*oturmak*”, “**мель**” “*sığ yer*” kelimeleri tek tek incelendiğinde “*zor duruma düşmek*” anlamında olan bu deyimsel ifade ile kelimeler arasında bir anlam bağı olduğu görünür.³¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu deyimimizde de halk yaratıcılığını, hayal gücünü görmekteyiz. Sığ yere oturmak, bir geminin karaya oturması zihinde canlandırılarak oluşturulmuş bir deyimdir. Karaya oturan bir geminin zor durumu, halkın söyleminde böyle bir deyim doğmasına neden olmuştur. Bu bir bakıma soyut bir kavramın somut bir şekle kavuşmasıdır.

Bağımsız kelime yapısından farklı olarak, deyimler yapının değişmezliğini ifade eder. Bir başka deyişle; deymi meydana getiren hiçbir kelime değiştirilemez, kelimelerin yakın anlamları kullanılamaz, ama bazı deyimlerin varyantları olabilir. Bu deyimsel ifadelerdeki kelimelerin değişebileceği anlamına gelmez. Örneğin; “**от всего сердца**” “*bütün kalbimle*”, “**от всей души**” “*bütün ruhumla*.”³² Rus edebiyatında deyimlerin değişimi kelime oluşumlarının değişiminden oldukça yavaştır. Tüm dillerde aynı olan bu durum deyimlerin doğasıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi, deyimsel ifadeler uzun yıllar süren oluşum evresinin ürünüdür. Ortaya çıkmış bu deyimler dil içindeki görevlerini aktif şekilde yerine getirerek uzun süre yaşarlar.³³ Rusça’ da XIX. yy ve XX. yy’ de etkili şekilde kullanılan birçok deyim eskiyerek aktif kullanımdan çıkmıştır. Bazen de değişim nadiren deymi oluşturan birimlerin bir kaçının değişimiyle gerçekleşir. Bu tür durumlarda değişim biçimseldir, fakat deyim anlamı değişmez. Eş zamanlı olarak, eskiyen deyimlerin yerine çağın gereksinimlerine uygun yeni deyimler oluşmaya başlar. Böylece yeni deyimler ortaya çıkar.³⁴

³¹ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова ,**a.g.e.**, s. 109.

³² Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова ,**a.g.e.**, s. 110.

³³ А.М. Григораш, **Фразеология и Стиль**, Киев, Высшая Школа, 1991, s. 27.

³⁴ А.М. Григораш, **a.g.e.**, s. 28.

Bir kültür mirası olarak görülen deyimlerin, dilbilimden ayrı şekilde, deyimbilim adı altında incelenmesi gerektiği gerçeği 20'li ve 40'lı yıllar döneminde kaleme alınmıştır. Deyimbilim (frazeoloji) Sovyet dilbilimi bünyesinde ayrı bir dilbilim alanı olarak XX. yüzyılın 40'lı yıllarında ortaya çıkmıştır. Deyimbilim kuramıyla ilgili ilk görüşler A. A. Potebnya, İ. İ. Sreznevskiy, A. A. Sahmatov ve F. F. Fortunatov'un çalışmalarında yer almaktadır. Deyim bilimin gelişmesine ayrıca Fransız dilbilimci Ş. Bali'nin fikirleri de etki etmiştir.³⁵ Birçok araştırmacının dikkatini çeken ve farklı şekilde ele alınan deyimler yalnızca deyim bileşenlerinin anlamlarıyla ilgili bir ifade değil, dünya bilgisiyle ortaya çıkan bir durumdur, yani deyimlerin doğası dilsel değil kavramsaldır. Bu şu anlama gelmektedir. Deyimleri yalnızca dilbilgisi kuralları çerçevesinde incelemek, deyimsel kuruluşları anlamak için yeterli değildir. Toplumun yarattığı ve nesilden nesle aktardığı kültür mirası olan deyimleri yalnızca dilbilim mantığıyla, kuralıyla değil, taşıdığı kültürel ruhu ve kodu anlayabilecek şekilde ele alıp incelemek gerekir.

Kelime hazinesinin özellikli bir bölümünü, deyimsel bileşimde nominatif anlamlarının dışında yeni anlamlar edinen kelimeler oluşturur. Bu kelime bileşenlerinin çerçevesi mantıksal tavrıla değil, dilin kullanımıyla tamamıyla dilsel şartlarla teşekkül eder. Bu durum deyimsel oluşumların en önemli işaretidir.³⁶ Bu cümleden de anladığımız gibi her kelimeyi deyimsel bileşim içinde kullanmamız mümkün değildir.

"*Aşırı, kenarda, uçta*" anlamına gelen "**Крайний**" sıfatı, dil içinde yalnızca isimlerle kullanılarak, olumsuz özellikleri betimlemede, insanlara has olan özellikleri belirtmede veya istenmeyen hareketlere dikkat çekmede, hoş olmayan durumları anlatan bileşimlerde kendini gösterir.³⁷ "*Aşırı, son derece, uç, son, çetin*" neden olumlu bir cümle kuruluşu için seçilmemiştir, mantıksal

³⁵ Svetlana Stamatov, "Rus Dilinde Deyimlerin Tarihsel ve Etimolojik Açından İncelenmesi", Ankara Üniversitesi, **Ankara**, 2007, s. 6.

³⁶ И. К. Сазонова, **Лексика и Фразеология Современного Русского Литературного Языка**, s. 34.

³⁷ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.34.

olarak açıklanamaz. Bunu açıklamanın en doğru yolu tarihsel süreç içerisinde kelime anlamının geçirdiği yolları, geçirdiği süreci incelemek olsa gerekir.

Örneğin; **“Крайняя глупость”** “son derece aptal”, **“крайнее невежество”** “koyu cahil”, **“крайние меры”** “olağanüstü önlemler”и.т.д” bu şekilde birleştirmek mümkün, olurken **“крайний ум”** “son derece akıllı”, **“крайняя воспитанность”** “son derece terbiyeli”, **“крайние действия”** «son derece hareketli.”... vs. şeklinde kullanmamız mümkün değildir. ³⁸

Deyimsel terkipler tarihsel süreç içinde gelişir.³⁹ A.A.Şahmatov deyimlerin tarihi bakış açısıyla incelenmesinin doğru olacağı üzerinde durarak, bölünmez kelime bileşenleri içindeki deyim birimlerinin birbirleriyle olan bağının tarihi bakış açısıyla açıklanabileceğini, canlı dil sistemi içinde çağdaş dil yaklaşımları bakış açısıyla açıklanamayacağı belirtmiştir. Bölünmez kelime bileşenleri, kendisini dil gelişim sürecinin önceki evrelerinin geçmişten kalan bir parçası olarak takdim eder. A.A.Şahmatov'a göre, bölünemeyen kelime bileşimlerinin oluşum süreci içinde anlamsal ve biçimsel yani leksik ve dilbilgisel eş zamanlılık oldukça dardır.⁴⁰ N.K. Kulhman'da Şahmatov'la aynı görüşü paylaşır. N. K. Kulhman, deyimisel ve dilbilimsel verilerin ayırt edilmesinin gerekliliğini ifade eder. Kalıplaşmış deyimisel tabirlerde semantik bağlantının ifade özellikleri, çağdaş dilin canlı kategorilerinden ayrılarak, sıkça eski dil özellikleri taşır.⁴¹ V.V. Vinogradov, deyimisel bileşim içinde somut dilin özellikleriyle bütünleşen birden çok etki alanı olduğu görüşündedir. Deyimler, o dili konuşan topluma has özellikleri, anlayışı, mantıksal içeriği bünyesinde barındırır. Kendine özgü bir forma sahiptir. Halk yaratıcılığının renkli düşüncelerini yansıtır.⁴² Örneğin;

“Биться как рыба об лёд”: “Boşa kürek çekmek.”

³⁸ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.34.

³⁹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.34.

⁴⁰ В.В.Виноградов, **Русский Язык**, Москва, Высшая Школа, 1986, s.27

⁴¹ В.В.Виноградов, **a.g.e.**, s.27

⁴² И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.34

“Висеть на хвосте”: “*Kuyruğuna takılmak, ensesinde olmak.*”

“Волк в овечьей шкуре”: “*Koyun postuna bürünmüş kurt.*”

“Делать из мухи слона”: “*Pireyi deve yapmak, fazla abartmak.*”

“Зуб на зуб на попадает”: “*Tir tir titremek. Dişleri birbirine vurmak.*”

Bu örnekler Vinogradov’un görüşünü doğrular niteliktedir.

Deyimlerin ulusal özellik taşıdığı, özellikle başka bir dille kıyaslama yapıldığında açık şekilde kendini göstermektedir. İngilizcede *black* “чёрный” “сердитый, злой” anlamı taşıırken Rusça’da, bu şekilde deyimisel bir anlama sahip değildir. *Black looks* “сердитые взгляды” “öfkeli kızgın bakışlar” şeklinde deyimisel bir ifade kazanmıştır.⁴³ Yani İngilizcedeki “black” sıfatı nominatif anlam olarak, Rusça’da “чёрный” sıfatına karşılık olmasına rağmen, deyimisel terkipte yerini, “kızgın” anlamına gelen “сердитый” sıfatına bırakmıştır.

Bir kelime tek deyimisel bileşimde değil, birkaç değişik deyim oluşumunda kendini gösterebilir.⁴⁴ Örneğin;

“Тянуть за душу”: “*Canından bezdirmek, rencide etmek.*”

“Тянуть резину”: “*Canını sıkmak, uzatmak, birisini canından bezdirmek.*”

“Тянуть кота за хвост”: “*Bir işi ertelemek, geciktirmek, zorlamak.*”

“Тянуть жилы (из кого-л)”: “*Birinin canını sıkmak.*”

“Тянуть” : “*çekmek, esnetmek*” fiili, farklı deyim terkiplerinin oluşumunda yer almıştır.

Deyimlerin kendi içinde bir kuralı, büyüklü bir düzeni vardır ve kendi içsel düzenine karşı yapılan hiçbir müdahaleyi kabul etmez. Bu şu anlama gelir; Deyimi meydana getiren birimler değiştirilemez. Bir deyim terkiplerini benzer saydığımız başka kavramlarla birleştirerek deyimleştiremeyiz. Bir başka deyişle deyim olarak kullanamayız. “Чёрные дни” “kara günler” bir deyim oluşumu iken, “чёрный час” “kara saatlar”, “чёрный год”, “kara aylar” “чёрная минута” “kara dakikalar” deyimisel kullanıma sahip değildir.

⁴³ И. К. Сазонова, a.g.e., s.35

⁴⁴ И. К. Сазонова, a.g.e., s.35

“**Чёрная работа**” şeklinde bir deyimisel oluşum mevcutken “**чёрный труд**” şeklinde bir deyim oluşumu yoktur. İş kelimesinin kara sıfatıyla deyimisel düzende birleşmesi işin fiziksel ağırlığını, zorluğunu dile getirmektedir.

Deyim terkiplerinde özellikle nitelik belirten sıfatlar oldukça çok göze çarpmaktadır.⁴⁵“**Чистый**” “temiz”, “принимать что-л за чистую монету” “Ciddiye almak, kanmak.” “**Острый**” “keskin”, “сгладить острые углы” “sivri uçları törpülemek.” “**Светлый**” “aydın”, “светлая голова” “aydın kafalı.”⁴⁶

Deyimlerde her sıfat aynı ölçüde deyim terkibi içinde yer almaz. “**Чёрный**” “siyah”, “**белый**” “beyaz”, “**зелёный**” “yeşil”, “**красный**” “kırmızı” sıfatları çok fazla derecede deyimde yer alırken; sarı ve pembe renklerinin bu kadar çok kullanılmadığı net şekilde göze çarpmaktadır.⁴⁷

Madenlere ad olan sıfatların kullanımı da çok yaygın değildir. Sıfatların bu grubu deyim terkiplerinde çok zayıf bir gelişim göstermiştir. “**Серебряный**” “gümüşü” “**Серебряный смех**” “gümüş renkli gülme”, “**Серебряный голос**” “gümüş gibi ses” “**Стальной**” “çelik, çelikten” “**стальные нервы**” “sinirleri çelik gibi sağlam”, “**стальная воля**” “çelik gibi sağlam irade”, “**Железный**” “demir gibi” “**Железный организм**” “demir gibi sağlam bünye”, “**Железное здоровье**” “demir gibi sağlıklı.”⁴⁸

Sıfatların yanı sıra deyimisel terkiplerde fiillerin de sıkça yer alıyor olması göze çarpmaktadır. Çağdaş Rus dilinde fiillerin deyimisel anlamlarının gelişimi oldukça fazladır. Bu fiiller aslen Rus kökenli olan fiillerdir. Bu tür

⁴⁵ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.36

⁴⁶ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.36

⁴⁷ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.36

⁴⁸ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.36

yardımcı görevdeki fiiller kendi nominatif anlamlarını deyim içinde yitirmekte ve farklı bir anlam kazanmaktadır.⁴⁹ Örneğin;

“**Делать, осуществлять, производить, совершать, вести, понимать, иметь**” gibi bu tür fiiller, deyimisel terkiplerde oldukça çok yer alır. Nominatif anlamı “**Делать**” “*yapmak*”, “**осуществлять**” “*gerçekleştirmek*”, “**производить**” “*yaratmak, yapmak*”, “**совершать**” “*yapmak, işlemek*”, “**вести**” “*getirmek, götürmek*”, “**понимать**” “*anlamak*”, “**иметь**” “*sahip olmak*” olan bu fiiller deyimisel terkipte isimlerle birleşip, farklı bir anlam kazanarak fiziksel hareketlerin ifadesini adlandırır.⁵⁰

“**Делать упражнения**” “ödev yapmak”, “**Делать шаг**” “adım atmak”, “**Делать прыжок**” “atlamak, zıplamak.” “**Делать гримасу**” “surat asmak.”⁵¹

Deyimlerde fiillerin eşanlamlılarını kullanmak doğru değildir. **Делать** yerine “**производить**” veya “**совершать шаг**” dememiz doğru bir kullanım olmaz.

Bu fiil aynı zamanda düşünce sürecini ifade eden isimlerle birleşmesinde düşünsel bir icraatı ifade eder. Bu şekilde kullanıldığında “**совершать**” fiili “**осуществлять**” anlamındadır. “**Делать выбор**” “*seçim yapmak*”, “**Делать попытку**” “*teşebbüs etmek*”, “**Делать ошибку**” “*hata yapmak*”, “**Делать глупость**” “*aptallık etmek*.”⁵²

V.V. Vinogradov, birçok kelimenin çağdaş Rus dil sistemi içinde yalın nominatif anlamına sahip olmadığını dile getirir. Kelimelerin çoğunun anlamının deyim terkiplerinin içinde yaşamakta olduğunu açıklar. Şöyle ki, deyimisel anlamlar, toplumsal dilin pratik kullanım sürecinde kendine has bir kural içinde oluşur. Oluşumları mantıksal olarak bir anlama veya olaya bağlı

⁴⁹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.37

⁵⁰ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.37

⁵¹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.37

⁵² И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.38

olmayabilir. Kelimelerin tüm deyimisel anlamları ikincil anlam olarak görülür ve hatta içerik olarak da kelimelerin nominatif anlamlarıyla kıyaslanır.⁵³

1.2. DEYİMBİLİM ALANINDA ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMALAR

Rus edebiyatında deyimlerin değişimi sözcüksel terkiplerin değişiminden çok daha yavaştır. Bu durum deyimlerin yapısal özellikleriyle açıklanır. Deyimlerin genel kullanım pratiğinde durağanlaşma, kalıplaşma süreci uzun yıllar alır. Oluşan deyim terkipleri dil içindeki görevlerini yerine getirerek uzun süre yaşarlar. Fakat Rus edebiyat dilinde deyimler değişime uğramıştır. XIX.yy da aktif şekilde kullanılan deyimler XX.yy başlarında eskiyerek kullanımdan tamamen çıkmıştır.⁵⁴ Eskiyerek dilden çıkan deyimlerle birlikte eş zamanlı olarak yeni deyimisel oluşum süreci gerçekleşir. Böylece on yıllık bir sürenin sonucunda yeni deyimler ortaya çıkar.⁵⁵ Bu deyimisel değişim süreci toplumsal yapının değişmesiyle oldukça yakında ilgilidir. Hayat şartlarında olan gelişmeler dile yansır. Dile giren her yeni kavram farklı deyimlerinde ortaya çıkmasına neden olur. Bazen bu değişim deyimün tümünü değil de deyim birimlerinden bir tanesinin değişimiyle gerçekleşebilir. Değişim biçimsel olur, fakat anlamsal değişim söz konusu olmaz. “**Не ходит за словом в карман.**” “**Не лезть за словом в карман.**” Deyimde “*gitmek*” fiili yerini “*tırmanmak*” fiiline bırakmıştır. “**Переложить гнев на милость.**” “**Сменить гнев на милость.**” Bu deyimde ise “*yerini değiştirmek*” fiili yerini “*değiştirmek*” fiiline bırakmıştır. Her iki deyimde de anlamsal bir değişim söz konusu olmamıştır.⁵⁶

⁵³ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.40

⁵⁴ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.127

⁵⁵ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.128

⁵⁶ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.128

V.V. Vinogradov deyim grup yapılarının çok dikkatli şekilde incelemenin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Şüphesiz ki en kolay olanı bütünüyle parçalanamaz olarak kabul edilen, bir bütün olarak anlamlı olan deyimleri tiplerine göre gruplandırmaktır.

Rusçada deyimler üzerine yapılan çok sayıda inceleme, onların çok farklı özelliklere göre sınıflandırıldıklarını kanıtlamıştır. Dilbilimsel sınıflamada en çok tanınmış ve en geniş alana yayılmış olanlardan bir tanesini V.V. Vinogradov ileri sürmüştür.

V.V. Vinogradov deyimleri üç gruba ayırmıştır:

1. **Дейимсел Каынашмалар (Фразеологические Сращения):**

Onlar çağdaş söz varlığı bakış açısıyla türetilmemiştir. Kalıplaşmış anlam bütünlüğüne sahip bu deyimler anlamlarını kendilerini oluşturan birimlerden almazlar.⁵⁷ Bu gruptaki deyimlerin gerekçesi açıklanamaz ve gayri ihtiyaridir. Deyimi oluşturan kelimeler birbirinden ayrılamaz ve kelimeler farklı yerlere taşınamaz. Deyim anlamı, kelimelerden çıkartılamaz.⁵⁸ Onların anlamlarında, onları oluşturan birimlerin anlamlarıyla bağıntılı hiçbir ilişki yoktur ve hata gizli bir bağlantıda göze çarpmaz. Deyim bir bütün olarak anlamlıdır. Çağdaş Rus dilinin dil özellikleriyle açıklanamayan bir yapıdır.⁵⁹ Net şekilde görülüyor ki, deyimisel kaynaşmalarda leksik yaklaşımlarla istenilen amaca ulaşılamaz.⁶⁰ Örneğin; “**попасть впросак**” “*yan basmak, çürük tahtaya basmak*”, “**бить баклуши**” “*aylak aylak dolanmak.*”, “**собаку съест**” “*işin kurdu olmak*”, “**из рук вон**” “*beterin beteri*”, “**как пить дать**” “*yüzde yüz, kesinlikle*”, “**была не была**” “*ne olacaksa olsun.*”⁶¹ Bu deyimleri kelime bazında incelediğimizde deyim ter kibinin bütünsel anlamıyla, anlamsal olarak bir bağlantı içinde olmadığını görürüz. Fakat bu deyimlerin bütünsel

⁵⁷ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**, s.112.

⁵⁸ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s. 97.

⁵⁹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s. 97.

⁶⁰ В.В.Виноградов, **Русский Язык**, Москва, Высшая Школа,1986, s. 28.

⁶¹ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.112

anlamını Rus insanının pratikte kullanım özellikleri anlaşılır hale sokar. Çağdaş etimolojik araştırmalar deyimisel kaynaşmanın semantik türemelerinin aydınlatılmasına yardımcı olur. Deyim bilimiyle uğraşanlar deyimisel incelemelerinde görürler ki, bazen deyimlerin kökeni çok uzak zamanlara dayanır.⁶² Deyimsel kaynaşmaları eskimiş kelime terkipleri ve dilbilgisel biçimlere dahil etmek mümkündür. Örneğin; “**шутка сказать**” “*şaka söylemek*” deyimindeki dilbilgisel yapı çağdaş Rus dilbilgisi kurallarıyla uyuşmamaktadır. Burada geçen “**шутка**” kelimesinin şimdiki dilbilimsel kurallara göre “**шутку**” olması gerekmektedir. Diğer bir deyim ise “**сыр бор разгорелся**” deyimidir. Burada da “**сыр**” kelimesi çağdaş Rus dil kurallarıyla uyuşmamaktadır. Böylesi bir cümle düzeninde bu kelimenin “**сырой**” şeklinde kullanılması uygun olacaktır. Fakat deyimisel terkip düzenlerinin açıklanamaz, kendine özgü kuralları vardır. Deyimsel kaynaşma sınıflandırmasını oluşturan deyimlerin bu özelliğidir. Deyimlerde çağdaş dil kurallarına uyumsuzluk gösteren yapılar hata olarak görülemez.⁶³

V.V. Vinogradov deyimisel kaynaşmaları (ф.с.) dört grupta incelemiştir.⁶⁴

I. Kaynaşmaların bu tipinde kelimelerde öylesine iç içe geçmişlik vardır ki, hiçbir yerde karşılaşamayan, bütünüyle anlaşılamayan terkiplerdir:

“**Кромешный ад**”: “*Kızılca kıyamet.*”

“**Попасть впросак**”: “*Tuzağa düşmek,*” “*yaş tahtaya basmak*”

“**Во всю Ивановскую**”: “*Herkesin duyup bildiği*”

Şimdiki çağdaş Rus kelime birleşim kurallarından farklı bir kaynaşma içindedir. Kendi sentaktik bölünmezliği içinde, eski bir dilbilgisi kuralını içine kapsar:

⁶² Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**, s.112

⁶³ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**, s.112

⁶⁴ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.98

“Вся недолга”: *“Kısa ömürlü.”*

“Ничтоже сумняшеся”: *“Hiç tereddüt etmeden.”* (İncil’de geçen bir cümledir. İronik ifadelerde kullanılır.)

“Притча во языцех”: *“Herkesin dilinde olmak.”* (Klise Slav diline ait bir ifadedir.)

II. Çok anlamlı olarak, her hangi bir duyguyu ifade eden kaynaşmalardır. Bu yüzden leksik olarak bölünemezler:

“Вот тебе и на!”: *“Şaşkınlık, hayal kırıklığı.”*

“Вот так как!”: *“Şaşkınlık ve hayal kırıklığını ifade etmek için kullanılır.”*

“Вот оно что!”: *“Kuvvetli bir şaşkınlık ifade eder.”*

“Ну и ну!”: *“Beklenmedik olay karşısında şaşkınlık.”*

III. Bu kaynaşmalar bütünlüğü ifade eder. Deyim içindeki kelimeler tek tek ele alındığında farklı anlam ifade ederken, deyimisel yapıda tek bir anlamı karşılar:

“Сесть в колошу”: *“Ateşe oturmak. Uğraşların boşa gitmesi, aptalca bir duruma düşmek,”* anlamında kullanılır.

“Натянуть нос”: *“Aptallaşmak.”*

“Сидеть на бобах”: *“Aldatılmak.”*

“Заговаривать зубы”: *“Birini kandırmak için yapılan kafa karıştırıcı konuşma.”*

2. Deyimsel Birlikler (Фразеологические Единства): Düşünsel olarak parçalanamayan, yerleri değiştirilemeyen birlikteliklerdir. Kelimeler

nominatif anlamlarıyla kullanılmaz yan anlam ve metafor içerir. Deyimsel birlikteliklerde her zaman bir tasvir yer almaktadır.⁶⁵ Bu tür deyimlerde deyim meydana getiren birimlerin anlamlarıyla, deyim bütünsel anlamı arasında kısmen bir benzerlik bulunmaktadır.⁶⁶ Anlam oluşumu, deyim leksik oluşumunun bilinciyle bağıntılıdır. Bütünsel anlam deyim oluşturduğu kelime anlamlarına aittir.⁶⁷ Örneğin; **“бить ключом”** deyim anlam olarak *“fikir fikir kaynamak”* anlamı taşıyan bu deyim gerçek anlamda da fışkırmak anlamındadır. **“Плыть по течению”**, *“akıntı yönünde gitmek”* deyim anlamıyla benzerlik göstermektedir. **“брать в свои руки”**, *“avucunun içine almak”*, **“прикусить язык”** *“dilini tutmak”* anlamında deyim bir ifade olarak kullanılmaktadır.⁶⁸ Görüldüğü gibi bu tür deyimlerde, deyim biçimsel özelliğiyle anlam özelliği birbiriyle örtüşmektedir.

Biçimsel anlamları kaybolmuş deyim kaynaklarından (Ф.С.) farklı olarak, bu deyim terkiplerde çağdaş Rus dili bakış açısıyla hiç bir şey anlaşılmaz değildir. Deyimsel yapı içindeki sentaktik ilişki açık ve nettir.⁶⁹ Deyimsel birlikler (Ф.Е.) dil içinde metafor veya diğer mecazlar gibi idrak edilirler. Deyimsel birliklerin birçok çeşidi vardır. Çağdaş Rus dilinde bir kaç tipi bulunmaktadır.⁷⁰

1. Yeni yan anlam kazanmış şekilleriyel yapısal serbest kelime bileşenleri olarak kendilerini gösterirler:

“Протянуть ноги”: *“Ölmek”*

“Смешать с грязью”: *“Hakaret ve iftira etmek, iftiraya uğramak.”*

“Как на иголках”: *“İğne üstünde gibi”*

⁶⁵ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.99

⁶⁶ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.112

⁶⁷ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.99

⁶⁸ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.112

⁶⁹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.99

⁷⁰ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.100

“Как корова языком слизала”: *“İnek yalamış gibi.”*

Metaforik sıfatlarda vardır. **“Железная хватка”, “луженая глотка”, “золотые горы”, “море удовольствия”, “насколько хватает глаз”** gibi mübağalalar bu tür deyimisel yapıların içinde kabul edilir.⁷¹

Bunların dışında deyimisel birimler kendini dil içinde öğretilme olarak göstermektedir. Bu tür kullanımda, tasvirici ifade biçimi bir kelime ile ifade edilebilecek düşüncüyü, deyimisel terkipteki cümle yapısıyla ifade eder:

“За тридевять земель” *“dünyanın öbür ucunda”*, **“далеко”** uzak kelimesi yerine kullanılmaktadır. **“Звезд с неба не хватает”** *“gökten yıldız kapmamak”*, **“недалеко”** yakın kelimesi yerine kullanılmaktadır.

Bazı deyimisel birlikteliklerin temeline yerleşmiş heyecanlı, coşku dolu bir cinas, komik güldürü ögesi taşıyan özellikler bu tür deyimlerde kendini göstermektedir:

“Зарезать без ножа”: *“Mahvetmek, belanın içine girmek.”*

“Без году неделя”: *“Kısa süre.”*

“Дырка от бублика”: *“Hiç bişey, değersiz.”*

Bazı ifadeler antonim oyunlar üzerine kurulmuştur:

“Ни жив ни мертв”: *“Yarı ölü; ölü gibi.”*

“Ни дать ни взять”: *“Ne alınır ne verilir. (tamamıyla aynı).”*

“Ни богу свечка ни чёрту кочерга” : *“Ne tanrının ışığı, ne şeytanın karanlığı.”* (ikiyüzlü kimseler için kullanılır.)⁷²

⁷¹ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.112

⁷² Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.112

Özellikle çağdaş Rus dilinde farklı bölgelerde farklı anlamlar kazanmış deyimler vardır. Bunlar dil içinde ağızlarda ve diyalektlerde görülürler:

“Что и говорить”: “*Söylemeye gerek yok*”, anlamında deyimsel bir kuruluştur. Herşeyin gözle görülür açıklıkta olduğunu ifade eder.

“Скажи на милость”: “*rica*” Konuşmada ironik şekilde kullanılır.

Bu türe giren deyimler kendine has ifade şekilleriyle halkın konuşma dilindeki renkleri, canlılığı ve imgesel zenginliği gösterir.

Bu gruptaki bağımsız kelime parçaları hem dilbilgisel olarak, hem de semantik olarak tek bir maksatla birleşerek, bütünsel bir anlam ortaya çıkarırlar.

2. Kendini sabit kalıplaşmış bir sentaktik cümle örgüsü olarak gösterir ve sabit belirlenmiş dilbilgisel bir biçim içinde kullanılır:

“Ноль внимания”: “*Her şeye ve herkese karşı ilgisiz, dikkatsiz olmak.*”

“Со всеми потрохами”: “*Her şeyi ile.*”

“По мере того”: “*süre.*”⁷³

3. Belirli ruhsal durumları ifade eden, genel olarak faaliyetlerin veya hareketlerin anlamlarıyla fiillerin birleşmesiyle oluşan birliklerdir:

“Пожать плечами”: “*Omuz silkme; habersiz olmak.*” Küçümseme ve şaşkınlık ifadesinde kullanılır.

“Обливаться слезами”: “*Teselli edilemez bir acıyla ağlamak.*”

“Не моргнув глазами”: “*Gözünü açıp kapamadan.*” Çok hızlı şekilde gelişen işler için kullanılır.

⁷³ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.100

“Скалить зубы”: *“Diş göstermek ”*

4. Her hangi bir kıyaslamayla kendini gösteren deyimler:

“Как снег на голову”: *“Beklenmedik şekilde, aniden.”*

“Как бельмо на глазу”: *“Sürekli rahatsız edici durum.”*

“Глуп как пробка”: *“Son derece aptal anlamında kullanılan bir deyimdir.”*⁷⁴

5. Deyimsel Bileşkeler : (Фразеологические Сочетания):

V.V. Vinogradov’un deyimsel sınıflandırmasındaki son grup olan deyimsel bileşkeler aslında deyimsel kaynaşmaların ve deyimsel birliklerin karması niteliğindedir. Ne kaynaşmada olduğu gibi biçimsellik ve anlamsallık bakımından tam bir bağımsızlık mevcuttur, ne de deyim birliklerinde olduğu gibi biçim ve anlam açısından tam bir örtüşme söz konusudur. Bu deyimde deyimi oluşturan parçalardan bir tanesi anlamsal olarak mecazlaşarak değişir:

“Потупить взор (голову)” *“gözünü yere dikmek”, “başını öne eğmek.”* Mahcup olmayı utanmayı ifade eder. **“Потупить”** fiilinin deyimsel bağlamdaki anlamı **“опустить”** “indirmek”, dir. Fakat deyim içinde bu fiille kullanılmaz. Böylesi deyim parçalarının deyime bağlı anlamı, düzenli belirli leksik çerçeve şartlarında gerçekleşir.⁷⁵

Bunu şu şekilde örneklendire biliriz. Biz **“баратный сезон”**, **“повальная эпидемия”** diyebiliriz, ama **“бархатный год”** **“повальная болезнь”** diyemeyiz.

Deyim bileşkeleri sık sık çeşitlenebilir. **“насупить брови”** *“kaşlarını çatmak”* varyantı olan **“нахмурить брови”**; **“затронуть чувство**

⁷⁴ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.100

⁷⁵ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.113

гордости” “*gururunu incitmek*”, “задеть чувство гордости”, olarak da karşımıza çıkabilir.⁷⁶

Konuşma dilinde bu tür deyim parçalarının birleşerek farklı anlamlar ortaya çıkardıklarını görürüz:

“Играть роль” “*rol oynamak*”, “иметь значение” “*anlamı olmak*” yerine “играть значение, иметь роль” böylesi hatalar çağrışımlı bir karakter taşır ve şiddetli bir kural ihlali olarak karşılanır.

Bu tür gruptaki deyişleri N.M. Şanski deyimisel ifadeler olarak adlandırır (фразеологические выражение). Bu tür deyimler durağandır, fakat serbest anlamlı bir kelimededen oluşur. Yani semantik bölümleriyle ayrışır. “Счастливые часов не наблюдают”, “быть или не быть”, “свежо предание, а верится с трудом.” Deyimlerin bu grubunda atasözleri, özlü sözler ve darbimeseller vardır. Kelime bileşeni olarak değil bütün bir cümle olarak kendilerini gösterirler.⁷⁷

Deyimlerden, deyimisel ifadeleri ayırt etme arzusu dilbilimcileri onları adlandırmak için en doğruyu aramaya teşvik etmiştir. Bir grup dilbilimci atasözlerinin ve darbimesellerin deyimisel ifadeler (Ф.В.) grubuna ait olduklarını öne sürerken, bazı dilbilimciler ise yalnızca genelleşmiş, yan anlamlı metforik düşünceye sahip, deyimlere yakın birimlerin bu gruba dahil edilmesinin doğru olacağını savunur.

Bu şekildeki deyimlerin son bölümü olan 4. grupta yapılan incelemeler belli bir birliğe varmaz, belirgin değildir. Farklı araştırmalar deyim terkiplerinde geleneksel şekilde belirlenen dil birimlerinin aynı cinsten olmadığını ve birçok şekli olduğunu açıklar.⁷⁸

⁷⁶ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.113

⁷⁷ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.113.

⁷⁸ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.114.

Deyimsel bileşenlerin en önemli özelliği sentaktik bölünmezliği, tek parça oluşları, konuşma dili genel kullanımındaki durağan yapısıdır. Bu tür deyimlerde, deyimi oluşturan parçaların kaynaşma derecesi farklı olabilir.

1. Bağımsız kelime bileşenlerini birçoğu buraya aittir. Bu bileşimler genel dil emareleriyle ilintilidir:

“Генеральная линия”: Sovyet toplumunda kullanılan politik içerikli bir deyimdir. “*Ana yol, çizgi, strateji*” anlamına gelir.

“Считанные дни”: “*Sayıllı gün.*” “*Çok kısa süre*” anlamında kullanılır.

“Проверка исполнения”: “*Bir işin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek.*”

“Крепить оборону”: “*Savunmayı güçlendirmek.*”

Böylesi birleşimlerden birçoğu terminolojik bir karektare sahiptir:

“Общественное мнение”: “*Kamu oyu, toplumsal görüş*”

“Публичный диспут”: “*Gündemdeki konu, açık oturum.*”

“Скорая помощь”: “*Acil yardım, Hızır servis.*”

Bağımsız bileşenlerin birçoğunun kullanımı konuşma düsturunda sabitleşerek durağan bir hal almıştır:

“С вашего разрешения”: “*İzninizle.*”

“По сути дела”: “*Aslında.*”

“Не верить своим глазам”: “*Gözlerine inanmamak.*” Şaşırmak anlamında kullanılan bir ifadedir.⁷⁹

⁷⁹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.102

Bu deyimisel yapıların esas ortaya çıkış nedenleri çağlar geçtikçe kaybolarak, içinde bulunduğu zamana göre değişip yeni anlamlar edinebilirler.

Buna örnek olarak 19. yy'ın 2. Yarısında dilden çıkan deyimleri verebiliriz.

“Кухаркины дети”: 1887 yıllarını kapsayan süreçte ortaya çıkmış bir ifadedir. Devrimle ilgilidir. Asiller ve halk arasındaki keskin sınırı belirtmek için kullanılmıştır.

“Кающийся дворянин”: “Pişmanlık duyan soylu.” 40'lı 60'lı seçkin bir sosyolog ve eleştirmen olan Nikolay Kostantinoviç Mihaylovski'nin, tarihsel suçluluk ve telafisi için yazmış olduğu bir ifadedir. Daha sonra ise deyim olarak dilde yerini almıştır.

2. Her zaman keskin belirli bir dilbilgise yapı içinde kullanılır. Sabit sentaktik bir yapısı vardır. Çağdaş Rus edebiyat dilinde kullanılan birçok çeşit cümle bileşeni buraya aittir. Bu kelimeler ön takısız biçimde bağımsız olarak kullanılamazlar:⁸⁰ Örneğin;

“Из-под спуда” : *“Kullanılmamak, faydalanılmamak anlamındadır.”* Kendini göstermeyen açığa çıkarmayan İnsanları ifade etmek için kullanılır.

“Без запинки”: *“Tereddüt etmeden; durmaksızın.”*

“Под шумок”: *“Gizlice; saman altında su yürütmek”*

3. Verimsiz bir fonksiyonellik içinde ön takı ile kullanılan kelimeler:

“Про запас”: *“Stoklamak.”*

“При смерти” : *“Ölüm anı.”* Hayatta başa gelmiş kötü bir olayın gerçekleştiği süredeki hissin ifadesinde kullanılır.

⁸⁰ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.103

“От силы”: “*Tüm gücüyle.*” Elinden geleni yapmak anlamında kullanılır.

4. Yükleme niteliğinde kullanılan ön takılı kelimeler:

“Быть без ума (от кого-л.)” (о влюблённом) : “*Birini çıldırmasıya sevmek, birine ayılıp bayılmak.*”

“Без памяти”: “*Çılgınca.*”

“Быть в расчёте (с кем-л.)”: “*Biriyle hesaplaşmış, ödeşmiş olmak.*”

5. Ara söz olarak kullanılan ön takı niteliğinde deyimler:

“Вне сомнения”: “*Şüphe götürmez.*”

“Без сомнения”: “*Hiç kuşkusuz.*”

6. Ön takı görevinde olan deyimler:

“В силу чего”: “*Bir şeyin yürürlükte olması*”

“В результате чего”: “*Bir şeyin sonucunda.*”

7. Belirli bir anlamı olan fiillerle sebep niteliğinde kullanılan deyimler:

“В глаза (говорить)”: “*Açıkça konuşmak.*”

“В расчёте на что- либо (действовать)”: “*Birisine dayanarak bir şey yapmak.*”

Son olarak konuşma bağlaçları ve bu tip görevde olan bağlaçlar buraya aittir:

“По мере того как” : “*-diği ölçüde.*” **“Несмотря на то, что”:** “*-masına rağmen.*”

8. Dilde yaygın şekilde kullanılan bir çok terim, deyim bileşenlerine aittir. Birçok terim bileşeni yan anlama sahiptir.⁸¹

“Точка соприкосновения”: *“Aynı fikirde olmak, ortak nokta”*

“Центр тяжести”: *“Çekim cazibe merkezi.”*

“Привести к одному знаменателю”: *“Ortak paydada buluşmak, anlaşmak.”*

Hemen hemen bütün deyimisel bileşkeler deyimisel kaynaşmalardan ve deyimisel terkiplerden farklı olarak kelimelerin eş değeri niteliğinde olmazlar başka kelimelerin yerini tutamazlar, fakat cümle içerisinde, her iki deyim birimi bir bütünlük içinde tek bir görev olan özne, yüklem, nesne ve tümleç görevini yerine getirebilir.

“Сквозь сон” я услышал, что кто-то открыл дверь и вошёл в комнату. (обстоятельство) *“Uykunun arasında birinin kapıyı açtığını ve odaya girdiğini duydum.”*

Мы с тобой “в расчёте.” (сказуемое) *“Ben seninle hesaplaştım.”*

Он меня довёл “до белого каления.” (дополнение): *“Benim iliğimi kuruttu. Beni zıvanadan çıkardı.”*

Genel kullanım içinde bu bağımlı anlam sıklıkla özel bir anlam kazanır. Belli bir anlamsal biçim içinde sabitlenir ve Rus dilini konuşan herkes için belirli bir düşüncenin ifade edilmesinde özel ve mecburi bir araç olur.⁸²

Rus dilindeki deyim gruplamaları yalnızca deyimın semantik yapıdaki belirtileri üzerine gruplara ayrılmamıştır. Deyimlerin önemli bir özelliğide

⁸¹ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.103

⁸² И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.104

konuşma dilindeki fonksiyonellikleri üzerinedir. Bu bakış açısıyla da çağdaş rus dilindeki deyimler iki büyük gruba ayrılmıştır:⁸³

Tarafsız (Nötr) Deyim Terkipleri (Нейтральные Фразеологические Единицы): Dilin yapısına gereklilik olarak girmiştir ve hiç bir şekilde leksik elementleri değişmez. Onlar çok anlama sahip duygusal nitelikte özelliklere veya stilistik süslemelere sahip değildir. Kendine has yapısıyla en çok fark edilen deyimsel terkipler (ф.е.) bu gruba aittir. Bu gruptaki deyim terkipleri diğer deyim gruplarıyla kıyaslandığında dil içinde çok yüksek bir kullanım sıklığına sahip olduğu görülür. Bu deyimler dil içinde kelimelerin doğrudan yalın anlamları gibi, dilin leksik yapısında faaliyet gösterir. Bu yüzden onların özel deyimsel anlamları incelenirken kelimelerin anlamlarıyla birlikte incelenmeleri gerekir.

Rus dilinde birinci grup olarak da bilinen bu gruptaki deyimsel terkipleri bilmeden, bir düşüncüyü doğru ve anlaşılır şekilde ifade etmek imkansızdır.⁸⁴

Çokanlamlı-Duygusal Deyimler (Экспрессивно Эмоциональные Фразеологизмы): Bu gruba dahil olan deyimlerin kendine has şekilleri vardır. Onlar çokanlama sahiptir. Dili süslerler, canlandırırlar, adeta hayat verirler. Stilistik açıdan nötr değildir. Bunların hepsi edebi dilin konuşma diline veya halk ağzına aittir. İkinci grup olan bu deyimler dilin diğer leksik birimleriyle yer değiştirebilirler:

Я сегодня с утра “ничего не делаю” : “Bugün sabahтан beridir hiç birşey yapmıyorum.”

Я сегодня с утра “бью баклуши” . “Sabahan akşama kadar boşboş oturdum.” (aylak ayak gezmek. Sinek avlamak.)

⁸³ И. К. Сазонова, а.г.е., s.105

⁸⁴ И. К. Сазонова, а.г.е., s.105

Bu deyimlerin dil içindeki kullanım sıklığı birinci grup deyimlerden çok daha azdır. Deyimsel terkiplerin hepsi, deyim kaynaşmalarının büyük bir bölümü, deyimsel bileşkelerin ise az bir bölümü bu gruba aittir: ⁸⁵

“Положить зубы на полку”: *“Yiyecek bişey bulamamak.”*

“Выносить сор из избы”: *“Evdeki sorunları dışarı taşımak.”*

“На всех парусах”: *“Pupa yelken gitmek.” “Birşeyi çok istemek.”*

Bu deyimler dilde ulusal bir zenginlik oluştururlar. Bizi kuşatan olayları bütün yönleriyle adlandırır, çok canlı isabetli ve bütünüyle uygun şekilde karakterize ederler. Canlı ve renkli bir ifade aracı olarak, ulusal mizahın zengiliğini oluştururlar.

Deyimler üzerine yapılan sınıflandırmalardan bir diğeri de genel dilbilgisi özelliklerine bağlı olarak yapılan sınıflandırmalardır. ⁸⁶

Deyimlerin, deyim ter kibini oluşturan parçalarının dilbilgisel benzerliği üzerine kurulan tipleri:

1. Sıfat + isim birleşeni:

“Лебединая песня”: *“Sadakat, bağlılık ifadesi.”*

2. Yalın halde bulunan isimle + sahiplik hal takısına sahip olan bileşenler:

“Точка зрения”: *“Bakış açısı.”*

“Яблоко раздора”: *“Nifak elması. Ayrılık sebebi.”*

⁸⁵ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.106

⁸⁶ И. К. Сазонова, **a.g.e.**, s.106

3. Dolaylı hal içindeki edatlı isimle yalın haldeki ismin birleşmesiyle oluşan deyimler:

“Кровь с молоком”: *“Kanlı canlı. Görkemli.”*

“Душа в душу”: *“Mutlu bir yaşam sürmek.”*

“Дело в шляпе”: *“Çantada keklik, kolay iş.”*

4. Sıfat ve ismin bulunma halinde birleşmesi neticesinde oluşan deyimler:

“На живую нитку”: *“Teğellemek. Geçici olarak bir şey yapmak.”*

“По старой памяти”: *“Hatırladığım kadarıyla.”*

“На короткой ноге”: *“Biriyle çok samimi (olumlu manada).”*

5. Edatlı ve edatsız isimler ve fiil birleşmesiyle oluşan deyimler:

“Окинуть взором”: *“Göz gezdirmek.”*

“Посеять сомнения”: *“Şüphe tohumları ekmek.”*

“Взять в руки”: *“Sakinleşmek.”*

6. Fiil ve zarf bileşeniyle oluşan deyimler:

“Попасть впросак”: *“Çürük tahtaya basmak. (Yanılmak)”*

“Видеть насквозь”: *“Ne düşündüğünü tahmin etmek.”*

7. Bağ fiil ve ad birleşmesiyle oluşan deyimle:

“Спустя рукава”: *“Yarım yamalak.”*

“Скрепя сердцем”: *“Bir işi işten gelerek yapmamak.”*

“Слома голову”: *“Düşünmeden hızlıca hareket etmek.”*

Farklı bir deyim sınıflandırma ise, ifade sistemi içinde deyimlerin, cümle ögesi olarak, üstlendiği görev ile ilgili olandır:⁸⁷

1. İsim Görevinde Deyimler: Cümle içinde özne, yüklem, tümleç görevindedirler. Karakteristik olarak terkip içinde diğer kelimelerle bağımlı bir şekilde bölümleri yönetebilir ve kontrol edebilirler:

“Лебединая песня”: *“Sadakat ve bağlılık ifadesi.”*

2. Filimsi Deyimler: Cümle içinde özne görevindedir. Terkipde diğer kelimelerle uyum içinde olabilir. Yönetir ve yönetebilir:

“Водить за нос”: *“Yalan söylemek.”*

“Окинуть взором”: *“Göz gezdirmek.”*

3. Sıfat Görevinde Deyimler: Onlar karakteristik nitelik anlamına sahiptir. Sıfatlara benzerler. Cümlede, yüklem isim görevini ve belirtme görevini yerine getirirler:

“Косая сажень в плечах”: *“Boylu poslu, iri yapılı ama boş kafalı.”*

“Себе на уме”: *“Kenidine Müslüman. Haset.”*

“Кровь с молоком”: *“Kanlı canlı gürbüz.”*

“На рыбьем меху”: *“Olmayacak vaadlerde bulunmak.”*

4. Zarf veya Zarf Niteliğinde Deyimler: Zarflar gibi hareketin niteliğini karakterize eder. Cümlede belirteç görevini yerine getirir:

“На живую нитку”: *“Üstünkörü.”*

“Спустия рукава”: *“Yarım yamalak.”*

⁸⁷ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.114

“Скрепя сердцем”: *“İstemeye istemeye.”* Birşeyi gönülsüz, içten gelerek yapmamak.

5. Ünlemsi Deyimler: Cümle içerisinde, ünlemler gibi cümlenin bölünmez bir parçası olarak görev yaparlar. Duyguları ifade ederler:

“Ни пуха ни пера!”: *“İyi şanslar.”*

“Черта с два!”: *“Cehennem gibi.”*

“Добрый час!”: *“İyi şanslar.” “selamete.”*

Görüldüğü gibi, buradaki sınıflandırma şekli deyimlerin cümle içerisindeki göreviyle bağlantılıdır.

Deyimlerin bir diğer sınıflandırma şekli ise içsel uyum ve ahenkleriyle ilgilir.⁸⁸ Deyimler içsel bir düzene sahiptir. Böyle deyimlerde ilk göze çapan ifadedeki ritmik organizasyondur. Örneğin;

“Ни кола ни двора” : *“Bir dikili ağacı olmamak.”*

“Тише воды ниже травы”: *“Ağzına vur lokmasını al.”*

“Ни бе ни ме ни кукареку”: *“Hiç bir konu hakkında fikir yürütmeyen.”*

Kimisinde deyim oluşturulan kelimelerde kafiye olduğu dikkati çeker:

“Федот да не тот”: *“Kötünün iyisi.”*

“Гол как сокол”: *“İpipullah sivri külah. Dımdızlak. Hiçbirşeysiz.”*

Kimi deyimde ses tekrarı dikkati çeker .(yarım kafiye, aliterasyon):

“Шерочка с машерочкой”: *“Ayrılmaz ikili.”*

“Держи язык за зубами”: *“Diline sahip ol.”*

⁸⁸ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.115

“И так и сяк”: *“Yarım yamalak.”*

İlginç bir sınıflandırma da deyimlerin kökenleriyle ilgili olandır:⁸⁹

1. Genel Slav Deyimleri:

“Ни рыба ни мясо”: *“Eti ne budu ne.”*

“Брать за живое”: *“Can damarına dokunmak.”*

2. Batı Slav Deyimleri: Ukrayna ve Beyaz Rusya' ya ait olan deyimlerdir:

“Ни кола ни двора”: *“Aç açık kalmak.”*

“При царе Горохе”: *“Çok eski zamanlarda.”*

3. Asıl Rus Deyimleri: Karakteristik olarak yalnız Rus diline ait olan deyimlerdir:

“С гулькин нос”: *“Diş kovuğunu doldurmaz. Çok az.”*

“Всем миром”: *“Tüm gücüyle.”*

“Отложить в долгий ящик”: *“Olayı sürümcemede bırakmak. Rafa kaldırmak.”*

“Во всю Ивановскую”: *“Herşeyi herkese duyurmak.”*

4. Eski Slav dilinden aktarılmış olan deyimlerde sınıflandırmanın ayrı bir bölümünü oluşturur:

“Запретный плод”: *“Yasaklanmış meyve.”*

“Хлеб насущный”: *“Ekmek kavgası.”*

⁸⁹ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**,s.115

“Кость от кости”: *“Armut dibine düşer.”*

Bu deyimlerin kaynağı İncildir.

5. Antik mitolojiden Rus diline geçen deyimlerde önemli bir bölümü oluşturur:

“Ахиллесова пята”: *“Can alıcı nokta. En zayıf yer.”*

“Гордиев узел”: *“Gordium düğümü.”*

“Танталовы нуки”: *“Tantal işkencesi.”*

“Между Сициллой и Харибдой”: *“Scylla ve Charybdis arasında kalmak.”*

“Сады Семирамиды”: *“Babilin Bahçeleri.”*

Diğer dillerde de tanınmış olan deyimlerin bir çoğu antik çağlardan gelen kökleriyle, deyimlerin ulusal nitelik taşıdığının altını çizerek.

Çok az sayıda deyim Avrupa dillerinden aktarılmıştır. Bu aktarma süreci çok uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

6. Kimi deyimler dünyaca tanınmış eserlerden alınmış vecizeli sözlerdir:

“Быть или не быть”: *“Olmak ya da olmamak.”* (W. Şekspir’in “Hamlet” eserinden).

“Оставь надежду всяк сюда входящий”: *“İçeri girenler, her umudunuzu dışarıda bırakın..”* (A. Dante’nin İlahi Komedi’sinden)

“Принцесса на горошине”: *“Çok eski zamanlarda.”* (Andersan masallarından bir ifadedir.).

“Буря в стакане воды”: *“Bir bardak suda fırtına koparmak.”* (Ünlü düşünür Ş. Montesquieu’nün bir sözü).

7. Bazı vecizeli sözler büyük düşünür ve ilim adamları tarafından söylenmiş ve deyimleşerek halk tarafından kullanılmaya başlanmıştır:

“А все таки- она вертится.”: *Herşeye rağmen o dönüyor. (Ünlü gökbilimci Galile’nin sözü).*

“Я знаю только то, что ничего не знаю.” : *Bildiğim tek şey, hiç birşey bilmediğimdir. (Ünlü düşünür Sokrates’in sözü).*

“Я мыслю, значит существую.”: *“Düşünüyorum, öyleyse varım.” (Descartes).*

8. Bazı deyimler başka dillerden kelimesi kelimesine aktarılarak oluşturulmuştur:

“Синий чулок” (*англ. blue stocking*): *“Entelektüel kadın.”*

“Время- деньги” (*англ. time is money*): *“Vakit nakittir.”*

“Удить время” (*фр. tuer le temps*): *“Zaman öldürmek.”*

“Разбить на голову” (*нем. aufs Haupt schlagen*)⁹⁰: *“Kafayı yemek.”*

Şu ana kadar ki, deyim incelemelerine baktığımızda incelemelerin anlamsal veya biçimsel olarak yapıldığını görmekteyiz. Kültüre ait bütün değerleri bünyesinde barındıran dil, onu kullanan milletin kafa yapısını, nasıl düşündüğünü, zihninin nasıl çalıştığını ve mantığını ortaya koyar.⁹¹ Dil içinde önemli bir yere sahip olan deyimler dildeki kültürel yansımaları gözler önüne seren en somut örneklerdir. Bu nedendir ki, son yıllarda deyimler üzerine yapılan araştırmalar yönünü dil-kültür ilişkisine çevirmiş ve deyimler kültürdilbilimsel olarak ele alınmaya başlanmıştır.

⁹⁰ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **a.g.e.**, s.116

⁹¹ <http://www.dilimiz.com/dil/TurkDili/trkdili1.htm>, 13 Kasım 2009.

İKİNCİ BÖLÜM

DEYİMLERİN MİLLİ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

2.1. DEYİM VE KÜLTÜR

Kültür, atalardan miras kalan maddî ve manevî değerler bütünü, fertlere yön ve kişilik veren bir varlık, kişiyi ayakta tutan bir güçtür. Aynen bunun gibi, bir milleti de dünya milletleri arasında ayakta tutan, ona canlılığını, sürekliliğini sağlayan kültür kaynakları ve bu kaynakların iletişim gücüdür. İletişim olmazsa kültür durağanlaşır, canlılığını kaybeder. Sağlıklı bir iletişimin olması için oturmuş ve gelişmiş bir dile ihtiyaç vardır.⁹²

İlk kez ünlü Voltaire, *culture* sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanya'ya geçmiş ve 1973 tarihli bir alman dili sözlüğünde *cultur* olarak yer almıştır. Etnolog G. Klemm, (1843-52) “İnsanın Genel Kültür Tarihi” adlı 10. Ciltlik eserinde *cultur* sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullanmıştır. Sözcük ve kavram buradan, İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçti.⁹³

Kültür kavramı üzerine oldukça çeşitli tanımlar mevcuttur:⁹⁴

“Sosyal Miras Ve Genelekler Birliği Olarak:

E. Sapir, kültürü varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliği olarak yorumlar.

Hayat yolu ya da biçimi olarak:

⁹² <http://edebiyatsanat.com/dil-bilgisi/61-dil-tarihi/424-dil-ve-kultur.html>, 13 Kasım 2009.

⁹³ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 96.

⁹⁴ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 100.

R. Linton'a göre kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir.

Marquet; Kültür, bir grubun yaşama biçimidir, der.

İdealler, değerler ve davranışlar olarak:

Sorokin'e göre kültür, sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kuramlar, bunların etkileşim ve ilişkiler, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır.

Çevreye uyum olarak:

V.G. Sumner ve A.G. Keller: İnsanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürleri olarak kabul eder.

Geniş anlamda eğitim olarak:

A.Tozzer: Kültür, toplumsal olarak öğrenilen ve aynı yoldan yeni kuşaklara aşıl原因an davranış örüntüleri ya da kalıplarıdır, der.

Bireysel psikolojik olarak:

R. Benedict: Kültürü, büyütülerek bilimsel ekrana yansıtılmış bireysel psikoloji olarak yorumlar.

Oluşumu Ve Kökeni Yönünden:

Winston kültürü, sosyal etkileşim ürünü kabul eder.

Herskovist kültürü, yaşam çevremizin insan yapısı olan kesimi olarak yorumlar.

Marx (Zvorinike)'a göre kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı herşeydir.

Düşünüş Olarak:

Wissler, kültür, belli bir düşünsel sistem ya da bütündür, der.

Simge (Sembol) Olarak:

White, kültür maddi öğelerin davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan, simgelere dayalı bir örgütlenmesi olarak yorumlar.”⁹⁵

Aslına bakılacak olursa, kültür yukarıdaki tanımların bütünüdür. Bugün oldukça eskimiş bulunmakla beraber, bütüncü kültür tanımlarının en iyisi Tylor tarafından yapılmıştır.

Tylor'un kültür tanımı da, olguyu bütünüyle yansıtmaz, yansıtamaz. Ancak bütüncü kavramlara örnek gösterilen bu tanım, kültür kavramının ana savını dile getirmektedir. Kültür, öğrenilmiş, saklanmış ve öğretilen; eylemle yeni kuşaklara aşılana bir muhtevadır. Tylor, bu tanımıyla, sosyal antropolojiye, kültür kavramına ve kültür antropologlarına yön vermiş, yol göstermiştir. Bu kısa ve sembolik tanımlardan sonra, kültürün ne olup olmadığı, onun bazı özellik ve ilkeleri üzerinde daha ayrıntılı ve açıklayıcı olarak durmakta yarar vardır.⁹⁶

Kültür tanımı, antropolog Murdock'tan esinlenerek belirli başlıklar altında toplanmıştır.⁹⁷

Kültür Öğrenilir: Kültür, içgüdüsel ve kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı (davranış ve tepki eğilimleri) alışkanlıklarıdır.

İnsan yaşadığı toplum içinde şekil kazanır. Kabul gören tavır ve davranışları benimser ve uygular, kabul görmeyen davranışlarda da sakınır. Bu durum kültürün öğreticiliğinin göstergesidir.

⁹⁵ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 100.

⁹⁶ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 100.

⁹⁷ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 101-105

Kültür Tarihidir ve Süreklidir: Eğer kültür bir kuşaktan diğerine geçiyorsa, bu aktarım dil sayesinde gerçekleşmektedir. Kültürün sürekliliğini ise toplumun töresi, gelenekleri ve görenekleri sağlar.

Bu tanımdan su sonuç çıkmaktadır. Toplumun gelenek ve görenekleriyle birlikte dil, o toplumun kültürünü oluşturur.

Kültür Toplumsaldır: Yani bu öğretiler, örgütlenmiş birliklerle, kümelerde veya toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Bir grubun üyeleri tatafindan paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür. Eğer kültür toplumsalsa onun varlığı topluma bağlıdır.

Kültür, İdeal Veya İdealleştirilmiş Kurallar Sistemidir: Kültür daha çok, ideal kurallardan ve davranış örüntülerinden oluşursada, bireysel tutum ve davranışlar, önemli ölçüde idealden ayrılır. Fakat sistemin üyesi olan birey, kültürel kuralı va kurallara uymayan davranışları hemen tanır. Madem ki kültürlerin idealleştirilmiş değerleri vardır, onlar da simgesel, düşünsel işlev ve süreçlerin evrenselliğini gösteren benzerliklerinde bulunması gerekir.

Kültür İhtiyaçları Karşılayıcı ve Doyum Sağlayıcıdır: Psikoloji bilimi, ancak doyum verici olduğu sürece, alışkanlıkların devam ettiğini gösterir. Doyum alışkanlıkları destekler ve pekiştirir. Öyleyse kültürel öğeler, toplumun üyelerine bir doyum ve hizmet sağlayarak var olabilirler.

Kültür Değişir: Kültürel değişme zaman boyutu içinde doğal çevreye uyum yoluyla gerçekleşir. Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyide azalır ve değişir. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bunlar bilinç düzeyine yükselir. Bu ihtiyaçları karşılayacak, sorunları çözecek deneme ve düzeltmeler yapılır, yeni kurum ve kuruluşlara gidilir. Uyum mutlaka evrimi gerektirmez. Kültürel sistemler yalnız ileri giden, evrimci değişimlere değil; genel gelişme yönüne ters düşen, geri giden gelişmelerde uyum gösterir.

Bu uyum sürecindeki her gelişme ve değişme dile yansır. Kültürel yapının değişimi dil sisteminde var olan bazı kelimeleri aktif rezervden pasif rezerve taşıırken yeni kavramlara ad olmuş bazı kelimeleri ise dil sistemine dahil eder. Bu durum kültür ve dilin iç içe geçmişliğinin en açık kanıtıdır.

Kültür Bütünleştiricidir: Uyum sürecinin bir ürünü olarak, belli bir kültürün öğeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistemi oluşturma eğilimindedir. Tarih ve çevresel etmenlerin etkisi nedeniyle, hiçbir kültürel sistemde sürekli ve tam bir bütünleşme görünmez. Tam olurken; iç ve ya dış güçler dinamiğindeki bir gelişme, dengeyi ve bütünleşmeyi temelinden sarsar. Kültürün bütünleşme süreci, sosyal/kültürel değişimin açtığı uçurumları beslediği çatışmaları uzlaştırıp kapatmaya çalışır.

Kültür Bir Soyutlamadır: Kültür bir bütün bir sistemdir. Ancak bu sistemin tanımlanması oldukça zordur. Çünkü kültür bütünüyle gözlemlenebilir bir olgu değildir. O, soyut bir kavramdır. Aslında bütünüyle soyut olduğu da söylenemez. Kültür kavramı sanki bir harita gibidir. Belli bir toplumdaki kültür öğeleri, kurum ve süreçleri ve bunların karşılıklı ilişkisini temsil eder. Fakat nasıl ki harita bölgenin kendisi değil de onun, küçük ve soyut bir modeli ise; kültür kavramı da toplumsal yapı ve kurumların, kendisi değil, kavramsal ve soyut bir modelidir. Nasıl ki haritalar iki boyutlu kağıtlar üzerine görünür, okunur ve anlaşılır simgelerle çizilmişse, kültür kavramı da söz ya da yazıyla anlatılır.

Hiçbir sosyal-kültürel sistem bir anda orataya çıkmaz. Soysa-kültürel sistemin sebepsizce yok olması da mümkün değildir. Her toplumun bir dünü kısa veya uzun bir tarihi vardır. Bir milletin kültürü tarih boyunca ortaya koyduğu eserlerden oluşur. Milletler dillerini ve kültürlerini işleyerek yüzyıllar boyunca oluştururlar. Bir millet kültür bakımından ileri gitmiş, yüksek bir seviyeye erişmiş ise, dili de bu seviyeye uygun bir biçimde gelişme kaydeder, çünkü bütün kültür faaliyetlerin temelinde dil vardır; toplumun kültür değerleri fertlere dil yoluyla aktarılır. İnsanın düşünmesi ancak dil ile mümkün

olduğundan, dilini üstün bir seviyeye çıkaramayan milletlerin düşünce hayatları da kapalı dar ve sınırlı kalır. Bu durum bütün kültür üzerine tesir eder. Bu bakımdan kültür ve dil birbirinden ayrılmaz; birlikte gelişir ve değişirler.⁹⁸ Bu şu anlama gelir. Toplum yaşantısı içinde her alanda oluşan değişimler, o toplumun kültürüne yansır. Kültüre yansıyan her yenilikte dil içinde bir takım değişikliklere neden olur. Toplum ne kadar gelişme göstere biliyorsa dil de o ölçüde değişir ve gelişir.

Toplumda madde ve kavram olarak var olan herşey dilde de vardır. Kültürel ve tarihi miras, ancak dil aracılığı ile yeni kuşaklara aktarılır. Dil, kültürel muhtevanın bir ansiklopedisi, hazinesi ya da sözlüğü gibidir.⁹⁹

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. Bu görüşünde de haksız değildir. Dil duygu ve düşüncelerin adeta kabı gibidir. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile nesilden nesile aktarılır. Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü yazılı herşey kültür kavramına girer.¹⁰⁰

Dil kültürün aynasıdır. Kültürel sezgileri kategorileri yansıtır. Dil kültürü seslendiren bir araçtır. Kültürün enstüramıdır.¹⁰¹

Her dil, kendini konuşan milletin, yüzyıllar içinde müştereken yarattığı sosyal ve millî bir müessesesidir. Dolayısıyla dilde, ulusun mantığı, düşünce tarzı, yaratıcılığı saklıdır. Daha açık bir ifadeyle, her dilin sahip olduğu kendine has yapı ve mantık dokusu, o dili konuşan millete aittir.

Daha önemlisi, yüzyıllar boyunca bu dili işleyen, geliştirip zenginleştiren millet, kendi tarihini ve kimliğini diline yükler. Çoğu zaman değişik sayılardaki seslerden teşekkül etmiş basit mânâlı birlikler olarak gördüğümüz kelimeler, gerçekte o kelimelere hayat veren milletin kültür atomcuklarıdır. Her birinin

⁹⁸ <http://edebiyatsanat.com/dil-bilgisi/61-dil-tarihi/424-dil-ve-kultur.html>, 2 Ocak 2010.

⁹⁹ Güveç Bozkurt, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁰⁰ Mehmet Kaplan, **Kültür Ve Dil**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007, s.151.

¹⁰¹ В. Н. Телия, **Фразеология в Контексте Культуры**, Москва, 1999, s.26.

içinde de o milletin kültürüne ait büyük değerler saklıdır. Zevklerimiz, ihtiraslarımız, hüznlerimiz, sevinçlerimiz, ideallerimiz, dünya görüşümüz ve hayatımız, zamanla kelimelerin mânâ, duygu, çağrışım ve ses dünyasına siner.¹⁰²

XVIII. yüzyılın en önemli düşünürlerinden Herder, Wilhelm von Humbolt, Whorf dil, toplum ve kültür ilişkisi üzerinde durmuştur. Bu düşünürlerden Humboldt, dilin kültürün bir yansıması olduğunu söylemiştir. Ona göre; toplumun dolayısıyla kültürün geçirdiği tüm evrelerden dilde geçmiştir. Bunun sonucu olarak insan topluluklarının yaşamış oldukları olaylar, edinmiş oldukları birikimler en doğru şekilde dil üzerinde durularak öğrenilebilir.

Her dilin kendine özgü atasözleri, deyimleri, vecizeleri, nüktelerinin olması ve bunların başka dillere aktarılmasındaki zorluklar, her dilin ayrı bir inanç yapısının, bakış açılarının ayrı imkanlar ve yönelişler dünyasının eseri ve aynası olduğunu göstermektedir. Yine her dilin, öfkesinin, sevincinin, korkusunun, acısının, sevgisinin, kederinin, saygısının ifadesinde belli bir sıcaklık ve samimiyet, bazılarında ise tarafsızlık veya soğukluk vardır. Kısacası toplumun kültürü ne ise dili de odur. Kültür hangi alanlara yönelmiş ise, dilde o yönde zenginleşmiştir. Toplumların başlarından geçen hadiseler elde ettikleri birikimler en doğru şekilde dil üzerinde durularak öğrenilebilir.¹⁰³

Dil ve kültürün iç içe olduğu, gelişme ve değişmelerde birbirlerinden etkilendikleri açıkça görülmektedir. Toplum bilincini oluşturan kültür kavramı, toplumların millet olma sürecinde geçirdikleri olayların, bireyler tarafından yorumlanmış biçimidir. Kültür bireyler tarafından şekillenir, birey kültürden etkilenir, kültür etkileri dile yansır.

¹⁰² <http://www.ismailcetisli.com/ismailcetisli/denemeler/dil-ve-kultur>, 2 Ocak 2010.

¹⁰³ <http://www.frmtr.com/turk-dili-ve-edebiyati/1268086-dil-kultur-iliskisi.html>, 2 Ocak 2010.

Her millet, dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurlar alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşı1

A0ştığı medeniyelerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan, her dili, o ulusun çağlar boyunca yaşadığı tarihin özetidir. Dil tarih ve kültür arasındaki münasebeti bilen bir kimse dili tek başına ele almaz. Zira her kelimenin yazılış, ses, şekil ve manasını tayin eden tarih ve kültür, dil içinde önemli bağlayıcı bir unsur. Kültür eserleri, dilin belli bir yerinde ve belirli bir zamanında donmuş şekilleridir.¹⁰⁴

Sözlü halk edebiyatı, şekli ve içeriği bakımından günlük dilden farklıdır. Bu nedenle kültür diline girer. Atasözleri ve deyimler gibi belli bir kalıpta durağanlaşmış olan söz grupları bunların başında gelir. Binlerce yıllık mazisi olan sözlü halk kültüründe, her biri ayrı mana ve hikmet taşıyan oldukça fazla atasözleri ve deyimler vardır.¹⁰⁵ Bu kalıplaşmış kelime bileşenlerini değiştirmek veya kullanımdan bir anda çıkarıp atmak mümkün değildir. Kültür eserlerini başlıca özelliği, uzunca bir tarihi süreçten geçerek geniş kitleye mal oluşlarıdır. Bu nedenle dilden bir anda çıkartıp atmak çok kolay olmaz.

Bütün bunların yanı sıra kültürle dil ilişkisi içerisindeki önemli bir nokta da toplumun yaşayış biçiminin ve dünya görüşünün dile yansımasıdır. Türklerin yaşayış biçimlerine bakıldığında, özellikle Orta Asya bölgesinde yaşarlarken, gündelik yaşamlarında atın önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak Türkçe'ye bakıldığında atla ilgili deyim ve atasözlerinin oldukça fazla olduğu görülecektir. Aynı şekilde Arap dilinde de, deve ile ilgili deyim ve atasözlerinin geniş bir yer tuttuğu dikkati çekmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Mehmet Kaplan, **a.g.e.**, s.152-153.

¹⁰⁵ Mehmet Kaplan, **a.g.e.**, s.160-161.

¹⁰⁶ <http://www.yagmurdergisi.com.tr>, 15 Mart 2010.

Bir milletin kültürü binlerce yıl süren hayatın mahsulüdür. Yazılı edebiyat kültür dilinin en büyük hazinesini teşkil eder.¹⁰⁷

Yine dilimizin ve edebiyatımızın en eski yazılı ürünleri olan Köktürk yazıtlarında en çok geçen kavramlar "bodun"; kavim, ulus, halk, "kağan", "sü"; asker, ordu, "sülemek"; asker göndermek, savaş, "yagı"; düşman gibi kelimelerdir. Bu kelimeler, Türklerin hayatında o çağlarda savaşçılığın ve tarımın değerini belirtmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde Köktürk yazıtlarında geçen hayvan adları, özellikle atla ilgili sözcüklerin sıklığı, Türklerin hayvancılık, at yetiştirmeye olan ilgisini, atın göçebe yaşıntıdaki yerini gösteren önemli ipuçlarından sayılabilir. Tarımla ilgili olup, en eski sözcüklerden olan "tarıglag"; tarla, "kışlag"; kışlak, "yaylag"; yaylak gibi kelimeler Türk kültüründeki tarım konusunda bize önemli ipuçları sunmaktadır.¹⁰⁸

Toplumların anlaşılabilmesinde, dillerin büyük önemi bulunmaktadır. Dillerin söz varlıkları içerisindeki deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler... gibi bütün öğeler, o dili oluşturan toplumların özelliklerini öğrenmede bize yardımcı olabilirler.¹⁰⁹

Dil incelemelerinde, dilin kültürle yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Felsefeciler, sosyologlar, antropologlar psikologların birçoğu kültür kelimesini benzer şekilde açıklamışlardır. Kültür, bizlere önceki nesillerden kalan bir yaşam öğretisidir.

"Kültür ve dil ilişkisi üzerine K. L. Stros şöyle yazmıştır: Kültür ve dili birbirinden ayırmak oldukça zordur. Halkın kültürünü konuştuğu dilden ayrı tutamayız. Çünkü dil kültürün elementlerinden birtanesidir."¹¹⁰

¹⁰⁷ Mehmet Kaplan, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁰⁸ <http://www.yagmurdergisi.com.tr>, 15 Mart 2010.

¹⁰⁹ <http://www.bilgicik.com/yazi/dil-ve-toplum-iliskisi>, 15 Mart 2010.

¹¹⁰ А. А. Чернобров, **Лингвокультурология: Основа Интегрального Гуманитарного Знания** (Язык - Философия - Логика - Психология - Культура), Новосибирск 2006, s.124.

Kültür içinde dili incelenmesi mümkün olabilecek bir yaklaşımdır. Bir toplumun dilinine bakıldığında kültürü hakkında bilgiler alabiliriz. Kültürdilbilimsel incelemelerin, dil çalışmaları içinde yer alıyor olması mantıklı olarak kabul edilir görünmektedir. Kültürdilbilim dilbilimi, psikolojikdilbilimi, sosyaldilbilimi, yapısal dilbilimi ve etnodilbilimi içine alan geniş kapsamlı bir inceleme metodudur.

Kültür bir toplumu diğerinden ayırır. Kültür üzerine konuşmalar soyut gibi görünsede iki toplum karşılaştırıldığında maddi deliller gözle görülür şekilde somutlaşır.

“Sovyet toplumuna ait olan «прописка» kayıt kelimelerinin başka bir toplumda görmek mümkün değildir. Aynı şekilde şerif ifadesi ise yalnızca ABD kullanılan bir kavramdır.

“Kayıt ve şerif” kelimenin ükelere ait olan temel bir anlamı vardır. Taksi ve posta kutusu denildiğinde ise şekil renk büyüklük olarak gerçek anlamda tek bir şekil yaratamayız.

Taksi uluslar arası bir kelime olmasına rağmen. Amerikeda yaşayan bir insan taksi kavramından sarı bir araç olduğunu, ingilterede yaşayan bir insan ise siyah olduğunu düşünür. İsimleri aynı olsada kültür gerçeğinde renkler farklıdır ve bu basit örnekte de gördüğümüz gibi düşünsel imgede bir farklılık yaratır.”¹¹¹

Töre, inanç, kültür, toplumsal değerler, yaşayış biçimi ve benzer öğelerin tümü, dilimiz aracılığıyla geçmişten geleceğe taşınmaktadır. Bu nedenle deyimlerin kültürdilbilimsel yaklaşımlarla incelenmesi o deyim kullanan toplum hakkında geçmişe dönük bilgi edinmemizi sağlayacağından önemlidir.

¹¹¹ A. A. Чернобров, **a.g.e.**, s.127.

2.2. DEYİM İNCELEMELERİNDE KÜLTÜR DİLBİLİMSEL YAKLAŞIM

Kültür bir milletin yaşayış tarzı, maddî ve manevî her şeyini içine alan değerler topluluğudur. Bir milletin dili, dini, gelenek ve görenekleri, sanat eserleri kültürün başta gelen unsurlarıdır. Yani kültür insan hayatının toplumsal ilişkilerden doğan bütün yönlerini kapsar. Bu bakımdan dil ile kültür iç içe geçmiş olgulardır. Dil yeteneği insanda doğuştan olsa bile bu yeteneğin gerçekleşmesi ve kullanılması toplumsal ilişkilerin varlığına bağlıdır.¹¹²

İnsanlar arasındaki iletişim, etkileşimi ortaya çıkartır. Etkileşim ise toplumsal kimliğin oluşmasını sağlar. Bu toplumsal kimlik halkın kültürüdür.

Bir milletin fertleri arasındaki ortak duygu ve düşünce akımı dille kurulabilmektedir. Bu akım dünden bugüne, bugünden yarına dille aktarılmaktadır. Bundan dolayı dil, aynı zamanda bir kültür aktarıcısı, bir kültür taşıyıcısıdır. Bir milletin tarihi, coğrafyası, değer ölçüleri, folkloru, müziği, edebiyatı, ilmi, dünya görüşü ve millet olmayı gerçekleştiren her türlü ortak değerleri yüzyılların süzgecinden süzüle süzüle kelimelerde, deyimlerde sembolleşerek dil hazinesine akıtılmakta, özünü orada saklamaktadır.¹¹³

Toplunun karakterni yansıtan, yaşayışı ve düşüncü hakkında bizlere geçmişten bilgiler veren dil birimleri, bu özellikleriyle dikkati çeker.

Bir milletin dilinde, o milletin bütün bir hayat macerasının özü saklıdır. Gelmiş geçmiş nesiller, varlık karşısındaki duruşlarını, duygu ve düşüncelerini, yorumlarını söz ve yazı ile dilde kalıplaştırmışlardır. Bu gün dilimizi kullanırken bizden önceki nesillerin düşünce kalıplarını hazır bulup kullanmaktayız.¹¹⁴

¹¹² <http://edebiyatsanat.com/dil-bilgisi/61-dil-tarihi/424-dil-ve-kultur.html>

¹¹³ <http://www.dilimiz.com/dil/TurkDili/trkdili1.htm>

¹¹⁴ <http://edebiyatsanat.com/dil-bilgisi/61-dil-tarihi/424-dil-ve-kultur.html>, 17 Nisan 2010.

Deyimler ve atasözleri bizden önceki neslinlerin oluşturduğu ve bize bıraktıkları kültür miraslarıdır. Bu kalıp sözcük grupları atalarımızın yaşam tarzları ve düşünce sistemi hakkında bize bilgiler vermektedir.

Son yıllarda deyim üzerine yapılan geniş araştırma tecrübesi, toplumun dünya görüşünü resmeden, mecazi düşünsel içeriğin maddi gerçekliğe benzerliğini yansıtan deyimlerin, kültürdilbilimsel olarak araştırılması gerekliliğine şahitlik eder.¹¹⁵

Modern bilim alanında kültürdilbilim kültür ve dili birleştiren bütünsel bir çalışmadır. Bu bilim XIX. Yüzyıl ortalarında dilbilimci Wilhelm von Humboldt'un yazıları ile ortaya çıkmıştır. Daha sonra Avrupa ve ABD yaygınlaşmış, dünya çapındaki diğer dilbilimcilerin fikirlerinin güçlü etkisi altında dinsel antropoloji, göstergebilim, kültürel çalışmalar gelişmeye başlamıştır.

Kültürdilbilimin hızlı gelişme göstermesinin bir sonucu olarak son zamanlarda özellikle Rusya'da dil ve kültür üzerine araştırmalar çok fazla sayıda artış göstermektedir. Rusya'da bu yeni bilimin hedefi atasözleri, deyimler gibi dildeki kalıplaşmış ifadeler olmuştur.¹¹⁶

V.İ. Postovalova XX. yy bilimsel gelişimi ve deyim üzerinde çalışmalarda bulunmuş, XX. yy sonrasında, dil hakkında bilimsel karakteristik bir çizgi oluşturmuştur.

Deyimsel ifadeler, yalnızca insan bilincinin tek başına ortaya çıkardığı dil ürünleri değildir. Dünya ile etkileşim içinde olan zihin, olaylara farklı anlamlar kazandırarak dil sistemi içinde bir kod oluşturur. Bu kodlar o toplum kültürünün izlerini taşır. Her deyim iç formu bilinçsel bir ürün olarak, nesnel dünyanın öznel görüntüsünü oluşturur. Bu nedenle deyim ve anlambilim

¹¹⁵ В. Н. Теля, а.г.е., s. 26.

¹¹⁶ <http://lingvocult.ru.acad.bg>, 17 Nisan 2010.

birbirinden ayırt edilemez. İnsanlar deyimlerde kendi toplumsal sisteminin ideolojilerinin yansıtırlar. Atalarımız, toplum yaşantıları ile ilgili miraslarını deyimler arayıcılığı ile aktarmışlardır.¹¹⁷

V.A. Maslova da, deyim incelemelerinde kültürel dilbilim yaklaşımı savunan dilbilimcilerdendir. Deyimlerin yapısında kültürün dilin ve efsanenin toplumların manevi hayatının yansımaları bulunmaktadır. Bu duruma dikkat çeken V.A. Maslova, deyimlerdeki mitoloji üzerinde durmuştur. Deyimlerin semantik alanını bu konularla şekillendiğini açıklamıştır.

V.A. Maslova'ya göre, mitolojik ifadeler insan zihninde yardımıyla benzetmeler olarak deyimlerde yerini alır.¹¹⁸

Deyimlere fonksiyonel anlamların yüklenmesi, tarihsel dilbilim, kültürel yaklaşım, etno-psikolojik eğilimlerle mümkün olur. Deyimsel yapılardaki gizli anlam, tarihsel süreç içerisinde şekillenen kültür katmanları arasında saklıdır.

M. N. Nikitin kültürel yaklaşımlardaki farklılıkları hayvanlara yükledikleri anlamlarla açıklar.

Her toplum tarafından “ayı” kaballığı ve hantallığı ile, “kedi” ise dokuzcanlı olmasıyla bilinir. Fakat bazı hayvanlar için aynı şeyler geçerli değildir. Hayvanlarla ilişkili kültürel özgü çağrışımlara dikkat çeken M. N. Nikitin, hayvanlarla ilgili batıl inançlarda, her toplumun hayvanlara kendilerine özgü anlamlar yüklediklerini açıklar. Örneğin “кукушка” “guguk kuşu.” Rusya’da bu kuşun öterken insanlara ömürlerinin ne kadar kaldığı sorusunu sorduğuna inanılır. İngiltere’de ise, genç bekar kıza evlenmesine ne kadar süre kaldığı sorusunu sorduğuna inanılır.¹¹⁹

¹¹⁷ Н. Ф. Алефиренко, **Фразеология в Свете Современных Лингвистических Парадигм**, Монография, Москва, 2008, s. 160.

¹¹⁸ В.Н.Телия, **a.g.e.**, 1999, s. 34.

¹¹⁹ А. А. Чернобров, **a.g.e.**, s. 128.

Nomimatif anlamda “*Kalp*” insan vücudunun önemli bir organıdır, ama insan zihni ona farklı anlamlarda yüklemiştir. Ana kelime olan kalp konulara göre farklı anlamalar kazanmıştır. Dini içerikli yazılarda kalp “inancı” “*merhameti*” ifade etmektedir. Sanat eserlerinde ise “*aşkın sevginin*” ifadesidir.¹²⁰

V. İ. Postovalova, deyim üzerindeki araştırmalarında şu neticeye varmıştır. Ona göre deyim geniş kültürel bütün içinde incelenmelidir. Toplum karakterini yansıtan deyimlerin kültürel bütünlük içinde incelenmek istenmesi keyfi bir araştırma şekli değildir. Manevi kültürün oluşumunda dil, dilin şekilendirilmesinde de kültür önemli bir yere sahiptir. Bu iç içe geçmiş durum ancak kültürdilbilimsel yaklaşımla en iyi şekilde açıklanabilecektir.

Deyimler içinde yaşantının gerçekliliği, sosyal hayattaki olaylar hakkında tarihi bir hafızası, evren hakkında kendiliğinden oluşmuş bilgilerin muhafızı ve tercümanı olan dil vardır.¹²¹

Dil canlıdır. Halkın düşüncü şekli yansıtır. Toplum hayatının bütün yaşanmışlıklarını tüm yönleriyle dünden bugüne bünyesinde barındırır. Dil içinde önemli yere sahip deyimler de yaşam hafızasının yarattığı kültür ve dil eserleridir. Deyimlerde bir toplumun hem dil gelişimini hem de kültür değişimini görmemiz mümkündür.¹²²

Bu nedendir ki, deyim araştırmalarında kullanılabilecek belkide en doğru yöntem yeni bir dilbilim kuramı olan kültürdilbilimsel yaklaşımdır.

Deyim araştırmalarında detaylı incelemelerin yetersizliği, antropolojik yönelimin oluşturduğu kültürdilbilim sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹²³

¹²⁰ В.Н.Телия, **a.g.e**, s. 35.

¹²¹ В. Н. Телия, **a.g.e**, s. 26.

¹²² В. Н. Телия, **a.g.e**, s. 30.

¹²³ В. Н. Телия, **a.g.e**, s. 31.

Kültür aktarımında dilin önemi üzerinde duran E. F. Tarasov insana ait özelliklerin nesilden nesile aktarılması kültürün en önemli özelliğidir, der. Doğal dil kültürün bir parçası olarak, kendi kültürünü yansıtmada önemli bir rol oynar. Kültür aktarıcısı olarak dilin, insan toplumlarının yaşantısı içinde kültürün yeri ve önemi büyüktür.

Biyolojik bir özellikle doğan insan kültürel elementlerle zoraki bir iletişim içine girer ve etkilenir. Bir çocuk nasıl bir ortamda büyürse o ortamın, o toplumun kültürüne göre şekillenir.¹²⁴

Bu şu anlama gelir; toplum kimliği olarak görünen kültür insanların şekillenmesinde önemli bir yer tutar. Herkes yaşadığı toplumun onayladığı ve kabul ettiği kurallar çerçevesinde düşünür, hareket eder.

E.F. Tarasov bu durumu bir örnekle şu şekilde açıklar. Avrupayı kültürel yetiştirme alanında bir anne ve baba çocuklarını eline kaşık verir. Kaşığın biçimi çocuğu yalnız belirli bir şekilde kaşığı hareket ettirmeye mecbur bırakır. Birkaç yıl geçer. Bu kez anne baba çocuklarına testereyle kesmeyi öğretir. Verilen bu testere çocuğu belirli bir hareketi yapmaya zorlar. Yeterli şekilde hem kaşığın hemde testerenin kullanımı çocuğun bedenindeki şekillenmeyi yönetir.¹²⁵

E.F. Tarasov'un bu örnekle dile getirmek istediği nokta, kültürün insan üzerindeki şekilendirici baskısıdır. Örnekte kullanılan testere ve kaşık ise kültür kavramını somutlaştırıcı öğelerdir.

Yeni bilim, kişiliğin şekillenmesinde yalnızca kültürel sebeplerin varlığı üzerinde durmaz, aynı zamanda dil birimlerinin kavranmasıyla ilgili görüşleride içine alır.¹²⁶

¹²⁴ В. Н. Телия, а.г.е., 1999, s. 61.

¹²⁵ В. Н. Телия, а.г.е., 1999, s. 62.

¹²⁶ В. Н. Телия, а.г.е., 1999, s. 62.

Kültür yardımı ile toplumlara ait özelliklerin aktarım sürecinde dilin rolü hakkındaki sorulara cevap arayan yeni bir dil birim kuramı olan kültürdilbilim, işlevsel olarak iç içe geçmiş bu iki kavramı en iyi şekilde açıklamaktadır.

Kavramların adlandırılması halkın psikolojisiyle ilintilidir. Dil gerçek dünyanın yansıması, geleneksel işaretler sistemidir. Kelimeler derin bir yapıya sahiptir. Bünyelerinde sezgisel işaretleri ve halkın sağduyusu barındırırlar. Dilbilim araştırmaları bu nedenle her zaman canlıdır ve tartışmalara açıktır.¹²⁷

Kültür ve dilbilim bakış açısıyla deyimlerin incelenmesi görüşünü savunan A.M. Meleroviç, B. M. Mokienko deyim şekillerindeki ve deyim dilindeki farklılıkları anlayabilmek için genel dil sisteminin dinamiklerini incelemek önemlidir, der.¹²⁸ Dil tarihsel süreçte gelişme ve değişme gösterir. Değişimindeki en önemli etkiyi toplumun kültüründen alır. Değişen kültür dili de etkiler. Günümüze miras kalmış birçok deyimden bazısının şimdiki dil kurallarına uygun olmadığı görülür. İşte bu anlaşılması anlamlı kılabilmek için deyimlerin kültürdilbilim bakış açısıyla incelenmesi gerekir.

Kültürel bütünlükte deyimleri inceleyen V.H. Teliya, deyim incelemelerinde karşılaşılan 3 önemli sorundan bahseder.¹²⁹

Bunlardan ilki, kültür ve dilin nominatif rezervlerinin kültür-dil planında, kendine has olan deyimsel oluşumun belirlenmesiyle bağıntılıdır. Kültür bölgesi arayıcılığı ile ilişkili eksralingvistik şartların farklı tiplerinin deyimlerde olduğu tahmin edilir. Bu kültür iki tabiyatla oluşur. Bir tarafta insan etkisi, diğer tarafta ise, dil içindeki dilsel araç ve tarzlardır. Bu araç ve usuller deyimlere kültürel bir referans verir. Deyimler içinde kültüre ait karakteristik özelliklerin yansıtılmasını sağlarlar. Deyimlerdeki bu iki yönlü inceleme şekli farklı dil toplumlarının karakteri hakkında bilgi edinilmesine olanak sağlar.

¹²⁷ А. А. Чернобров, а.г.е., s. 14

¹²⁸ В. Н. Телия, а.г.е., s. 63.

¹²⁹ В. Н. Телия, а.г.е., s.65.

Şöyle söyleyebilir ki, kültürün oluşumun da dil ve insanın unsuru önemli bir yer tutar. Bireylerin düşünce yapısı ve yaşayışı, toplumsal kimliği yaratır. İnsan toplumu, toplumsal alışkanlıklar kültürü, kültür dili etkisi altına alır. Bu nedenle deyim incelemelerinde kültür ve dilin ayrı ayrı ele alınması çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Sorunların ikincil çerçevesi deyim incelemelerindeki metodlar ve araştırmaların sonuçlarındaki farklılıklarla ilgilidir. Deyimler etnolingvistik ve lingvokültürel çerçevede gerçekleşir.

Deyim araştırmalarında karşılaşılan son problem ise metodolojik alanın kültür ve dil içinde ayrımı ile ilgili olandır. Dildeki deyimsel oluşum birimlerinin inceleme metodları kültür ve dil temelinde ayrı ayrı incelenir. Halkın zihniyle yayınlanan deyimler dil içinde yeniden düzenlenerek işaret kazanır ve nesiller arası geçiş görevine çıkar. Dil taşıyıcıdır.

Deyimsel oluşum birimleri çoğunlukla kültürel, kendine has özelliklere sahiptir. Doğruluğu bilimsel olarak açıklanamayan ama doğru olarak kabul edilip kullanılan deyimsel oluşumlar markalaşmış düşüncelerdir. Toplamların kültürel hafızası niteliğindedirler. Deyimler dil taşıyıcılarının müşterek hafızası içinde korunurlar. Deyimlerin metin içi ilişkisi, başka bir kültür koduyla ilişkisi, dil taşıyıcısının istidatında gelişir.

Deyimlerin nerde nasıl kullanılacağını tarihi süreçten geçmiş alışkanlıklar belirler. Deyim toplumun kültür ve dil hamuruyla şekilenmiş hazır söz öbekleridir.

Kelimelerin ilk ve ikincil anlamları vardır. Bu anlamları halkın düşünüşü ve olaylar hakkındaki sağduyusu belirler. Ön yargılar mifler, psikolojik nedenler gibi bir sürü faktör kavramların anlam kazanmasında etkilidir. Küçük bir

çocuğu severken söylenen “ seni yerim” ifadesinde ki anlam, görünümdeki anlamı karşılamaz.¹³⁰

Metin içinde geçen anlam ve konuşanların anlayışında beliren anlam arasındaki farkı genel bilgi birikimimize dayanarak, söyleniş tarzına bakarak çıkartırız. Bu anlayış içinde yalnızca kelimelerin yalın anlamlarına göre yorum yapmamız doğru olmaz.

G. Tomahin, arka plan bilgilerin dil içinde çok önemli olduğunu söyler. Budist inancında rahipler saçlarını kazıtır. Rahip kavramı o kültürde saçları özel traş olmuş din görevlilerini akla getirir. Haham inancında ise sakal kesmek uygun değildir. İnançları gereği din adamları sakallarını kesmez. Gerçek manada veya ima yollu kullanılan bu iki ifadeyi anlayabilmek arka plan bilgisiyle mümkündür.¹³¹

Sosyal arka plan bilgisi her insanda vardır ve güncel hayatta iletişimi kolaylaştırır. Bazı bilgiler ise kişilerin eğitimiyle bireysel ilgileriyle ilişkilidir. Kelimelerin anlamını bileşenlerini arka plan bilgileri belirler.

Bir kelimenin anlamını konuşan kişi bilgi birikimine dayanarak ve sezgisel olarak belirler. Kelimeler somut değildir. Anlamlarını belirlemekte bu nedenle kolay olmayabilir. Her hangi bir çocuk flamingo ve sinek kuşu arasındaki farkı net bir şekilde kavrayabilir, ama kelimelerin anlam farklılıklarını kavramak bu kadar kolay değildir. Bunun için bilgi birikimine ihtiyaç vardır.¹³²

Deyimler durağandır. Deyimlerin durağanlığı onların yapılarıyla ilgilidir. Tarihin bilinmez bir döneminde bir araya getirilmiş sözcükler, o günkü bir olayın tasviriyle adlandırılmış ve kültür taşıyıcısı olan dil dinamizminin sistemi içerisine bırakılmıştır. Durağanlığı şeklindeki sabitlikten ileri gelmektedir.

¹³⁰ A. A. Чернобров, a.g.e, s.140.

¹³¹ A. A. Чернобров, a.g.e, s.142.

¹³² A. A. Чернобров, a.g.e, s.145.

Deyimlerin kültür bütününde incelenmesi gerekliliğinin nedeni, deyimlerin kültür ve dil hakkında bilgi verir nitelikte olmasıdır.

Kültürdilbilimsel analiz deyimsel işaretlerin inceleme amacına yöneliktir. Bu tür bir yaklaşımla halkın çağdaş kültürel bilinci anlaşılmış olur. Deyimler halkın zihnini yansıtan sözcük öbekleridir.

Deyimler kültürel bütünlük içinde tasvirle gizlenmiş gizli bir göreve sahiptir. Evrenin saf resmi içinde birbirini etkileyen kültür ve dilin izlerini taşırlar. Etnoligvistik ve kültürdilbilimse yaklaşımlar kendilerine has metodolojik kanıtlarla dikkat çekerler. Kültürel olarak deyimlerin anlamlı görevleri üzerine eğilen incelemeler, deyimlerin ortaya çıkışları ve tanımlamaları hakkında araştırma yapar.

Deyimlerin kültürdilbilimsel analizinin temel metodolojik hedefleri ve sıklıkla kullanılan dil ötesi araçlar örgensel olarak etnolingvistik medotlar ve üsluplarla çaprazlaşır. Deyimlerin oluşumu zaman içinde özel bir disiplin ile gerçekleşir. Kültür dil sentezinin, dil sürecinin çağdaş durumunda gerçekleşen incelemelerde kültürdilbilimsel oluşum zamanı kültürel dünya görüşü, dil işaretleriyle yansır ve dil, kültürün iç formunda canlanır. Bu durum en parlak şekilde deyimlerin temel yapısındaki motifsel örgüde kendini gösterir. Nesilden nesile yayılarak şimdiki zamana kadar taşınan ortak fikirler, halk kültürü ve etnik köken tarafından kabul gören kültürel süreçte meydana gelir.¹³³

Deyim bilim alanında yapılan kontrastif incelemelerin sonuçları etnik mantığa ışık tutar. Bu etnik mantık saf kültür- dilin resimlerini yansıtır. Halkın çizdiği bu resimde toplumun kendine özgü karakteristik çizgileri vardır. Bu resim deyimlerin içinde canlanır. Kültür- dil özelliği dilin deyimsel biçimine taşınır. Dil içindeki bu deyimsel oluşumlar toplumların kültürel hafızasında güvenilir materyaller olarak hizmet eder.

¹³³ В. Н. Телия, а.г.е, Москва ,s. 66.

Yapılan araştırmalar, halkın manevi kültürünün oluşumunda, dilin yapıcı bir rolü olduğunu ortaya koyar.

Kltrdilbimsel incelemeler, çeşitli diller arasındaki farklı görebilmek için, lehçe incelemelerinde, kaybolan diller üzerindeki araştırmalarda kullanılmış bir yöntemdir, ifadeler arasındaki üslupsal farklılıklar kültürdilbilimsel yaklaşımlarla yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

İfadelerdeki farklılık nedenlerini belirlemek için. N. L. Tolstoy dili 4 gruba ayırır:¹³⁴

1. Elit tabakanın konuştuğu dil: Eėitimili insanları içine alan bölüm,
2. Kylllerin konuştuğu dil,
3. řehirlilerin konuştuğu dil,
4. Meslek dili.

Bu sınıflandırmaya göre Slavyan halkını 4 grupta toplamak mmkndr.

1. Eėitimili veya elit kültür,
2. Popüler veya köylü kültürü,
3. Ara kültür, halkın kültürü argo ifade üçüncü kültür anlamındadır.
4. Sonuncusu, geleneksel, mesleki alt kültürdür.

Profesyonel alt kültür mesleki argonları ifade der. Her mesleğin kendine has ifadeleri bulunmaktadır. O meslek grubuna ait insanlar tarafından anlaşılır olan ifade başlakaları tarafından algılanamaz. Edebi dil, eğitimli insanların kullandığı dildir. Eğitim almış insanların kullandığı kelimeler güncel kullanımda olan kelimelerden farklılıklar gösterir. Elit kültür dilinde

¹³⁴ В.А.Маслова, **Лингвокультурология**. Учебное Пособие для Студентов Высших Учебных Заведений 3-Е Издание, Исправленное, Москва, Издательский Центр «Академия» 2007, s. 74.

akıcılık, sadelik, zengin bir kelime doğası ve kusursuz bir teleffuz dikkat çeker. Lehçeler popüler kültürün yansımalarıdır.

Lehçeler edebi dil kadar kurallı akıcı olmasada, doğal bir anlatım şekliyle büyüleyici ve çekici bir alandır. Makyajsız, yapmacıktan uzak halkın düşünüşünün yaşayışının yansıtıldığı ifadelerle doludur. Dilbilimcilerde bir botonikçi gibi otlakları hep seralara tercih edeceklerdir.¹³⁵

Lehçeler dil gelişiminin kanunlarını anlamak için paha biçilemez ve tükenmez bir malzeme verir. Tarihsel desenleri yapısında barındırır. Lehçeler dil varlığının orijinal ve temel formlarını içerir. Dili konuşabilme becerisi kültür ile ilintilidir. Dilsel kimlik lehçelerde saklıdır ve geçmişten izler taşır.¹³⁶

Dil ve kültür eşzamanlı olarak hareket eder. Bu nedenle deyimisel inceleme metodları dil-kültür temeli üstünde gerçekleşir.

Deyimler üzerindeki incelemelerde kültürdilbilimsel yaklaşımların kullanılması şu yönden iyidir¹³⁷:

- 1- Deyimlerdeki kültürel olarak markalanmış sembolleri göstermek ve deyim terkipleri içinde, kültür kodlarının oranının tesbit etmek.
- 2- Kültüre özgü işaretlerin, deyim terkiplerinde yer almasında dil taşıyıcılarının, dili kullanma yetileri üzerindeki önemine dikkat çekmek.

Dili konuşan birey “dil ve kültür” kavramlarını deyim terkipleri içinde bir araya getirir. Her deyim, ortaya çıktığı kültürün izlerini taşır. Bu durum, dili konuşan bireylerin dil yetilerini yaşadıkları kültürle ustaca birleştirmeleri sonucudur.

- 3- Kültürel bağlam tipolojisini üç temel üzerinde incelemek gerekir:

¹³⁵ ¹³⁵ В.А.Маслова, **a.g.e.**, s. 75.

¹³⁶ В.А.Маслова, **a.g.e.**, s. 77.

¹³⁷ В. Н. Телия, **a.g.e.**, s. 70.

a- Leksik-semantik işaretlerin deyim içinde edindikleri üslupsal anlamlarıyla;

Her kelime nominatif bir anlama sahiptir. Deyim terkihi içinde yer alan kelime çoğu zaman kendi anlamının dışında farklı bir anlam kazanabilmektedir.

b- Dil göstergesinin şimdiki anlamsal içeriği üzerinde, dolaylı yoldan gelişen içerik anlamını, denotatif (nesnenin yarar anlamı) ve signifikatif anlam (açıklayıcı anlamı) açısından;

c- Bilişsel işlev karakteri üstüne kültürel referansların oluşumuna ait yorumların, kültürel kod ile dil işaretinin önemi üzerine.

Deyimsel araştırmalar hakkındaki birincil sırada yer alan problemlerin çözüme kavuşturulmasında ve ileri sürülen en yüksek postulatların (doğru olduğu kabul gören, ancak bunu kanıtlamanın mümkün olmadığı önermelerdir) doğrulanmasında kültürdilbilimsel inceleme yapılması uygun olacaktır. Bu dil ötesi konseptüel (kavramsal) içeriğin araştırılması esnasında, iki farklı araç gibi görünen doğal dil ve kültür aslında tek metodolojik temel üzerinde bulunmaktadır. Bu birliğin önemini deyimlerin kültürdilbilimsel analizini bildiren yayımlanmış materyaller göstermektedir.¹³⁸

Deyimler arayıcılığı ile ifade edilen dille ilgili zihinsel yapı, kültürel oluşum sunucudur. Ruhsal ve sosyal olaylar üzerine insanların değer yargıları ve verdikleri tepkiler değişebilir. Bu değişim dili de etkiler. Kültür, bilimin kendine has bir tipidir. İnsanın yaşam sürecinde kendi kendini tanımasını ve tanımlamasını sağlar.

Deyimlerin içyapısı geleneksel izler taşır. Deyimlerdeki anlam örgüsü kültürdilbilimsel temelinde incelemeler neticesinde açığa çıkar. Mecazi

¹³⁸ В. Н. Телия, а.г.е., s. 72.

anlamlar kültürel çağrışımlarla anlaşılır hale gelir. Deyimlerde, etnik ve kültürel bilinç vardır.¹³⁹

Evren resminin bir parçası olan kültür, toplumsal bilinç içinde gelenekselleşerek, var olanı geliştirip, kendi içinde bir takım düzenlemeler yaparak nesilden nesile aktarılır. Toplumun sosyalleşmesine ve toplum bilincinin oluşmasına hizmet eden kültür, bilimle, sanatla, dinle ve mitolojiyle doğrudan veya dolaylı ilişkisi içerisinde.

Halk kültürü, halkın konuştuğu dil, edebiyat dilini besleyen bir kaynaktır. Halk kültürü edebiyat dilini etkiler, edebiyat dili ise elit kültürün gelişiminde önemli bir rol oynar. Halk kültürü ve elit kültür arasındaki geçiş ve etkileşim edebi eserler sayesinde olur.

Folklör lehçelerin şekillenmesinin odak noktasındadır. Lehçe halkın manevi kültürünün farklı elementlerini bir araya getirir.

Kültür metni, belirli bir zamansal çevrede markalaşmış birimlerin anlaşılmasında önemli rol oynar. Deyim birimlerindeki yapısal oluşum ve anlamsal oluşum bağlantısını soyuttan somuta taşır.

Kültür alanı kendi başına bir şeyin ifadesi değil birçok şeyin ifadesidir. Doğa, İnsan, dil, toplumsal etikler, örfler adetler bütünüdür. Bu çoklu düzende bu veya şu şekilde mutlaka birtakım değişiklikler ortaya çıkar. Bu değişimler bazı deyimlerin günümüzde anlaşır olmamasına neden olur. Onlar o şekilde kullanılırlar ama açıklanamazlar. Bilimsel olarak kanıtlanamıyor olmalarına rağmen yanlış sayılamazlar. İşte kültürdilbilim metin anlamının üslubunu ve vasıtasının açığa çıkartır. Deyimlerdeki bu değişmezlik biçimsel yapısıyla bağıntılıdır.

¹³⁹ Н. Ф. Алефиренко, **a.g.e**, s. 122.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSÇA' DA EŞANLAMLI DEYİMLER

3.1. EŞANLAMLILIK KAVRAMI

Eşanlamlılık kavramını kısaca açıklamak gerekirse, en bilindik tanımını şu şekilde yapmamız mümkün olacaktır. Yazı ve ses olarak ayrı, anlam olarak aynı olan kelimeler eşanlamlı olarak adlandırılır. Daha açıklayıcı bir tanım ise şu şekilde verilmiştir: Görev düşünce ve anlam olarak, içerik bazında birbirine çok yakın olan ve aynı kategori arasında yer alan kelimeler eşanlamlı olarak adlandırılır.¹⁴⁰

Eşanlamlı kabul edilen kelimeler, temel anlam içeren ana, dominant kelimeye dayanarak yeni anlamlar elde ederler. Dominant kelime üslupsal, nötr bir kelimedir. Özdeş anlama sahip sözcüklerin eşanlamlılık çizgisini belirlerler. Eşanlamlı kelimeler işlevsel ve biçimsel kimliğe sahiptir. Duygusal değerlendirmelerle renklenirler.¹⁴¹ Eşanlamlı kelimeler, düşünsel veya üslupsal şekilde ortaya çıkarlar. Düşünsel olanlar yalnızca anlam nüanslarıyla birbirinden ayrılır ve detaylaştırma aracı olarak hizmet ederler.

Örneğin: “**Буря, вьюга, пурга, шитель.**” Bu kelimelerin genel anlamı “**снежная буря**”- “*Kar fırtınası*” dır.¹⁴²

“**Красный, алый, багряный, багровый**” bir nesnenin rengi hakkında bilgi veren bu kelimeler eşanlamlıdır. En belirgin, temel anlama sahip olan ve “*kan rengini*” ifade eden “**Красный**” kelimesidir.

¹⁴⁰ Н.А. Лукьянова, v.d., **Синонимия Язык и речи**, Доклады конференции(15-17декабря г.), новосибирск, 1970, s. 14.

¹⁴¹ Т.Б. Баранникова, **Стилистические Синонимы: Принципы и Методы Исследования**, Махачкала – 2005, s. 6.

¹⁴² Л. А. Шевченко, Н. М. Пинченко, **Русский Язык**, Минск, 1995, s. 119.

“Взвился сквозь ветер красный флаг.”

Al bayrak bulutlar arasında yükseliyordu.

“Алый” *“parlak kırmızı”* demektir.

“Багровый” *“koyu kırmızı”* ifadesinde kullanılır.¹⁴³

Eşanlamlı kelimelerin en büyük bölümünü üslupsal eşanlamlılar oluşturur. Onlar çok anlamlı, heyecanlı üslupsal görevi yerine getirirler. Konuşma dilinin farklı stilleri içinde kullanılırlar. Konuşmanın üslubunu düşürür veya yükseltirler:

“Есть, кушать, жрать.”: *“Beslenmek, yemek yemek.”*

“Выговор, внушение, нагоняй, проборка, разнос”: *“Söylem, telkin.”*

“Нахлобучка, взбучка, головомойка, баня.”¹⁴⁴: *“Hamam, banyo.”*

Eşanlamlı oluşumların bazıları anlamsal olarak benzerlik gösteriyor olsalarda, kullanım alanları, duygusal içerikleri, dili renklendirme biçimleri açısından farklılık gösterirler:

“Глаза, очи, зенки.” Bu kelimeler görme organına ad olarak eşanlamlı kabul edilmişlerdir. **“глаза”** kelimesi dil içinde yalnızca asıl görevini yerine getirir. Duygusal renklendirici her hangi yeni bir anlama sahip değildir. Konuşma dilinde ve yazı dilinde kullanılmaktadır:

“Снег так ослеплялся, что глаза стали слезиться.”

“Kardan göz gözü görmüyordu.”

“Очи” kelimesi görme organına ad olmasının yanında, aynı zamanda dilde süsleyici bir unsur olarak edebi eserlerde kullanılır:

¹⁴³ В. Ф. Греков, С.Е. Крючков, Л. А. Чешко, **Пособие для Занятий по- Русскому Языку**, Москва, 1973, s. 9.

¹⁴⁴ Л. А. Шевченко, Н. М. Пинченко, **Русский Язык**, Минск, 1995, s. 14.

“Где ж бы, где ж бы, очи карие, где ж ты, мой родимый край?

“Neredesin, neredesin, gözleri kahverengim, neredesin sen benim öz vatanım?”

“Зенки” kelimesi ise kaba bir kullanım olarak dil normlarına bağlı olmaksızın konuşma dilinde yer alır:

“Старая хозяйка... говорит мне: погоди, книгожора, лопнут зенки-то. ” ¹⁴⁵ *“Yaşlı kadın bana seslendi: bekle kitapçı, patlama gözü kör olası.”*

Bazen eşanlama sahip olan kelimelerde düşünsel ve üslupsal görevlerin her ikisi birden bulunabilmektedir:

“Идти- плестись.” (разг. “идти медленно”) Konuşma dilinde “yavaş yavaş yürümek” anlamında kullanılır.

“Мчаться” (разгов. “идти быстро”). Konuşma dilinde “hızlı hızlı yürümek” anlamında kullanılır.

“Шествовать” (книжн. “идти медленно”) Yazı dilinde “yavaş yavaş yürümek” anlamında kullanılır. ¹⁴⁶

Eşanlamalı kelimeler önemli dil zenginleştirme araçlarıdır. Bir kelimenin tekrarından kaçınmamıza yardımcı olur. Dile hayat verir, çeşitlendirir. İfadenin farklı nüanslarla gerçekleştirilmesini sağlar.

A.M. Gorki, K. İ. Çikovski'ye yazdığı mektupta “говорить” “Konuşmak”, fiilnin kullanımının dışında farklı biçimlerine dikkat çekmiştir. ¹⁴⁷

¹⁴⁵ В. Ф. Греков, С.Т. Крючков, Л. А. Чешко, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁴⁶ Л. А. Шевченко, **a.g.e.**, s.14.

¹⁴⁷ Л. А. Шевченко, **a.g.e.**, s.15.

- “Сказал”: “*söylemek.*”
- “Заметил”: “*demek.*”
- “Отозвал”: “*seslenmek.*”
- “Откликнулся”: “*seslenmek.*”
- “Повтерил”: “*tekrarlamak.*”
- “Молчил”: “*ses çıkarmak.*”
- “Воскликнул”: “*haykırmak.*”
- “Заявил”: “*beyan etmek, açıklamak.*”

A.M. Gorki' ye göre “**говорить**” fiilinin tekrarı okuyucunun yazıyı yazan kişi hakkında cahil ve özentisiz olduğu izlenimini verir.

Eşanlamlılık oluşumu, oldukça farklı bir konudur ve metodolojik açıdan çağdaş dilbilimde, eşanlamlılık üzerine yapılan araştırmalar arasında bir tutarlılık yoktur. Bilim adamları araştırmalarını farklı şekillerde yapmışlardır.

Konuşma dilinde var olan eşanlamlılık olgusunun nedeni üzerindeki görüşlerde, dilbilimciler arasında keskin bir farklılık göze çarpmaktadır. Dilbilimcilerin birçoğu eşanlamlı kelimelerin dildeki varlık nedeni üzerinde kuşkuya düşmeksizin onları niteliklerine göre ve yapılarına göre sınıflandırarak incelemişlerdir.

Dilbilim terimleri sözlüğünde O.S. Ahmanova eşanlamlı kelimeleri iki tematik gruba ayırmıştır.¹⁴⁸

1. Konuşma dilinin bir bölümüne ait olanlar,
2. Anlamca olabildiğince yakın olmalarına rağmen, üslupsal özellikleri ve dil içinde kullanım tarzlarıyla ayrılanlar.

¹⁴⁸ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s.14.

Tematik grup içinde yer alan kelimeler, semantik içerik olarak çok veya az oranda birbirleriyle örtüşebilen kelimelerdir:

“Храбрый, смелый, отважный” “*Cesur, yürekli, gözü pek.*”

Tematikte, eşanlamlı grubun temel tür işaretleri bulunur. Onun elementi konuşma dilinin belli bir bölümüne aittir. Düşünsel yaklaşım karakteri her iki durumda da eşit ölçüde belirsizdir. Eğer (bütünüyle eşanlamlı) şekil olarak yakın, özdeşleşme saymazsak, belirli bir yere ait olan belli bir anlam taşıyan “yakınlık” hiçbir zaman genelleşemez ve parçalanamaz. Sezgisel olarak yakınlığı hissedilen, tahmini bilgilendirme ayrılığa doğal şekilde karşı çıkar.

Buna benzer olarak herhangi bir zamanda, soğuk ve sıcak hakkındaki sezgisel bildirim sıcaklık derecesi ve sıcaklık niteliği fiziksel kavramlar olarak genellenir. Yakınlık ve ayrılık kavramı semantik aralığın tarafsız nötr kavramında genellenmiş sayılır. Sıcaklık ve soğukluk nominatif anlamda fiziksel kavramların niteliği olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise, üslupsal kullanımda farklı anlamlar kazanarak fiziksel anlam kavramının dışında, insanları nitelendiren, hissi düşüncelerin yansıtılmasına hizmet eden bir ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır. “*Sıcak kalpli*” iyi niyetli, güler yüzlü insanları niteleyen bir ifadedir. “*Soğuk yüzlü*” ise “*Sıcak kalpli*” ifadesinin zıttı niteliğindedir.

Y. D. Apresyan; yalnızca içerik olarak özdeşlik gösteren kelimeleri eşanlamlı olarak adlandırır.¹⁴⁹

Eşanlamlılık kavramı karışık bir yapıdır ve yapı üzerine olan araştırmalarda çok yönlü olmuştur. Bunlardan bir tanesi semantik yaklaşımdır. Eşanlamlılık üzerine semantik yaklaşımda, kelimenin anlamsal

¹⁴⁹ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s.15.

yakınlığı ve fonksiyonelliği önem taşır. Bu yöntemi kullanarak araştırma yapan bilim adamları Y. D. Apresyan, İ. A. Melçuk, A.K. Jolkovskiy'dir. Bu yöntem eşanlamlılık kavramı üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir inceleme yolu olmuştur.

Diğer yol ise eşanlamlıların leksik ve dilbilgisel yapısı üzerine olan incelemelerdir. C.V. Kuznetsov, S.G. Berejen, L.M. Vasilyev, A. P. Yevgenyeva ve birçok dilbilimci incelemelerinde bu yöntemi kullanmıştır.

Kelimeleri leksik çerçevede bir kaç şekilde incelemek mümkündür. Geleneksel düzende inceleyecek olursak; kelime haznesinin en önemli parçaları, dil sisteminin en karmaşık ve çok yönlü işareti sözcüklerdir. Kelimeler olmaksızın dilde birşeyleri kavrayabilmemiz olanaklı değildir. Kelimeler anlamı nesnelleştiren dil birimleridir. Olaylar ve hisler kısaca nesnel olarak var olmayan şeylerin tümü hafızamızda kelimelerle nesnel kazanır.

Kelime işaretlerinin inceleme açısında genellikle belli terimler kullanılır. Bu terimler beyan etme (референция), gösterim, işaretleme (десигнация), ve belirtme, ifade etme (денотация) olarak adlandırılır.¹⁵⁰

Referasyon kavramından anladığımız, kelimenin anlamsal olayıdır. Doğal dilde sabitleşmiş bu bakış açısı fenomen olarak adlandırılır. Dilbilgisel yapısı, içerik biçimi olarak bu fenomenler dilde sınırsız sayıdadır ve bu fenomenleri sınıflandırmak hiçbir zaman mümkün değildir.

Signifikasyon, referasyonun ters yönüdür. Dil aktarıcılarının zihnindeki izdüşümlerdir. Konuşan kişi, uygun kelimeyi yerleştirerek ona nitelik kazandırmış ise bu durum signifikasyon (anlatım, tanımlama) olarak adlandırılır.

Dil sisteminde, aynı işlevi yerine getiren iki veya daha fazla karakter eşanlamlı kabul edilir. Bu karakterler bir sınıflandırma içine alınmak

¹⁵⁰ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s.18.

istendiğinde, eşanlamlı araştırmalardaki zorluk kendini gösterir. Bu kavramları sağlıklı bir şekilde birbirinden ayırt etmek ve sınıflandırmak için kavramların ortaya çıktıkları dönemleri incelemek gerekir.

Bu kavramların ayrımlarını yapabilmek için “*anlam*” teriminden faydalanırız. Kelime anlamını, dil sistemi içindeki işaretin net kesin görevinden çıkartırız. İnsanlarda iletişim doğal bir süreçtir ve konuşurken kelimeleri kendi sosyal ihtiyaçlarına göre seçer ve kullanırlar. Dil anlatım sürecinde bu farklılıklar ve ihtiyaçlar eşanlamlı oluşumlara zemin hazırlar.¹⁵¹

Dil sisteminde güncel konuşma dilinde kullanılan kelimeler ve edebiyat şiir gibi yazı dilinde kullanılan kelimeler farklılık göstermektedir. Özellikle şiir dilinde kullanılan kelimelerde fonksiyonel eşanlamlı kelimeler oldukça fazladır. Şiir dilinde kullanılan sembolik ifadeler, kelimelerin eşanlamlılık kazanmasına neden olur. “*Melek*” fonksiyonel olarak iyilikle eşanlamlıdır. “*Şeytan*” ise kötülükle eşanlamlılık çizgisinde yer alır.

Aynı ülke içinde bölgesel ağız farklılıklarının bulunması eşanlamlı kavramların oluşumundaki etkenlerden birtanesidir. Bir ülkenin güneyinde farklı bir kelime ile somutlaşan zihinsel öge, batısında farklı şekilde adlandırılır ve bu durumda dilde eşanlamlı kavramların oluşmasına neden olur. Bu kelimeler semantik özdeşlikte birbirlerinin yerine kullanılırlar. Belirli kurallar içinde kullanılan anlatım biçimleri, bir şehirdeki ağız farklılıkları diyalektler, şiveler, telefuzlar, kelimelere eşanlamsal bir kimlik kazandırır. Şalahov’un “*Durgun Don*” adlı eserinde lehçeden kaynaklanan kelime farklılıkları eşanlamlı kelimelere örnek oluşturur niteliktedir. “*Здесь, тут*” “*Burada*” - “*гусь, усь.*” “*Kaz.*”¹⁵²

İsteğe bağlı olarak çeşitlilik kazanan kelimeler de eşanlamlı oluşumlara neden olur. Burada konuşan kişi hangi kelimeyi kullanacağını kendi belirler veya bulunduğu çevreye göre kelimeyi seçip kullanılır.

¹⁵¹ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s.20.

¹⁵² Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s.25.

Deterministik çevre seçimi kelimelerin farkı yerlerde farklı varyasyonlarını kullanmamıza neden olur. Samimi bir ortamda yaptığımız konuşmalarda kullandığımız deyim ve cümleler, resmi bir ortamda kullanacağımız deyimlerden ve cümlelerden farklı olmaktadır.

Elbetteki sözdizinsel seviyede fonksiyonel eşdeğer yaklaşımlar, benzer incelemelerle ortaya çıkmıştır. Son yıllarda sözdizimsel eşanlamlılık sorunu dilbilim edebiyatında bir kez görüşülmemiştir. Sözdizimsel eşanlamlılık kendine özgü teoratik bir anlayış beklemektedir.¹⁵³

Sözdizimsel yapıları ve işlevsel denklilikleri üzerinde eşanlamlılık incelemeleri üzerine duracak olursak;

Sözdizimsel eşanlamlı denildiğinde cümlelerdeki anlamı değil, işlevsel yapılar arasındaki eş değer fonksiyonu anlıyoruz. Sözdizimsel yapı soyut bir karakterdir.¹⁵⁴

Bu yapıda kelimenin gerçek anlamı vardır. İşlevsel yapıda ise sembolik fonksiyonel bir anlam vardır. Sözdizimsel anlam daha çok dilbilimseldir. Anlamın ifadesinden daha güçlüdür. Bir kelime oluşurken ilk olarak kavram soyutlanır daha sonra ise genelleme yapılır. Her tasarım pozisyon dikkate alınarak ortaya çıkar. Kavramların oluşumu tesadüfi veya uydurma değildir, mutlaka zihinsel bir mantık çerçevesinde ortaya çıkar.

Eşanlamlılık üzerine yapılan incelemelerde, kavramlar sözdizimsel ve işlevsel olarak ele alındığında, dilbilimsel ve leksik kıyaslamada aralarındaki farklılık açık şekilde kendini gösterir. “**как, точно, словно, будто, как будто**”... “**как**” dışında diğer bağlaçlar birbirlerinin yerine geçebilir, ama “**как**” diğerlerini yerine kullanılamaz. Soru zamiri ve bağlaç görevine

¹⁵³ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s. 24.

¹⁵⁴ Н.А. Лукьянова, v.d., a.g.e., s. 25.

sahiptir. Bu kavramların sınıflandırılması oldukça zordur. Pozisyonel görev değişimlerinin fikri olarak formüle edilmesi kolay değildir.¹⁵⁵

Sözlükbilimde simge olarak görünümün değişmezliği işlevselliği sağlar. İçerik olarak ise simgeler dil içinde farklı değerler alarak kendi sistemine sahip olabilir. Böylesine bir yaklaşım mantıklı olabilir, fakat kelimelerin sınırlarının iyi şekilde tespit edilmesi gerekir. İşlevselliğin bu sınıflandırması oldukça karışık, önceden tahmin edilmesi olanaksız olarak gelişir.

Onların dış biçiminin değişmezliğinden hareket ederek, sözcükbirim (leksem) farklı metinlerde İçerik planda çeşitlilik kazanarak, kendi anlam sistemine sahip bir şekilde karşımıza çıkar. Kelime temel anlamına dayanılarak dil içinde farklı ikincil anlamlar kazanır. Dış yapılarında her hangi bir değişime uğramazken, anlamsal olarak zenginleşebilmektedirler.

Fonksiyonel yaklaşımda, soyut kelime anlamını farklı şekilde kaybeder. Anlamın kendi dizgi sistemi bu değişmezliği münferit kelimeye uygun olarak kabul edebilir, bazen de özgüllüğünü göstererek münferit leksem için benzersizliğini işaret eder.

Sentaktik eşanlamlılık yapısı semantik eşanlamlı yapılardan çok daha belirsiz bir yapıya sahiptir.

Kısaca sentaktik ve semantik eşanlamlılığı açıklayacak olursak:¹⁵⁶

1- Düzenli şekilde sentaktik yapıda var olan fonksiyonel eşitlik, tasarımlar arasında bir yere sahip olabilmektedir. Bu objelerin ilişkileri nispeten genelleşme sürecinde ortaya çıkar. Bu tür eşitlikler dil ile bağıntılı içsel bir karaktere sahiptir. Sentaktik eşanlamlılarda nüans farklılıkları bulunmaktadır.

2- Sözdizimsel eşdeğerliliği fonksiyonel eşdeğerlilikten ayırt etmek oldukça kolaydır. Sözdizimsel eşanlamlılar belli bir kuruluş içinde anlam kazanmış

¹⁵⁵ Н.А. Лукьянова, v.d., **a.g.e.**, s. 26.

¹⁵⁶ Н.А. Лукьянова, v.d., **a.g.e.**, s. 34.

yapılar değildir. Tek başlarına da aynı anlamı koruyabilmektedirler. Semantik eşanlamlılık yapısında ise kelime belli bir metin, cümle içinde yan anlam kazanarak eşanlamlılık sınıfına dahil olur. Semantik eşanlamlılık olgusunda kelimenin cümle içinde edindiği anlam fonksiyonel eşitliği belirler.

3- Fonksiyonel eşdeğer yapıdan fonktörlerin leksik eşdeğerlerini ayırabilmenin bir diğer yoluda şudur: Bu fonktörler, sözdizimsel (sentaktik) sınıflarının elementleri arasında yer alır. Özel bir olay olan eşanlamlılık, bu gibi elementlerin arasında mümkün olan birçok ilişkiden birtanesi.

4- Sözdizimsel yapı içinde olan fonktörlerin eşanlamlılığı, öylesi yapılardır ki her durumda eşdeğerliliklerini korurlar.

5- Belirli durum üzerindeki fonktörlerin eşanlamlılığı kayıtsız şartsız bir özdeşlik olarak kendi içinde gizlidir. Bu fonktörlerde nüans farklılıkları vardır. Böylesi farklılıklar bildirilişimin alışagelmış durumu içinde kendiliğinden gelişir.

6- Sözdizimsel eşanlamlı fonktörler belli durumda özdeşlik gösterirken, bazı durumlarda farklılaşabilmektedir. Örneğin; Basit cümle içinde kıyaslama bağlacı olarak kullanılan “**как**” ve “**точно**” bağlaçları birbirinden bütünüyle farklı değildir. Fiziksel olarak birbirine benzerler. Farklılıkları onların uzak sentaktik seviyelerinde yapılan kıyaslamalarda ortaya çıkar. Bağlaçların anlam nüanslarına uğraması içsel değişimle ilgilidir. Bu yapı pozisyonunun yerine konulan sözdizimsel yapı çok fonksiyonlu farklı anlama gelen kelimelerin gücü içinde sır olarak kalır.

Dil sistemi içerisinde kelimelerin semantik ve sentaktik olarak oluşumlarının incelenmesi oldukça zordur. Dil gelişim sürecinde oldukça farklı faktörlerin etkili olması metadil incelemeleri zorlaştırmaktadır.¹⁵⁷

Dilde var olan eşanlamlılık olgusu, konuşma dilinde belli bir görevi olan, dil içinde genel olarak sınıflandırılmış ve biçimlendirilmiş leksemelerin

¹⁵⁷ Я. Скрипидло, **Синонимия в Диалогической Речи**, Ленинград, 1985, s.14.

gözlemlenmesi sonucu ortaya çıkar. Sınıflandırılmış semantik bir olay olarak eşanlamlılık doğal dil gerçeği dışında incelenemez. Bu bakış açısıyla; sözdizimsel bağlantılar içinde gerçekleştirilen leksik sistemli eşanlamlı paradigmlar konuşma dili eşanlamlılığı içinde var olur.

Semantik eşanlamlılık olgusu ise kelimelerin belirli bir metin içinde farklı anlam kazanarak, yazı dilinde ve konuşma dilinde durağanlaşması sonucu oluşur. Bu bakımdan kavramları sadece sözdizimsel orak değil anlamsal olarakta incelemek dil bilimsel olarak kanuna aykırı görülmemiştir.¹⁵⁸

Yazı Dili Sisteminde Yer Alan Eşanlamlı Kelimeler (Системно-Языковые Синонимы)

Yazı dili sistemi içinde yer alan eşanlamlı kelimelerin ilk açısı onların sözdizimsel özelliğinin konuşma dili bölümleriyle ilişkisidir. Şöyle ki; nesnelerin isimleri, onların geniş anlamsal özerkliğini ve sözdizimsel bağımsızlığını nitelendirir. Böylelikle sözdizimsel komponent (parça) onların isteğe bağımlı anlamı içindedir.

İkinci açı mutlak anlamlı leksemelerin anlamsal yapısı içindeki düz ve türemiş nominatif anlamlarının sınırlarının belirlenmesiyle ilgilidir.

Üçüncü açı ise tek anlamlı ve çok anlamlı leksemelerin sınırlarının belirlenmesiyle ilgilidir. Çok anlamlılıktan farklı olarak, tek ve dar anlamlı olan kelime, semantik var oluş, leksik modeller içinde ve sözdizimsel bağlamda gerçekleşir. Bu nedenle onların eşanlamlılık ilişkilerininin durağanlığı, hem çok daha kolay hem de net şekilde açıklanabilir

¹⁵⁸ А.Я. Скшидло, а.г.е., s.17.

Yazı dili sistemindeki eşanlamlılık kavramını isimler, sıfatlar, filer... vs. olarak veya somut ve soyut kavramlara ad olan kelimeler olarak farklı gruplar içinde incelememiz mümkündür: ¹⁵⁹

Soyut nitelikteki isimler: (абстрактно- количественные):

“Количество, число, численность”: “*Nicelik sayı.*”

Soyut zamanla ilgili isimler: (абстрактно-временные):

“Время, пора”: “*Zaman.*”

“Мгновение, миг, момент”: “*An, lahza.*”

Soyut fikirsel isimler: (абстрактно-интеллектуальные):

“Ум, интеллект, разум, рассудок, здравый смысл”: “*Akıl.*”

“Мысль, дума, размышление”: “*Düşünce.*”

Eşanlamlı kelimelerin bu grupları, çok geniş anlamsal seviyenin soyut işaretleri içinde genelleşerek nesnel gerçeklik ilişkisine dikkat çeker. Mantıksal tasavvura sahip anlam, elbetteki sözdizimsel görünüşe sahip olabilir, fakat eşanlamlıların sözdizimsel sınırları, kelimelerin somut leksik semantik sınıflarıyla veya belirli sözdizimsel modelleriyle bağlı değildir.

A.A. Ufimtseva'nın yaptığı eşanlamlılık sınıflandırmasında anlamların signifikatif özellikleri büyük rol oynar. ¹⁶⁰

Signifikatif tipiyle sahip olduğu açık anlamsal özerkliği, bazı semiyotik özelliklere gerekçe gösterir. Onlar bütünsel bir temelde gerçek nesnelerin işaretlerini tasvir ederek, eşanlamlı ifadeler oluşturur:

¹⁵⁹ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁶⁰ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 19.

“Скала, утёс”: *“Kaya.”*

“Гразь, слякоть”: *“Çamur.”*

“Обрыв, яд, круча, крутояр”: *“Zehir.”*

“Судно, корабль”: *Gemi.”*

“Броня, панцирь”: *“Zırh.”*

Bu grupta yer alan ifadeler, kendi anlamlarını sözdizimsel olarak değil, metinsel anlam sınıfı (bağlamsınıf) olarak ortaya koyar.

Yalnızca karakterize edilmiş anlama sahip, kişisel özellikleri nitelendiren sıfatlar, yazı dili sistemine dahil olur:

“Говорун, Болтун, Кростовой”: *“Geveze, çenesi düşük.”*

“Зазнайка, задавака”: *“Kendini beğenmiş.”*

“Наглец, нахал, хам”: *“Arsız.”*

Yalın tahmini değerleri onların sadece bir tanesine aittir. Durağan, çok anlamlılık çok fonksiyonellik, metafora karşı sınırlılık ve istidapsızlık (kabiliyetsizlik), yakın veya aynı stilistik cinsten markalanmışlık, signifikatif çok anlamlılık değerinin sıkı kaynaşması gibi işaretler dil aktarıcılarının bilincinde, dil sistemi içerisindeki leksemelerin semantik ilişkisinin değişmezliği şartına bağlıdır.¹⁶¹

Yazı dili sistemi eşanlamlıları, çoğu hallerde tek anlamlı ve kendi kendine yeterli doğrudan nominatif anlamlı leksemeler çerçevesinde meydana gelirler. Onların yeniden üretilmeleri nominatif sınıflandırma, paradigmatik

¹⁶¹ А.Я. Скшидло, *a.g.e.*, s. 20.

bağlam (kontekst) şartlarına bağlıdır. Ve genellikle sözdizimsel sınırlılıkla birleşik değildir.¹⁶²

Konuşma Dili Sisteminde Yer Alan Eşanlamlı Kelimeler. (Системно-Речевые Синонимы):

Yazı dili sistemi içinde yer alan eşanlamlı oluşumlardan farklı olarak konuşma dili sistemindeki eşanlamlılar çok anlamlılık çerçevesinde oluşurlar. Onların işlevsellik ilişkileri kelimelerin nominatif anlamlarıyla değil, ikincil seviyede kazandıkları anlamlarla ilişkilidir. Bu ikincil seviyede anlatılmak istenen şey; kelimerin üstün ustalığa sahip çok anlamlı kelime işaretlerinin soyutlaştırılmasının, semantik olarak teşkil edilme biçimi ve şartlarının oluşmasıyla, kelimelerin belirlenmiş anlam içerikleri üzerinden eşitlikleri ile leksik semantik varyantlarla oluşan dil işaretleri olmalarıdır. Eşanlamlıların konuşma dilinde gerçekleşmeleri leksik semantik varyantların durağanlığına veya belli bir niteliğe sahip bütünsel bağlama dayanır.

Konuşma diline ait eşanlamlılar, dilin leksik sisteminde yer alan eşanlamlı kelimelerin temel bölümünü oluştururlar. Çokanlamlı kelimelerin arasında en çok kabul edilen eşanlamlılık ilgileridir. Böyle eşanlamlı kelimelerin biçim kazanması semantik oluşumun varlığı ile ilişkilidir. Bu ilişki ikincil semantik görevi içinde kullanılan kelimenin niceliksel olgusuyla, dolaylı nominasyonuyla ilgilidir.

Eşanlamlılar kavramın niteliksel ayrımı olan isimlerin görsel kimlik kazanmasına hizmet eder:

“Тараторка”: *“Ağustosböceği.”* Çenesi düşük

“Сорока”: *“Saksağan-cırcır.”* Çenesi düşük

¹⁶² А.Я. Скшидло, а.г.е., s. 22.

“Чечетка, балаболка”: *“Çenesi düşük.”*

“цокотуха, таранта.” *“Boş gereksiz hızlı yüksek sesle anlamsız ve boş şeylerden bahseden insanlar için kullanılır.”*¹⁶³

İkinci bir anlamsal işlevi ise nesnelleştirmedir. Belirli şartlar altında bir ismin, bir harekete ad olmasıdır. Kurnaz insana *“tilki”* denmesi, ünlü tanınan birisine *“yıldız”* denmesi soyut bir kavramın somutlaştırılma çabasından doğar.

Eşanlamlılık oluşumda metafor anlam ve mitolojik kavramlardan yararlanmada yer almaktadır: **“Ведьма”:** *“Cadı”*, **“Мерapa”:** *“Şirret”*, **“Фурия”:** *“Eli maşalı.”* Şirret, eli maşalı, kavgacı bayanların niteliği olarak kullanılan *“cadı”* kavramı konuşma dilinin canlı sistemine girerek eşanlamlılık dizgesinde yerini almıştır. **“Черченoк”:** *“Yaramaz çocuk”*, **“Бесенoк”:** *“Cin, cingöz”*, **“Дьяволeнoк”:** *“Küçük Şeytan.”*¹⁶⁴

Bu örneklerde görüldüğü gibi, eşanlamlı türevlerin oluşumunda aynı cins bitişik düz nominatif anlam, nesnelerin isimleri, hayvan adları eşanlamlı kavramlara ad olabilmektedir.

Konuşma dili sisteminde yer alan eşanlamlı kelimeler, dilin leksik semantik sisteminde yer alan eşanlamlı kelimelerin temelini oluşturarak, polisemik leksem çerçevesinde meydana gelirler ve LSV (leksik semantik varyant) paradigmatik özelliklerine dayanan kendi anlamalarını sözdizimsel bağlamda karakterize ederler. Konuşma dili sisteminde, eşanlamlıların oluşumu karmaşık semantik yapısına, anlamsal genişliğine bağlıdır ve büyük ölçüde konuşma diline ait özel semiyolojik leksemelerin habercisidir.¹⁶⁵

V.V. Vinogradov, eşanlamlı ilgilerin anlamsal sınırı ve buradaki ilişkileri, genel dil anlamı üstünde yapılacak kıyaslamaları ile ölçülemeyecek

¹⁶³ А.Я. Скшидло, a.g.e., s. 22.

¹⁶⁴ А.Я. Скшидло, a.g.e., s. 23.

¹⁶⁵ А.Я. Скшидло, a.g.e., s. 25.

derecede genişlediğine işaret eder. Bu problem eşanlamlıların semantik ve gnoseolojik (bilgi kuramı) incelemelerinin birbirine bağımlı olarak yapılmasına gereksinim duyar:¹⁶⁶

- 1- Sözlüksel anlam ve konuşma dilindeki oranı.
- 2- Güncellenen leksik birimin yapısı ve yapısal konuşma diline ait eşanlamlı kelimelerin signifikatif temeli.
- 3- Yapısal konuşma dili eşanlamlılığın semantik oluşum tipleri.
- 4- Bütünsel referantsiyatif (bildirimci-denotat) planda yapısal eşanlamlılar.

Sözlüksel anlam ve konuşma dilindeki oranı:

Konuşma dili yapısında eşanlamlılığın oluşma ihtimali dil kodlarıyla arasındaki asimetriyle ilişkilidir. Sözcük işaretleri arasında yapılan bilgi transferleri eşanlamlılık olgusunu ortaya çıkartır. Kelimelerin diyalektik farklılıkları ve sözlüksel anlamları arasındaki farklılıklar konuşma dilindeki eşanlamlılık dizgesini oluşturur. Yazı dili sisteminde kelime anlamlarının değişmezliği ilkesi, konuşma dilinde net bir şekilde ifade edilemez. Konuşma dilinde kelimeler kendi bütünsel içeriği içinde farklı anlamlar edinebilir. Kelimenin tahmin edilen düşünsel içerik yapısı ve kendi semantik yapısının temel içeriğinde bulunan yapısal konuşma dili eşanlamlılıkları vardır. Bu nedenle konuşma dili ve sözlüksel anlam sınırlarının belirlenmesi gerekir.

Bu sınırla ilgili en derin analizi L.S. Vigotski vermiştir:¹⁶⁷

Kelimenin anlamı sürekli değişim gösterir, ortaya çıkışı karmaşıktır ve bir kaç farklı sabit alana sahiptir. Anlam, bu alanın yalnızca birtanesinde vardır. Diğer modele uydurmuş, üretilmiş bölgedir. Kelimenin gerçek anlamı kaybedilmemiştir. Kelimenin anlamı konuşma dili sürecinde düşünsel

¹⁶⁶ А.Я. Скшидло, а.г.е., s. 25.

¹⁶⁷ А.Я. Скшидло, , а.г.е., s. 26.

yapı içinde anlam kazanır. Kelimenin anlam zenginliği, içeriksel bütünlükten anlamını seçer ve dinamik anlamın temel işaretini oluşturur. L.S. Vıgotski'ni bu görüşü, V.V.Vinogradov'un kelime anlamlarının sınırlandırılmasının önemi ve kelimenin kullanımı hakkındaki ünlü söylemini çağırır.

L.S. Vıgotski, her hangi bir kavram tecrid edilmiş bir şekilde bilinçte oluşarak, düşüncenin belirli hareketine istidatlı olarak ortaya çıkar, demiştir.¹⁶⁸ Bir kavramın ortaya çıkması bilişsel ve düşünsel süreçlerin ortaklaşa sonucudur.

Gneseolojik ve signifikatif açılardan yapısal konuşma dili eşanlamlılarının oluşumunun gerçekleşmesi, dil işaretlerini anlamsal asimetrisine, kelimeni düşünsel içeriğinin yapısal olasılığına, sistemsel sözlüksel anlamın sınırlarına ve anlam dinamizliğinin altını çizen aktüel konuşma dili anlamına, sistemler karmaşasına (iç içe geçmişliğine) bağlıdır. Bu sistem karmaşası geneleşmiş farklı gruplara ait nesnelerin efektif kombinasyonuna ve durumuna bağlı olan ayrılaşmış soyut anlam işaretlerinin süreçlerine bağlıdır.

Güncelleşen leksik birimin yapısı ve yapısal konuşma dili eşanlamlılarının signifikatif temeli:

Kelime işaretlerinin sağlam temelli gneseolojik ve signifikatif özelliği, kelimelerin semantik ilişkilerinin değişim sürecinde önemli rol oynayarak, anlam sisteminde aynı cisten olmayan leksemelerin tükenmez rezervlerini sunar. Mevcut kullanıma bağlılığının dışında, kelime dil sistemi içinde bütün anlamıyla hazır bulunur ve bulduğu ilk fırsatta ortaya çıkar.

Dilbilimcilerin büyük bir çoğunluğu aslına bakılırsa bu fikri savunurlar. V. G. Korolenko; kelimeyi mekanik bir ses olarak görmez. Ona göre, dilin

¹⁶⁸ А.Я. Скшидло, **a.g.e**, s. 26.

canlı en küçük organizması olan kelime, nominatif anlamının dışında yeni anlamlar kazanır. Bu düz anlamların içinde canlı ikincil emir kulları vardır. Bunlar diğer birleşik anlamlarından önce beyine yerleşir ve onlarla kaynaşır. Organizma olarak genç beyinde yetişir ve içinde sağlam kökler salmasına izin verir. Fakat bunun için kelimenin canlı, anlaşılır olması, yakın (akraba) olması gerekir. Anlamdan ayrı olmaması gerekir. Kelimelerin ikincil anlamları yalnızca konuşma dilinin karmaşık organizmasında çağrışım verir.¹⁶⁹

Yaşayan dil içinde, kelimenin nominatif anlamının dışında gelişen eşanlamlılık oluşumu konuşma dili sisteminde kendiliğinden yavaş yavaş oluşur. Dil, bu süreci doğrulayan örneklerle doludur.

Yapısal konuşma dili eşanlamlıları yalnızca sintagmatik sırada, leksemelerin anlamlarıyla bağımlı müşterek karşılaşma şartlarında oluşurlar. Onların fonksiyonel anlamasal özellikleri konuşma olgusunun kordinatlarına bağımlı olarak bulunurlar. Bu olgular; söylemin belirli amaçlı ve zengin içerikli tematiğine, konuşma dilinde gerçekleşen gerçek durumuna, iletişim iştirakçilerine, konuşma birimlerinin güzergah düzenine, bütünsel konuşma dili anlamlarında sistemli nominatif anlamların farklı araç ve özelliklerine bağlıdır. Örneğin;¹⁷⁰

“Пришла бабушка, влезла на печь, и, заглядывая к нам, начала говорить: — Что, мышата? Э-эх сироты, осколки!”
(Горький. Детство).

“Ninem gelip sobanın üstüne tırmandı ve bize baktı konuşmaya başladı: farecikler? Ah yetimler, kalıntılar.”

“Нас, хакасов, немного, но мы не сироты, обездоленные историей, не осколок исчезнувшего” (Кожевников. Живая вода).

¹⁶⁹ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁷⁰ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 29.

“Bizi, hakaslılar, azıcığız, ama biz yetim değiliz, yoksul değiliz, ortadan yok olan bir kırıntı değiliz.”

“...Петр тоже плакал, растроганный, и бормотал: — Сирота она, душа, приемыш— верно! Забыта. Не жалеет” (Горький. Дело Артамоновых).

“Petr da duygulanarak ağladı ve mırıldandı: — o yetim, can; evlatlık.”

Bu örneklerde **“Сирота”** *“evlatlık, öksüz”* yalnız bırakılmış, birşeylerden yoksun kalmış, bir şeyden koparılmış anlamını taşır. Gizli bir anlam içerir.

Birinci örnekte; gizil anlam **“Сирота”** **“осколочек”** *“kıymık, kalıntı”* kelimesiyle birleştirilmiş, *“yetim”* kelimesiyle *“kalıntı, artakalan”* kelimesi cümle bütünü içinde eşanlamlılık dizgesine girmiştir.

İkinci örnek **“осколок”** *“parça, kırıntı”* farklı bir nüansla kullanılmıştır.

“Yetim, arkadakalan” anlamı güçlendirilmek istenmiş ve kullanımla kontekst içinde **“Сирота”** kelimesiyle anlamsal olarak özdeşleşerek, eşanlamlılık kazanmıştır.

Üçüncü örnekte **“Сирота”** kelimesi **“душа”** *“can”* yabancı bir çocuğu evlat edinmeye benzetilmiştir.

Metaforik kıyaslamaların eşanlamlılık açısından yakınlığı **“как дерево”**, **“как камень”** benzetme işaretleriyle ortaya çıkar. **“Бесчувственный”** *“hissiz”*, **“тупой”** *“kör”*, **“равнодушный”** *“kayıtsız”*. Bu kelimelerin, kontekst içinde özdeş anlama sahip olması (anlamdaşlığı) konuşmacının zihninde oluşan benzerlik işaretlerine bağlıdır.

Eşanlamlı ifadelerin son grubu olan benzeşme işaretleriyle kelimenin anlama kavuşması, ifadenin kullanıldığı kontekst içinde gerçekleşir.

Eşanlamlılığın bu türü, kelimelerin konteks içindeki diğer elementlerle anlamsal, biçimsel ve resmi dilbilimsel uyumluluğuyla ilgilidir.

Eşanlamlılık dizgesinde olan kelimeler arasında, anlamsal açıdan açık veya gizli bir benzelik görülmektedir.

Yapısal konuşma dili eşanlamlılarının semantik oluşum tipleri:

Yapısal konuşma dili eşanlamlılarının semantik açıdan oluşumu 6 grup inde incelenir:¹⁷¹

1. Cins tür değişimi: Dil sistemi içinde bu ilişkiyi ifade eden kelimeler eşanlamlı olarak bulunmazlar. Bu yüzden bu tip yalnızca konuşma dili seviyesinde incelenir. Dar çerçevede kodlanmış öğelerinin ve daha genel çerçevede kodlanmış öğelerin, semantik farklılıklarının nötralizasyonu (tarafsızlaşması) konteks içinde olur. Kelime asıl anlamının açığa çıkarılması kontekst içindeki gerçekleştirdiği görevle detaylı ve açık şekilde ortaya çıkar.

Bu tür eşanlamlılık oluşumunda metaforik bir anlam, ironi vardır. Kelimenin eşanlamlılığı bütünsel içerikte ortaya çıkar. Soyut kavramları soyutlaştırmaya yöneliktir:¹⁷²

“**Дерево** он у нас, дерево, дуб, осина” (Островский. Таланты и поклонники).

Burada “ağaç” titrek kavak ağacı, çam ağacı benzetmesi kaba ruhsuz herşeye karşı duyarsız insan anlamıyla eşanlam kazanmıştır.

“Вот и сегодня администрация «Клуба ДС».. решила пройтись сатирической тяткой по разного рода **сорнякам**, попадающимся на

¹⁷¹ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁷² А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 31.

сельскохозяйственной почве, — чертополоху бюрократизма, осоту верхоглядства и василькам равнодушия”¹⁷³

Bu örnekte hicivsel bir anlatımda “*İşe yaramayan, yarardan çok zarar getiren*” anlamda kullanılan “Сорняк” “*yabani ot*”, “Чертополох” “*deve diken*”, “осот” “*kavak*”, “василек” “*Peygamber çiçeği*” kelimeleri kontekstual bir eşanlamlılık oluşturmuştur.

“Пустыню Шацкий ненавидел... Он называл ее язвой, струпом, раком, разъедающим землю, непонятной подлостью природы. — Пустыня умеет только убивать... Это смерть” (Паустовский. Золотая роза)¹⁷⁴.

Nominatif anlamda tıbbi terim olarak kullanılan “язва” “*ülser*”, “струп” “*yarakabuğu*”, “рак” “*kanser*”, kelimeleri metinsel bütünlük içinde hicivsel bir metoforla farklı bir anlam kazanarak somut bir kavramı soyutlaştırmıştır. Kazandığı yeni anlam ise eşanlamlılık dizgesinde ele alınmaktadır.

2. Benzeşik, beli bir konuya ait olan anlamlar: Durumsal konuşma dili eşanlamlılarının şekillenmesinin temelini oluşturur. Birinci gruptan farklı olarak buradaki değişim, kelimelerin anlamsal bağlamda kesişmeleri ile ilgilidir. Bu gruba giren kelimelerin anlamları kendine özgüdür. Kelime tek veya yakın tematik gruba aittir. Bu grup birleşik anlamları ifade eder. Benzer birimlerin semantik benzerliği sistemli eşanlamlılığın kullanımıyla ilişkilendirilebilir. Benzer semantik dizgesel bağlam içinde yer alan kelimeler arasında özdeşlik kurulması yöntemiyle ortaya çıkar. Örneğin;

“Ваша Ашхен — тиран, диктатор, деспот и Салтычиха, — произнесла она давно заготовленную фразу” (Герман. Дорогой мой человек).

¹⁷³ А.Я. Скшидло, а.г.е., s. 31.

¹⁷⁴ А.Я. Скшидло, а.г.е., s. 32.

“Тиран, деспот” kendi bezerleri olan “диктатор” , “Салтычиха” leksemleriyle aynı semantik dizgesel bağlam içindedir. Kelimeler “*diktatör, despot*” anlamına gelmektedir. Anlamaların tematik ilişkisi üzerinde, kişilerin karakteristik nitelikleri eşanlamlılık oluşturmuştur.

“Дикари! Обезьяны! Орангутанги! — кричала Клава, бесстрашно становясь между дерущимися.” (Кетлинская. Мужество).

“Вор вора кроет, известно! — Сами вы жулье...” (Горький. В людях).

“Дикари” “*vahşi*”, “Обезьяны” “*maymun*”, “Орангутанги” “*orangutan*” bu kelimeler “воры” “*yankesici*”, “жулики” “*hırsız*” leksemleriyle eşanlam kazanmıştır.

“Вы молодец! — кричал между тем незнакомец. — Отшельник! Схимник!.. Жан-Жак Руссо!” (Паустовский. Время больших ожиданий).¹⁷⁵

“Отшельник” “Схимник”, toplumdan uzak tek başına yaşayan insanlar için söylenen bu kelimeler aynı tematik grup içinde yer alan “Робинзон”, “Жан-Жак Руссо” isimleriyle eşanlam kazanmışlardır.

3. Anlam sistemi üzerinde benzeşmeyen, dil düzeyleri farklı olan leksemler: Durumsal konuşma dili eşanlamlılarının oluşmasındaki diğer yollardan bir tanesidir. Aynı cinsten olan konuşma dili olgularıyla sözdizimsel desemantizasyon olayı kendini gösterir.

“но всего лучше, благодетель, рыжики соленые, ежели их изрезать мелко, как икру, и, понимаете ли, с луком с прованским маслом... объядение! Но налимья печенка — это трагедия! (Чехов. Сирена).

¹⁷⁵ А.Я. Скшидло, a.g.e., s. 33.

“Была у меня дочь Таша — Татьяна... всему свету радость — вот какая дочь! **Звезда!** Наряжал я ее, выйдет на улицу — божья красота!” (Горький. Отшельник).¹⁷⁶

Bu grup eşanlamlılar farklı anlam özelliklerine sahip kelimeler olarak incelenirler. İsim olan **трагедия** “*trajedi*” kelimesinin eşanlamlılık oluşumu mantıksal içeriğin düzeni içinde kendini gösterir. Soyut duygusal yoğunluğu olan olay trajedi kelimesiyle özdeşleştirilerek veilmiştir. **Трагедия** (yaşana korkunç talihsiz bir olay.) kelimesinin sabit anlamı, duygusal nitelik belirten sıfat şeklinde kullanılmıştır. “**Звезда**” “*yıldız*” kelimesiyle genç kızın güzelliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Gök cismine ad olan kelime, kızın güzelliğini ifade ederken sıfat görevini yerine getirmiştir.

“Пирожки- прямо **объяденье**” ifadesinde geçen “**объяденье**” kelimesinin semantik tarihi üzerine yorum yapan V.V. Vinogradov, bu kelimenin anlamını, XIX. yy’ın başlangıcına kadar yemek yemedeki aşırılığın, oburluğun ifadesi olduğunu açıklar, fakat sonra konuşma dilinde ünleme yakın, heyecanlı nidaların ifadesi için kullanılmaya başlanmış, yüklem görevinde sabit bir anlam kazanmıştır. Bu kelime, tadıyla mükemmel olan herhangi birşeyin ifadesinin duygusal yüklemsi karakteri olmuştur.¹⁷⁷

4. Durumsal konuşmaya ait eşanlamlı kelimelerin zenginlik kaynağı metaforik, imgesel adlandırmalar:

Durumsal konuşma dili eşanlamlılarının en zengin kaynağını metaforlar oluşturur. Konuşma dilindeki metaforlar kontekst içinde doğar ve yaşarlar. Onlar evrenin subjektif algısını yansıtır ve imgesel anlatım gücünün oluşturduğu verimli bir tarz olarak ortaya çıkarlar. Değersel nitelikli karakteristik nesnenin görevini yerine getirirler.

¹⁷⁶ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁷⁷ А.Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 33.

Burada metafor iki kavramı birleştirme becerisine bağlıdır. Bu nedenle metoforlarda içerik etkileşimi vardır. Kavramsal semantik incelemelerde bu etkileşim daha net şekilde ortaya çıkar. Anlamsal ilişkilerde tamamem keyfi bir tutum olmadığı yapılan araştırmalarda görülmektedir.

Metaforik, imgesel eşanlamlıların değişimi konuşmacının kelimeleri seçim ve kullanım arzusuyla ilgilidir. Konuşmanın daha etkileyici ve canlı yapılma arzusu, metaforların kullanımını ilgi çekici hale getirir. Onların dil içinde bireysel doğaçlamalarla ortaya çıkar. Metaforun üretimi, sözel doğaçlama şekli, hacmi, konuşmacının durumsal koşulları ve stratejine bağlı olarak geniş sınırlar içinde değişir.¹⁷⁸

Durumsal eşanlamlılarda eşdeğerlilik anlamın semantik mesafesine bağlıdır.

“Он (Мопассан) прошел поразительно быстрый и блестящий писательский путь. “Я вошел в литературную жизнь, как **метеор**, — говорил он, — и выйду из нее, как **молния**.” (Паустовский. Золотая роза).

Burada “**метеор**”, “*meteor*” ve “**молния**” “*şimşek*” kelimeleri örnek olarak gösterilebilir. Geleneksel kıyaslamalı bir kullanım vardır. Hızlı ve bir anda olup biten anlamındadır. Bu kelimeler figüratif şekilde hızlı gelişen olaylar için kullanılan kelimenin yerine geçerek eşanlamlılık kazanmıştır.

5. Yapım benzerli eşanlamlılar: Konuşma dilindeki eşanlamlılığın ortaya çıkmasındaki bir diğer etken metaforik leksemlerdir. Bu grupla ilgili ayrıntılı incelemeyi yapan L. A. Kapanadze ve E.V. Krasilnikova fiilleri öneklilik anlamsal eşanlamlılık dizgesinde analiz etmişlerdir. Böylesi öntakıların semantik rolünün sağlanması konuşma dili zincirinde meydana gelir. Anlamsal sıramadaki kelimelerde ilk sırada kullanılan kelime esas anlamı

¹⁷⁸ А.Я. Скшидло, а.г.е, s. 35.

verir. Diğerleri ise anlatımda figürasyon görevindedir. Birinci sırada yer alan fiilin anlamını pekiştiren yapmacık, abartılı, duygusal öğelerdir:¹⁷⁹

“Приколи мне, пришпиль вот сюда, присобачь, (брошку).”

“İğnelemek, tuturmak” anlamına sahip olan bu fiiller ifadeyi kuvvetlendirmek için aynı cümle içerisinde kullanılmıştır.

“Он (парикмахер) так сразу ему все и отчидал, отчекрыжил”.

“Kesmek, dikkatlice kesmek” burada da aynı durum söz konusudur. İkinci fiil anlamı pekiştirmek için kullanılmıştır.

“Ну как наигрались с Сережкой? Натетешкались, нанюнились, наваландались.”

“Aşırı duygusallık” anlamında benzer anlamlara sahip olan bu fiiller cümleyi güçlendirmek için kullanılmıştır.

5. Bütünsel referantsıyatif (bildirimci-denotat) planda durumsal eşanlamlılar:

Durumsal konuşma dili eşanlamlılığının incelenmesi, bütünsel yalın anlam planında, belirli bir anlamla adlandırılan kavramların tipleri hakkındaki sorunlarla ilişkilidir. Ancak bu bütünseliğe karşı itirazda bulunan A. G. Yevgenyeva, D. N. Şmelev, G. V. Kolşanski, A. İ. Uyemov, C. Layonz, R. Karnap, K. A. Sipomskaya, S.G. Berejan, V. G. Viluman, L. A. Novikov gibi birçok bilim adamı vardır. Düzenli dilin denotatif eşanlamlılığı paradigmatik bütünsel konuşma dili dizini açısından sınırlanır. Bu durumda iki sorun çıkar:

1. Yazı dili sisteminde denotatif eşanlamlıların var olup olmadığı?
2. Güncel konuşma dilinde denotatif eşanlamlıların olup olmadığı?

¹⁷⁹ А.Я. Скшидло, **a.g.e**, s. 39.

Birinci soruya olumlu cevap verebilmek güçtür. Çünkü bilimsel olarak yazılı dilde yeteri derecede ikna edici kanıt bulunamamıştır.

İkinci soruya verilecek cevap bu kadar net ve anlaşılır değildir. Konuşma dilini içerisindeki kodlar sabit hareketsiz yapılar değildir. Dil aktarımcılarının kendilerine özgü şekilde ürettikleri polileksemlerdir. Bu polileksemler, dil içinde nominatif anlamla eşit haklara sahip yan anlamlardır. Bir nevi asıl kelimedenden türetilmiş kopyalardır. Tanınmış nesnelerin çok sayıda kelime kopyaları mevcuttur.

Çamaşırı asmak için kullanılan tahtadan veya farklı meteryallerden yapılmış olan nesne nominatif anlama sahiptir:

“Прищепка, зажимка, держалка, цеплялка” *“mandal, pens”*,

“Mandal ve pens” görevsel olarak baktığımızda her ikisi de bir şeyi sıkıştırmak için kullanılır.

“Наконечник для елки” “султан” *“sorguç”*, **“наконечник”** *“terme, uc”*, **“верхушка”** *“tepe, doruk”*, **“шпиль”** *“külah”*

Birşeyin bitim noktasını ifade eden her üç kelimenin anlamıda şekil olarak aynıdır.

“Холодильник” *“buzdolabı”* **“морозилка”** *“buzluk”*, **“морозильник”** *“derin dondurucu.”*

Burada da görev benzerliği dikkat çekmektedir. *“Buzdolabı, buzluk, derin dondurucu”* üçü de yiyeceklerin bozulmadan saklanmasına hizmet eder.

Kendilerine özgü bireysel biçimlere sahip olmalarına rağmen bu dizgecikler kural olarak anlamsal ortak alan, kavramsal uyumlarını bozmadan belirlenmiş semantik genelemelerini korurlar. Bir nesne için anlamlar farklı

değildir, ama genel yakın anlam işaretlerinin farklı tarzı vardır. Bu durum onların eşanlamlı isimler olarak sayılmalarını mümkün kılar.¹⁸⁰

Eşanlamlılık tipolojisi modern dil bilim içinde tek bir sınıflamada incelenmeye devam etmektedir ve bu inceleme çağdaş dilbilim için yeterli değildir. . M.İ. Zadorojnoy eğitim ve bilimsel edebiyatta eşanlamlı kelimelerin bir sistemi olmadığını ve birbirinden kopuk olduklarını savunur. Yapılan incelemelerde eşanlamlıların tipolojik araştırmaları eşanlamlı kelimelerin araştırılması zorluklarını ve sınıflandırılma zorluklarını gösterir. Esas olarak XX yüzyılın 50-60 yıllarında eşanlamlıların sınıflandırılması, eşanlamlılık tanımını ortaya konulması için bir girişim gerçekleşir. Eşanlamlılıkta yalnızca yapısal benzerlik dar bir görüş olarak ortaya çıkar. Eşanlamlıların temelinde yapısal benzerlikten ziyade anlam özdeşliği vardır. Bir kelimenin eşanlamlı sayılabilmesi için bütün içinde benzer anlamı vermesi gerekir. Konteks içinde birbirini yerine kullanılabilmelidir. Böyle kelimeler yakın anlamlıdır ve eşanlamlı kabul edilir.¹⁸¹

Yeterli tanımlamayı en bilindik şekilde C. Ulman ve K.A. Lerovska'nın çalışmalarında görmekteyiz. Kelimeler metin içinde kavramsal ve duygusal açıdan önemli bir değişikliğe uğramadan farklılaşırlar. Bu değişim sonucunda metinsel bütünde herhangi bir anlam kayması olmaz. C. Ulman, konteks içinde birbiri yerine geçebilen kelimeleri eşanlamlı kabul eder. Eşanlamlı kelimeler aynı zamansal düzlemde, eşdeğer duygusal ve mantıksal anlama sahip, birbirlerinin yerine kullanılabilir yapılar olarak var olurlar.

C. Ulman, eşanlamlı kelimeleri, mutlak eşanlamlı veya sözde eşanlamlılar olarak iki gruba ayırarak inceler¹⁸².

¹⁸⁰ Т.Б. Баранникова, *Стилистические Синонимы: Принципы и Методы Исследования*, Махачкала – 2005, s.6

¹⁸¹ А.Я. Скшидло, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁸² Т.Б. Баранникова, *a.g.e.*, s. 6.

a) Aynı zamansal düzlemde varolanlar ve yalnızca bazı kontekste birbirinin yerine geçenler.

b) Aynı zamansal düzlemde yanyana bulunan, anlamsal içerik bakımından birbirinin yerine geçen, fakat aynı duygusal nitelikte olmayan kelimelerdir.

K.A. Lerovska'ya göre ise eşanlamlı oluşum kelimenin nominatif anlam bağlamıyla ilgilidir. Nominatif anlamı temel alarak yaptığı gruplandırmaya göre eşanlamlı oluşumları, kullanım özellikleri ve tanımlayıcı nitelik farklılıklarıyla birbirinden ayrılan "ideografik eşanlamlılar", üslupsal kullanım farklılıklarıyla ortaya çıkan "stilistik eşanlamlılar" ve bölgesel olarak farklılık gösteren kelimelerle oluşan "dialektik eşanlamlılar" olarak üç sınıfta ele alır.

C. Ulman'dan farklı olarak daha geniş bir eşanlamlılık tanımlaması yapan K.A. Lerovska'nın gruplamasında nominatif faktör önemli bir yere sahiptir. Stilisit açıdan konuşma dili ve yazı dili ayrımı yapmaz.¹⁸³

P.G. Çeremisin, amaca uygun sayılan beyhuda girişimleri keserek, onların ideografik veya üslupsal eşanlamlılara ait olmalarını hesaba katmaksızın genel bir eşanlamlılık belirlemesinde bulmuştur.

A.A. Ufimtseva'nın incelemesinde de benzer bir yaklaşım görülmektedir. Dilbilimim çağdaş durumuna bağlı olarak eşanlamlılığın teorik problemlerini, eşanlamlılık olgusunun genel tanımın yapılmasına, karakterizasyonuna indirger. Hiçbir şekilde, bu dil olayının biçimsel yönüyle ilgilenmez. Onun eşanlamlılık sınıflandırmasında esas olan ifade şeklidir. Her dönem içinde ve dil sistemindeki bağlı ilişkilerin inceleme ayrımını yapmaksızın konuşma dili içinde onların işleyişine bağlı olarak karşılıklı yer değiştirilebilir olma derecesini ve şartlarını inceler.¹⁸⁴

¹⁸³ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁸⁴ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 7.

V.V. Vinogradov'un eşanlamlılık tipolojisi üzerine yazmış olduğu 1953 yılında yayımlanan ve ulusal dilbilimde büyük yankı bulan makalesinde eşanlamlılık oluşumlarıyla ilgili iki temel tipin altı çizilmiştir. Bunlardan ilki; kavram ve anlam nüansıyla birbirinden ayrılan “ideografik eşanlamlılar” diğeri ise, kullanım farklılıklarıyla karakterize olan “üslupsal (stilistik)” eşanlamlılardır.¹⁸⁵

Bu düşünce birçok dilbilimci tarafından desteklenmesine rağmen, karşı çıkan görüşlerde olmuştur.

S.G. Berejan, anlamsal hacimdeki farklılıklar dikkate alınarak yapılan bu sınıflandırmayı doğru bulmaz. Ona göre ideografik ve stilistik eşanlamlılar, eşanlamlılık özellikler açısından eşit değildir. S.G. Berejan, ideografik ve stilistik eşanlamlıların temelinde yatan dağılımın farklı ilkelerine dayalı olarak, çapraz ayrımı gösterir. Doğru sınıflandırmanın mantıksal başlıca şartı belirgin farklılıklara sahip olmasıdır..¹⁸⁶

Eşanlamlı kelimeleri sınıflandıran bir diğer bilim adamı J. Filipets'dir.

J. Filipets sınıflandırmayı anlam temeli üzerine yapmıştır:¹⁸⁷

a. Kavramın kısmi olarak aynı anlamı taşıyor olması ve aynı kullanım bölgesinde yer alması,

b. Kavram kısmi olarak aynı anlamı taşıyor ve kısmen kontekstual kullanım bölgesinin farklılık göstermesi,

c. İdeografik eşanlamlılar,

d. Kontekstual eşanlamlılık bölgesi ve anlam olarak önemli ölçüde ayrılaşan kısmi eşanlamlılar.

¹⁸⁵ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸⁶ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁸⁷ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 10.

Gösterilen bu tiplerin temelinde anlatım özelliğine, görevsel üsluba, toplumsal kodlara, zamana, şive ve ağızlara bağlı olarak ayrılan diğer eşanlamlı türler de ortaya çıkar.

F.R. Hausmann; Eşanlamlı kelimeleri, yaygınlaşma derecelerine göre, ağız özelliklerine, yazı dili özelliklerine, özel dil özelliklerine, bölgesel ve artzamalılık niteliklerine göre ayırmıştır.

G. Gerner ve G. Kemple; kavramsal eşanlamlılar (anlamları (değerleri) farklı olan eşanlamlılar), üslupsal-pragmatik eşanlamlılar (genel kavramsal çekirdek ve farklı üslupla, duygusal ve diğer işaretlerle oluşan), bölgesel eşanlamlılar (coğrafi olarak sınırlı kullanıma sahip) olarak 3 grupta incelerler.

L.M. Vasilyeva, dilin yapılarına ve öz kavramına göre leksik eşanlamlıları 3 gruba ayırmıştır.¹⁸⁸

1. Entelektüel ve anlamsal içerik bakımından eşanlamlılar,
2. Biçimsel yapısıyla ayrılan eşanlamlılar,
3. Niteliksel bağıntılarına göre eşanlamlılar.

İdeografik (kavramsal) ve anlatımsal ekspresif (imgesel nesneler ve duygusal içerik bakımından nesneler) ayrılan anlamsal eşanlamlılar, sınıflandırmanın karışık tipini oluşturan eşanlamlılardır.

Eşanlamlılık üzerine yapılan araştırmalarda dilbilimci karşılaştırması yapılmaksızın 52 kaynak incelenmiş, açık ve örtük gruplandırmalara bakılmaksızın eşanlamlılık olgusunun tipolojik sorunları üzerine kapsamlı bir analiz yapmıştır. Modelleme yöntemi uygulaması sayesinde eşanlamlı tiplerin kombinatorial hesabını çıkarmıştır.

¹⁸⁸ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 11.

Eşanlamlılık kavramının belirlenmesinde önemli çok fazla faktör rol oynamaktadır. Farklı kriterler kullanılarak eşanlamlılık kavramı açıklanmıştır. En bilindik kriter anlamsal özdeşliktir. Nominatif genelleme, predmetler arası ilişki, içeriksel denotat(düz anlam), her hangi bir teks içinde anlamı ve duygusal içeriği değişmeden karşılıklı olarak birbirinin yerine geçebilirlik. Anlamsal işlevsel benzerlik, konteks içindeki şartlara, konteks içindeki uyuma bağlı olan kısmi anlam benzeşmeleri, eşanlamlılıığı belirleyen faktörlerdir.¹⁸⁹

Eşanlamlıların sınıflandırılmasında uygulanan yöntemler, eşanlamlılığın oluşma yollarında olduğu gibi çok çeşitli gerekçelere dayanmaktadır. Bu sınıflandırmalar, edebi dille ilgililerle, anlatımsal renkliliklerle, üslupsal farklılıklarla bağıntılı olarak, kullanım alanı yaygınlığına göre yapılır.

Ekstra dil şartı, interelement ilişkiler gibi elementler dikkate alınarak öncelikle iki tip olarak eşanlamlılık sınıf dağılımı yapılmıştır.¹⁹⁰

Dil aktarıcılarının öğrenme etkinlikleri ile bağıntılı olarak ve nominatif dilsel nesnelliğe bağlı olarak ortaya çıkar. İç dil, dil sisteminde oluşum süreciyle ilişkilidir.

İç dil eşanlamlılık ilişkileri, özellikle de dilin fonksiyonel-üslup farklılaşması gibi çeşitli süreçlerin etkisiyle ortaya çıkar.

Arhaizim eski kelimelerle eşanlamlılık kazanma;

“Тюрьма – острог”: “Zıpkın.”

“каникулы – вакацищ”: “Tatil.”

Çokanlamlılık (Polisemi);

¹⁸⁹ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁹⁰ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 24

“Область - район, зона” : “*Bölge, alan.*”

“Область-сфера, круг, мир”. “*Çevre.*”

Diller arası temas sonucu;

“Языкознание – лингвистика”: “*Dilbilim.*”

“Ввоз- импорт”: “*İthalat.*”

“Самолет-аэроплан”: “*Uçak.*”

Dil araçlarının tasarrufuna ve kısaltmasına eğilim neticesinde;

“заместитель – зам”: “*Yardımcı.*”

“метрополитен-метро”: “*Metro.*”

Kelime oluşum özellikleri sürecine bağımlı eşanlamlı oluşumlar;

Konuşma dilinde eşanlamlıların oluşumu konuşma alanıyla bağıntılıdır. Konuşma içinde, kelime konteks bütünlükte diğer kelimelerle etkileşime girerek anlam kazanır. Bu tür eşanmamlılar, üslupsal olarak kullanılanlar ve üslup olarak kullanılmayanlar şeklinde ikiye ayrılır.¹⁹¹

Üslup olarak kullanılanlar:

“Имущество – добро”: “*İyilik*”

“доллары –баксы”: “*Dolar*”

Üslup olarak kullanılmayanlar:

“Анекдотический-анекдотичный”: “*Masalımsı.*”

“ языкознание -лингвистика”: “*Dilbilim.*”

¹⁹¹ Т.Б. Баранникова, a.g.e, s. 25.

Eşanlamlıların stilistik ve ideografik olarak yapılan bilindik ayrımıyla günümüzdeki ayrımları arasında karşılaştırma yapacak olursak karşımıza üç önemli faktör çıkar. Bunlardan ilki eşanlam oluşumlarındaki nominatif anlam önemi diğeri değişim (substitution) işaretleri, sonuncusu ise fonksiyonel kriterdir.¹⁹²

a) Eşanlamlı oluşumlarda nominatif faktör:

Eşanlamlılık oluşumunun farklı kaynakları (borçlanma, çokanlamlılık, sosyal çevre faktörü ve bölgesel lehçeler, tabular ve eskimiş kelime bilgisi, vb) içinde kontekst bütünlükte meydana gelen eşanlamlı kelimeler, iç ve dış faktörler etkisiyle dil içinde sürekli değişim ve gelişim gösterirler.

Dil aktarımcılarının nominatif detaylarının yanısıra, değişkenlikleri yüzünden eşanlamlı kaynakların belirlemede güçlük çekilir. Bazı durumlarda biri doğrudan aktif diğerleri bu veya başka dil süreçlerinin eylemleri aracılığıyla anlam kazanarak aktif olur.

Rus dilinden alınan bazı kelimeler Lezgi dilindeki eşanlamlı serisinin oluşumunda etkili olmuştur.¹⁹³

“Закон – кьанун” (устар.): “Kanun.”

“Переводчик – дплмаж” (устар.): “Çevirmen.”

“Перерыв – танафус” (устар.): “Teneffüs.”

“Экзамен – имтигъ-ан” (устар.): “Sınav-İmtihan.”

“Революция – инкъилаб” (устар.): “Devrim.”

“Врач (офиц.- дел.) – доктор – гъаким” (устар.): “Doktor- Hekim.”

“Духтир–духтур” (разг.): “Doktor.”

¹⁹² Т.Б. Баранникова, **а.г.е.**, s. 26.

¹⁹³ Т.Б. Баранникова, **а.г.е.**, s. 28.

Bu örnekte başka bir dilden alınmış olan doktor kelimesi “**ГЪС-КИМ**” “*hekim*” kelimesinin eşanlamlılaşmasında katkıda bulunmuştur.

Bize göre başka dilden aktarılan “**врач**” kelimeside benzer rolde fonksiyonel üslupsal nominatif anlamın gerekliliğini dikte edilerek, fonetik açıdan dönüştürülmüş kelimeler “**духтир, духтур**” gibi kelimeler ortaya çıkar.

“**Доктор**” kelimesinin karşısındaki “**ГЪАКИМ**” doğrudan doğruya rusça konuşanların besimsedikleri aktarımın sonucu oluşmuş bir dil birimidir. Merkezden uzak yerlerde yaşayanlar tarafından kullanılan, dile renk veren eski bir kelimedir.¹⁹⁴

Hem yeniden kavram kazanılması olarak semantik süreçler, hem de leksik birimlerin eskimiş anlamları eşanlamlılık serinin oluşumunda benzer ikili rolü yerine getirir.

Eşanlamlı oluşum dil taşıyıcılarının faaliyetlerinin etkinliğine bağlı olarak değişir, eşanlamlılık sınıflandırmalarında da dilsel süreçlerin bir sonucu olarak nominatif anlama bağlı eşanlamlılık sınıfların dağılımı önem kazanır.

Bu akış açısıyla sınıflandırılan eşanlamlı tiplerin aşağıda belirteceğimiz niteliklerini mümkün kılar. Dış dil ve (внешне языковых) üslupsal eşanlamlıların oluşturulması dolaysız bir şekilde, dil aktarımcılarının aktif nominatif faaliyetlerine iştirak eder. Bu durum kural olarak, dolaylı yoldan stilistik olmayan eşanlamlıların ortaya çıkmasına neden olur.¹⁹⁵

Stilistik eşanlamlılıkta dil aktarımcısının üslupsal farklılıklarında, toplumsal tabakalar etkili olur.

¹⁹⁴ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁹⁵ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 29.

Özelikle amerikan yerlilerin dilini inceleme temelinde E. Haugen şu sonuca varmıştır: Yazıya sahip olmayan toplumlarda bile iletişimde yazı formu uyumunun olması gereklidir.

Bu kanun kapsamında ritüeller ve edebiyat vardır. Bu alanda görev yapan dil daha belirgin, daha görkemli, daha çok hatırlanır olan günlük konuşma dilinden ayrılır.

Nominatif dilsel birimler sosyal iletişim içindeki gelişimleriyle fonksiyonel olarak derinleşirler. Dil birimleri kapalı değildir ve etkileşime açık birimlerdir. Kelimelerin işlevsellik sınırları arasında tam bir izalasyon mümkün değildir. Dil aktarımcısı kelimeyi seçerken ve kullanırken kelimenin nominatif anlamını farkında olarak kendi renkli üslubunu katar. Üslupsal renklendirme kelimenin, farklı bir anlamda farklı bir kelimeyle eşanlamlı olmasını sağlar.

V.N. Teliya ona özgü üslupsal süslemenin modal çerçevesini yan anlamın duygusal değerlendirmesi olarak belirli özgül özelliğe sahip bu üslupsal farklılıkları tamamen meşru sayar.¹⁹⁶

İkincil fonksiyonel üslupsal çerçevede kelimelerin eşanlamlılık kazanmasında dil aktarımcısının seçimi önemli rol oynar. O konuşma alanında en yakın olanı alır ve kullanır.

Klise Slavcasındaki eski kelimeler “**чело, очи, уста**” şiirsel ve edebiyatta kullanılmış eşanlamlı kelimelerdir.

Eski Rus kelimeleri arasındaki anlam farklılıkları yalnızca sahip oldukları üslupsal renklendirmelerle değil, aynı zamanda semantik nüanslarla da açıklanırlar.

A.A. Reformatsky bu farklılıkları örneklerle şu şekilde yorumlar:¹⁹⁷

¹⁹⁶ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁹⁷ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s.30.

Anatomik anlama sahip bu kelimeler, Klise Slav dilinde hiç bir şekilde böyle bir anlam taşımaz. Eski söylemler düzgün bir şekilde mantıksal çerçevede şekillenerek anlam kazanır. Alın “**чело**” kafatasının bir bölümü olarak değil, düşünce haznesi (kabı) olarak açıklanır. “**Очи**” “göz” görme organı değil “ruhun aynasıdır”, “**уста**” “yemek yeme organı” olarak değil, güzel açıklamaların söylemlerin kaynağıdır.¹⁹⁸

Eşanlamlı kaynakların bugünkü analizi nominatif açıdan bize bazı sonuçlar verir:

1. Dil aktarımcılarının nominatif faaliyetlerinin aktivitesine bağlı olarak eşanlamlı kaynakları a) doğrudan, b) dolaylı olarak nitelenebilir.

Dış dil ve üslupsal eşanlamlı oluşumlar, temelde doğrudan aktif, nominativ etkinliğe, üslupsal olmayan, pasif rezervdeki, dolaylı yoldan oluşan eşanlamlılardır.

2. Dış dil ve üslupsal eşanlamlılar niteliksel düzeyde dil aktarımcılarının nominatif faaliyetlerinde birbirinden ayırırlar: nominatif yolla öğrenme, sosyal koşullanma.

3. Sosyal koşullanma nominatiflik bağlamında dilin diğer alanlarında bir isme sahip olmayan objenin anlamını tasarlar. Onun türlerinin sınırlandırılması önem kazanır: İlk (primer-универбы) ve ikincisi (stilistik eşanlamlılar)

4. İkincil stilistik nominasyonlar a) yeniden ortaya çıkma b) mevcut olan ismin dönüştürülmesi.

Duygu tahmini faktörünün aktif nominasyona katılması bakış açısıyla onların duygusal ihtimalinin ve duygusal tarafsız alt türünün dolaylı nominativ

¹⁹⁸ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**,s.32.

faaliyetlerinin sonucunda oluşan eşanlamlılarda çok sonra karşı karşıya konulma mümkündür.¹⁹⁹

b- Değiştirilen(substitution) işaretler:

Araştırmalar sonucu anlamları özdeş veya benzer olan kelimelerin, eşanlamlılık oluşumunun resmi kriterlerinin araştırılması sonucunda bu işaretlerin ayırımına dikkat çeken substitutif yaklaşım sistemiyle ilişkilidir.

XX. yüzyılın 50-60 lı yıllarında oldukça yaygın şekilde kullanımı olan leksik birimlerin dilbilimsel araştırmalar, leksik birimlerin anlamlarındaki genellik veya farklılıklar, iki leksik birim işaretinin yapısı genel veya farklı postulattan gelen substitutif kriterlerine bağlı olan, sezgisel kriterlerden çok daha fazla net kriterle sahiptir. Çok az subjektif özellik taşır. Lingvistik işaretlerin incelenmesi büyük ölçüde leksik ve sentaktik bağıllık birleştiricilik üstünedir. O araştırmacılar daha sezgisel-mantıksal kriterlerine göre kesin, hemde daha az sübjektiftir, çünkü ağır gözlemlenebilir dil özelliklerine dayanır. Bu kelimelerde sözcüksel ve sözdizimsel uyumluluk görünmektedir.²⁰⁰

Bu incelemede iki zayıf yön dikkat çeker:

- a. Eşanlamlı tipolojik farklılıklar,
- b. Onun ikili doğası.

Bu kriterin çalışmasında özellikle dil dışı tipolojik özellikleri hesaba katarak eşanlamlı işaretlerin incelenmesi temelinde ortaya koyduğumuz sınıflandırmayı örneklerle netleştirebiliriz.

Golovanova, bu kriterin ikili doğasına dikkat çeker. Kelime bir yandan semantik iletişimde diğer kelimeni yerine geçer, diğer taraftan aynı veya

¹⁹⁹ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**,s.34.

²⁰⁰ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**,s.36.

kısmen leksik bütünlük ilişkisi karakterine bağlı şekilde kullanım olarak yer değiştirebilir.²⁰¹

Anlamsal olarak onların bağdaşabilirliği, kelimelerin birbirine uygunluğu ve uygunsuzluğu, bağımsızlığı hakkında önemli bir sonuç verir.

a) Tam-eksik eşanlamlılık (özdeşlik-eşanlamlı anlamsal ve duygusal geçişlerdeki özellikleri arasında kısmi bir benzerlik)...vb. global-yerel eşanlamlı (bazı bağlamlarda değiştirilebilir). Aşağıda belirtilen kriterlere göre eşanlamlı:

1) Kapsamlı global

2 Yerel kapsamlı

3) Yarı global

4) Yarı yerel atanmış tipleri ve eşanlamlı olarak bu sınıflandırma ile olan ilişkisinden çıkan kriterler şunlardır:²⁰²

C- Fonksiyonel Kriter:

Bu terimin kullanımı iki yapısalcı okul olan Glossematik ve Prag çevresinden çıkmıştır. Onlara göre herşeyden önce işlevin yorumlanması yatar. Kelime yapısal olarak değilde kontekst içinde kazandığı anlamla incelenir. Kelimenin daha çok işlevsel yönü önemlidir.

Fonksiyonel eşanlamlıları L.A. Cheshko üç gruba ayırmıştır.²⁰³

- a. Yerine geçirme,
- b. Tasrih etme (daha açık şekilde belirleme)
- c. Anlatımsal stilistik

²⁰¹ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 37.

²⁰² Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 38.

²⁰³ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 37.

G.U. Grimm:

1. Eşanlamlılar kavramının kesin olarak belirlmesine veya gerçeklik olgusuna,
2. Kavram veya gerçeklik olgusu bakış açılarının çeşitliliği iletişim eyleminin katılımcılarına sunmasına,
3. Stilistik fonksiyonel toplumsal, ve kişisel karakteristik söylemler için bilindik olayların aktarılmasına,
4. Belirli durumlarda ifadelerin üslupsal farklılığına,
5. Yapısıl (dilbilgisel, kelimeyapısı olarak) söylemin işlemine,
6. Söylemin biçimsel çeşitlenmesine, hizmet ettiğini belirtir.

Rus dili eşanlamlı sözlüğü: işlevsel, açıklayıcı, stilistik, bütün diğer fonksiyonları onların karakteristik işaretlerini niteliklerini gösterirler. (Örneğin: karşılıklı olarak birbirinin yerine geçme... vs.)

A. A. Baranin: İletişimsel ve anlamsal fonksiyonundan dolayı eşanlamlıların görevlerinin farklılaşmasına göre,

K.B. Golub: Tasrih edici, açıklayıcı, karşılaştırmacı, karşılıklı olarak birbirinin yerine geçme, derecelendirme derecesine göre,

M.N. Fomina: Anlamsal farklılaştırıcı, üslupsal farklılaştırıcı, ve özellikle stilistik fonksiyonlar olarak eşanlamlıları bu şekilde yorumlarlar.²⁰⁴

L.A. Novikov, eşanlamlılık kavramını şu şekilde açıklar. Ona göre İdeografik eşanlamlıların kendine özgü iki temel işlemi vardır. Birbirinin yerine kullanma, detaylaştırma, değerlendirme görevleri, bu görevler metnin üslupsal organizasyonlarıyla ortaya çıkar.

²⁰⁴ Т.Б. Баранникова, **a.g.e.**, s. 39.

Araştırmacıların fikrine göre, eşanlamlı olgusu birkaç görevi aynı anda gerçekleştirebilir. Onlar anlamsal stilistik olarak ayrılırlar.²⁰⁵

Görüldüğü gibi, eşanlamlı yapı oldukça farklı etkilerle oluşan karışık bir yapıdır. Deyimlerin dilbilimi içinde incelenmesi oldukça farklı şekillerde olmuş. Kimi bilimadamları kelimeleri sadece yapısal olarak sınıflandırarak incelenmesini doğru bulurken, kimiler ise fonksiyonellik üzerinde durmuştur.

Eşanlamlı oluşum yalnızca kelimeler arasında gerçekleşmemiştir. Deyimlerde de eşanlamlı özellikler oldukça fazla şekilde dikkat çekmektedir.

3.2. DEYİMLERDE EŞANLAMLILIK

Deyimler bir toplumun oluşumu esnasında yaşadıkları tarihi olayları, etimolojik şekillenmeyi bünyesinde barındıran, dil içinde anlatıma renk katan üslupsal ifadelerdir. Anlamsal bütünlüğe, yapısal istikrara sahip, mecazi anlam içeren, duyguların görselleştiği sözcük öbekleridir.²⁰⁶ Deyimlerin oluşumu bir kural olarak farklı anlama sahip kelimelerin bir araya gelerek yeni anlam kazanmalarındır. Deyimsel anlamın kazılması esnasındaki en etkili rol ise o dili konuşan bireylere düşer. Kelimelerin ilk anlamları, yani görünürdeki anlamlarından ziyade içeriksel anlamı dili konuşan bireylerin düşüncelerini imgesel olarak yansıttığından ve soyut olan fikri somutlaştırma çabasından ortaya çıkar. Bu soyutlaştırma esnasında en çok kullanılan ögeler ise etimolojik, tarihsel, mitolojik nitelikte olanlardır.

²⁰⁵ Т.Б. Баранникова, а.г.е., s. 41.

²⁰⁶ И. С. Трусова, Русский Язык и Культура Речи в Терминах и Понятиях, Владивосток, 2008, s.28.

Deyimler Rus halkının dünya görüşünü yansıtır. Gelenekleri, gündelik yaşamları, yaşamsal iniş ve çıkışlarına bağlı kaygılarını, dünyayı algılama şekilleri deyim oluşumlarının içinde saklıdır.

Ağırlıklı olarak konuşma dilinde geçen ve ifadeyi daha anlaşılır kılan bu deyimsel oluşumlar XVIII. yy. ikinci yarısında sanatsal bir üslup olarak edebiyat diline de nüfuz etmiştir. Özellikle 60'lı, 80'li yıllarda Rus halk deyimleri komedilerde, fablarda, hiciv içerikli düz yazılarda ve komik opera eserlerinde kullanılmaya başlanmıştır. XVIII. yy sonlarına doğru konuşma dilinde var olan birçok deymi Derjavin, Karamzin ve Dimitriyev, Puşkin, Fonfizin, Griboyedov eserlerinde kullanmışlardır.²⁰⁷

Eserlerde yer alan bu deyimler, halkın yaşayışını, inancını, eğitim düzeyini belirtir nitelikte olması nedeniyle aynı durumu anlatan farklı farklı deyimlerin varlığında dikkat çekmeye başlar. Yaşam alanlarındaki farklılık, kültürel düzeylerdeki çeşitlilik, deyimlerin de çeşitlilik kazanmasına yol açmıştır.

Deyimlerdeki eşanlamlılık üzerine inceleme yapan M. İ. Sidorenko, bir deymi eşanlamlılık kavramıyla yorumlayabilmek için deyim içinde geçen kelimelerin benzer olmasının yeterli ve doğru bir ölçüt olmadığını savunur.²⁰⁸

Deyimsel oluşumlar incelendiğinde M. İ. Sidorenko'nın bu görüşünde haklı olduğu ortadadır. Çünkü deyimler, fiziksel yapılarından ziyade anlamsal içerik olarak incelenebilecek yapılardır. Zaten deyimleri oluşturan kelimeler deyim içinde kendi anlamlarının dışında bambaşka anlamlar kazanırlar. Bu nedenle deyimleri kelime bazlı olarak incelemek doğru olmayacaktır.

M. İ. Sidorenko aynı durumu anlatan iki farklı ifadeyi eşanlamlı kabul eder. Deyimlerdeki eşanlamlılık kavramı oldukça karışıktır ve tam olarak

²⁰⁷ Н. А. Лукьянова *vd*, **a.g.e.**, s. 65.

²⁰⁸ Н. А. Лукьянова *vd*, **a.g.e.**, s. 66.

eşanlamlı kabul edilebilmesi iki farklı deyimın aynı cümlede birbirlerinin yerine kullanılıyor olmasına da bağlıdır.

Bu duruma M. İ. Sidorenko şu örneklerle açıklık getirmeye çalışır;

“Как черепаха” “ kaplumbağa gibi”; çok yavaş olan fareketlerin ifadesinde kullanılan bir deyimdir. İkinci deyim ise **“ через час по чайной ложке”** az miktarda nadir ve yavaş yapılan hareketi anlatır.²⁰⁹

Bu her iki deyim, ilk bakışta eşanlamlı kabul edilebilir. Fakat detaylıca incelendiğinde eşanlamlılık özelliklerinde olmadığı dikkati çeker. Çünkü eşanlamlılıkta başlıca kural, her iki kelimenin bir birinin yerine kullanılabilir olmasıdır.

"я тащился как черепаха" (Серафимович. В пути):

Kaplumbağa gibi yürüdüm.

"А вы, молодые писатели, до сих пор писали слишком мало - через час по чайной ложке, и знают вас только. Интеллигенты-подписчики журнала" (Куприна-Иорданская. Годы молодости):

*Ve siz genç yazarlar, çok az bir saatte bir çay kaşığı yazıyorsunuz ve sizi yalnızca derginin abonesi aydınlar tanıyor.*²¹⁰

Örnekte de görüldüğü gibi eşanlamlı gibi görünen bu iki deyim aslında tam anlamıyla eşanlamlı sayılmamaktadır. Fonksiyonel olarak bu iki deyim cümle içinde birbirinin yerine kullanılamaz.

Şöyle ki; M. İ. Sidorenko deyimleri eşanlamlı kabul ederken, deyimini oluşturan kelimelerin benzerliğinden ziyade anlamsal içeriğin benzerliğini önemser.

²⁰⁹ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 67.

²¹⁰ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 67.

Deyimlerdeki eşanlamlılık üzerine araştırma yapan dilbilimci T. İ. Kovalenko ise farklı kelimelerin uyum içinde ilişkilendirilerek farklı anlam kazanmasıyla oluşan eşanlamlı deyimleri bir grup olarak ayırır. Farklı kelimelerle oluşan deyimleri eşanlamlı sıralamaya almaz.²¹¹

Deyimlerin iç formu, duygusal içeriği, anlamsal derinliği konuşmacının içyapısıyla ilgili bir tutumdur. Deyimin eşanlamlılık kazanması konuşmacıların çeşitliliğinden de kaynaklıdır. Hangi deyim nereden ne şekilde kullanılacağına sınırlarını belirlemek çok kolay gözükmemektedir. Farklı tonda farklı değerlendirmede çok ince nüanslarla birbirinden ayrılabilen ya da ayrılması güç olan anlamlara sahiptirler. Bu durum deyimlerdeki eşanlamlılık incelemelerinde bir birliğin sağlanamamasına yol açar.

A. M. Babkina, deyimleri semantik özellikleriyle incelemiş ve eşanlamlı özelliklerin belirlenmesinde dilbilgisi, fonetik özellik, deyim oluşturulan kelimelerden ziyade, deyim bütünsel anlamın çok daha önemli bir unsur olduğu üzerinde durmuştur.²¹²

D. E. Rozental, üslup bakımından oldukça zengin olan Rus dilindeki deyimleri eşanlamlı sıralamada incelerken gruplara ayırır.

1. Yakın ya da özdeş anlama sahip deyimleri;

“Одним миром мазаны” : *Aynı fırça ile boyanmış.*

“Два сапога пара” : *İki çift bot*

“Одного поля ягоды” : *Aynı tarlanın çilekleri.*

2. Leksik birimleri benzer olan deyimler;

“Оставить с носом”: *“Avucunu yalamak.”*

“Оставить в дураках”: *“Avucunu yalamak.”*

²¹¹ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 67.

²¹² Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 68.

7. Kullanım alanlarına göre deyimler;

Bu farklılık deyimlerin anlamsal içeriğinde her hangi bir değişikliğe yol açmaz.

a. Stilistik olarak (стилистическая окраска):

“камня на камне не оставить”: Taş üstünde taş bırakmamak.

b. Kitap dili (книжное):

“Учинить расправу”: Katliyam yapmak.

c. Yaygın kullanımda olanlar (общеупотребительное):

“Разделать под орех”: “Azarlamak”

d. Konuşma dilinde(разговорное):

“Задать перцу”: “Cezalandırmak.”

8. Eşanlamlı deyimler, eşanlamlı kelimelerde olduğu gibi hareketin yoğunluk derecesine göre ayrılırlar:

“Лить слезы”: “Göz yaşı dökmek.”

“Обливаться слезами”: “Göz yaşlarıyla ıslanmak.”

“Утопать в слезах”: “Göz yaşları içinde boğulmak.”

“ Выплакать все глаза”: “Gözleri yaşla dolmak.”

9. Bazı eşanlamlı deyimlerde tekrarlanan bileşenler eşanlamlı çağrışımlar yapabilir.

“Игра не стоит свеч”: “Astarı yüzünden pahalı olmak.”

“Овчинка выделки не стоит”: “Astarı yüzünden pahalı olmak.”

“Повесить голову”: “Ümidini kaybetmek.”

“Повесить нос”: *“Ümidini kaybetmek.”*

“Гонять собак”: *“Hiç bir şey yapmamak. Sinek avlamak.”*

“гонять лодыря”: *“Hiç bir şey yapmamak. Boş gezenin boş kalfası.”*²¹³

Deyimlerin fiziksel benzeşmeleri anlamsal benzeşmelerinden farklılık gösteriyor olsa da, önemli olan kullanım alanlarındaki benzerlikleridir.

Tarihi süreç boyunca dil sisteminde de bir takım değişiklikler meydana gelmektedir. Bu değişiklikler dilde var olan birimleri de etkisi altına alır. Deyimler değişime ayak uydurarak gerek yapısı, gerekse iç formuyla bir takım değişimlere uğrar. Birbirleriyle bağıntılı olan bu deyimlerden çağa en uygun olanı aktif kullanımda kalır. Diğerleri ise pasif rezervde varlıklarını devam ettirirler. Deyim yapısı bazı değişikliklere rağmen sabit kalır, ama özünde her hangi bir değişime uğramaz ve dil içinde eşanlamlı deyim olarak yerlerini alırlar.

Eşanlamlı deyimlerde anlamdan ziyade dikkati çeken en önemli özellik üslup, kullanım alanı, sözcük kombinasyonlarıdır. Daha açık ifade ile eşanlamlı olduğu düşünülen deyimlerin ayırdımı bu özelliklere bakılarak yapılır. İronide, metafora, abartıda kullanılan deyimler ayrı ayrıdır. Eşanlamlı deyimler arasındaki farklılık çeşitli nedenlerle açıklanabilir. Ancak asıl ana etken deyim'in içyapısında gizlidir.²¹⁴ Örneğin;

“во весь опор”: *“Tüm hızıyla.”*

“в мгновение ока”: *“Göz açıp kapatıncaya kadar.”*

Her iki deyimde aşırı hız kavramını ifade eder, fakat daha derin bir incelemeye girilecek olursa, iki deyim arasında anlam farklılığının olduğu

²¹³ Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова, **Современный русский язык.**, М.:Айрис-Пресс, 2002, (Erişim), <http://grammar.ru>, 15.11.2010.

²¹⁴ Н.М. Шанский, **Фразеология Современного Русского Языка**, Санкт-Петербург, 1996, s. 58.

ortaya çıkar. “**В мгновение ока**” “*göz açıp kapatıncaya kadar.*” Bu deyimde anlatılmak istenen sadece işin hızlı bir şekilde olması değildir. Yani eylemin nasıl yapıldığı değil, ne kadar sürede yapıldığıdır. Diğer deyimde ise yalnızca eylemin niteliğine dikkat çekilir.

Eşanlamlı deyimler anlamsal içeriğini kaybetmeden durumsal konuşma sürecinde yapılan güncellemelerle ortaya çıkar. Bu durum bize eşanlamlılık oluşumuyla bir formül oluşturmamıza olanak sağlar. Kavramsal temelde eşanlamlılığın belirlenmesi ve durumsal konuşmada geçen eşanlamlılık için kendi geçerliliğini korur.

Dil içinde asıl deyim istikrarlı şekilde varlığını korurken, konuşma sürecinde bir takım kelime bazlı değişime uğrayabilir. Bu değişimler anlamsal bütünlüğünü bozmaz. Bazen de deyim içinde geçen kelime yapısal olarak istikrarını korurken, anlamsal olarak değişime uğramış olabilir. Deyimlerdeki denklik söz dizimi açısından ele almak yerine, kavramsal bir denklik, içerik benzeşmesi dikkate alınmalıdır. Fonksiyonel özeliği, semantik içeriği, eşanlamlılığı belirleyen özelliklerdir.²¹⁵

Dil birimlerinin altını çizen durumsal eşanlamlılık farklı içeriksel semantik temele sahiptir. Sıfat isim birleşmesiyle oluşan deyimlere baktığımızda;

“**Окунь столетний**”: “*Çok eski zamanlar.*”

“**Ворон столетний**”: “*Çok eski zamanlar.*”

Deyim içindeki leksemeler farklılık göstermesine rağmen, aynı semantik içerik içinde kaybolarak tek anlama sahip olur. Şakacı ironik kullanımlarda kelimenin temel anlamının yanında ikincil bir anlam kazandırarak deyimlerde eşanlamlılık oluşturur.

²¹⁵ А. Я. Скидло, **Синонимия Диалогической Речи (Типология. Функционирование)** Учебное Пособие К Спецкурсу, Ленинград, 1985, s. 31.

“Последний кафтан” : *“Son kaftan.”*

“Деревянный терем”: *“Tahtadan Ev.”*

Bu iki deyim “ tabut” kelimesini yerine kullanılmıştır.

Ünlem isim ilişkisi içinde ya da deyim çeşidi olarak;

Как у бога: *Tanrı eli değmiş gibi.*

кошелек гремит: *Cömert.*²¹⁶

Deyimlerdeki eşanlamlılık dildeki metafor ve ironiden kaynaklı oluşmaktadır. Eskiye kelimesi ve yeni oluşan kelimelerle yapılan kombinasyonlar eşanlamlı oluşumlara neden olabilir.

Ünlem ifadeli deyimler de farklı gramer sınıflarıyla ifade edilebilmektedir. Bu durumda da anlam değişmediği için eşanlamlılık olgusu ortaya çıkar:

“Да ну! Ну да!” : *“Daha neler.”*

“Вот еще, как бы не так!” : *“Daha ne söylenir ki.”*

“Ну еще! Еще чего!” : *“Dahası bu.”*

Bu tür deyim ifadelerine tonlama önem taşımaktadır. Bu deyimlerde, deyim anlamı katan tonlamadır.²¹⁷

Canlı konuşma dilinde, dilin içine duygular da karıştığı için deyimsel ifade oluşumlarında eşanlamlı birimlere rastlanmaktadır:

“Кровь играет”: *“Kanı oynamak”*

“Страсти бушуют”: *“İhtiras olu olmak.”*

²¹⁶ А. Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 38.

²¹⁷ А. Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 43.

Bu deyimler bir duyguya isim olmuştur. Tutkunun coşkunluğun mecazi şekillenmiş halidir.

Canlı konuşma dilinde çok farklı formda ve oldukça farklı seviyede eşanlamlı birimlere rastlanmaktadır.²¹⁸

Konuşma dilinde konuşan kişinin eğitim düzeyi de eş anlamlı ifadelerin oluşumuna bir etkindir.

Özel yapısal klişeler:

“Скажешь тоже!” : *“Anlaşmazlığın kabaca ifade ediliş şekli.”*

“Как бы не так!” : *“Anlaşmazlık ifadesi.”*

“О чем тут говорить!”: *“Şükran ifadesinde kullanılır.”*

“Да брось ты!”: *“Şükran ifadesinde kullanılır.”*

Fonksiyonel bir etikete sahip bütünüyle deyimleşmiş ifadeler:

“С ума сошел!”: *“Aklını mı kaybettin.”*

“Ты что оду-рел!”: *anlaşmazlık ifade eder.*²¹⁹

Konuşan kişiye göre farklılık göstermesi deyimleri eşanlamlı hale getirir.

Anlaşma, doğrulama, onaylama ifadelerinde:

“ясное дело (конечно, безусловно)” *“Herşey açık ortada.”*

“куда ни шло (пусть уж будет так, согласен)”; *“Mağdem öle diyorsun, tatam ozaman.”*

“Слова нет (конечно, бесспорно, безусловно)”; *“Söze gerek yok.”*

“Точка в точку (абсолютно точно)”; *“Kesinlikle.”*

²¹⁸ А. Я. Скидло, **a.g.e.**, s. 45.

²¹⁹ А. Я. Скидло, **a.g.e.**, s. 63.

“ Известное дело (разумеется, конечно)”; *“Mağlum olan, herkesin bildiği.”*

Aynı görüşü paylaşmama ve reddetme ifadelerinde:

“Никоим образом!”: *“Hiçbir şekilde.”*

“Ни под каким соусом!”: *“Hiç bir şey beni kandıramaz.”*

“Ни под каким видом!”: *“Hiçbir şekilde.”*

“Ни при каких обстоятельствах!”: *Her hangi bir koşul altında kalmaksızın.*

İnkâr, reddi güçlendirmek için kullanılan eşanlamlı deyimler.

“Как бы не так!- вот еще!” : *“İtiraz etme, reddetme, kabul etmeme.”*

“Никак нет”: *“Konuşma dili ve askeri resmi ağızlarda kibar bir reddetme şekli.”*

“Помилуй бог!, -упаси бог!, -избави бог!, -ни боже мой!”: *“Yasaklı bir şeyin kendisinin yapmadığını inkâr etme durumlarında.”*

“Черта с два!, черта (беса) лысого!” : *“Kaba şekilde reddetme ifadesi.”*
Где “это видано!”: *“Haklı olduğunu karşıdaki kişiye haykırma durumunda.”*²²⁰

Bu tür deyimlerde var olan duygusal içeriği unutmamak gerekir. Bunlar duygusal değeri olan deyimlerdir. Reddin, kabulün, her hangi duygusal tepkinin kelimelerle somutlaştırılmış halidir. Bir rica bir dua ifadesinin deyimlerle ifade şeklidir. Bazi ifadeler deyimlere formüle edilmiş ve kalıp haline gelmiştir. Bu ifadelerin anlamı şimdiki dilbilgisel kurallarla anlaşılamaz.

²²⁰ А. Я. Сквишло, a.g.e., s.110.

Davet için kullanılan deyimler:

“Милости просим!”: *“Hoş geldiniz. (Eski Rusça’da)”*

“Сделайте одложение”: *“İstemeye İstemeye Lütfetme.”*

“Честь и место”: *“Onur duyarım, Şeref duyarım.”*

Bu deyimler konuşma dilinde kibarca şekilde birisine oturması için teklifte bulunulduğu zaman kullanılır.

Teselli için kullanılan deyimler:

“Возьмите себя в руки”: *“Duygularına hakim ol.”*

“Держите себя в руках”: *“Duygularına hakim ol.”*

“Не падайте духом”: *“Umutunu kaybetme.”*

“Соберитесь с духом (с силами)”: *“Kendini topla.”*

“Не принимайте близко к сердцу”: *“Kafanı takma, ciddiye alma.”*

Duygusal tepkimelerdeki farklılıklardan dolayı ortaya çıkan eşanlamlı deyimler vardır. Uzun bir ayrılıktan sonra ya da hiç beklenmedik bir karşılaşmanın ardından söylenen deyimler.

“Какими судьбами!”: *“Kadere bak, nasıl bir karşılaşma.”*

“Сколько лет, сколько зим!”: *“Yıllar Geçti Görüşmeyeli.”*

“Батюшки! Кого я вижу!” : *“Kimleri görüyorum.”*

Кого мы видим! Кого мы лицезреем! : *“Kimleri görüyorum. (şaka ve ironik ifade olarak kullanılır)”*

Bu deyimler konuşan kişinin hissini duygusal yoğunluğunu yansıtan deyimlerdir. Sabit bir formüle sahiptir.

Deyimleri söz dizimsel açıdan incelediğimizde, dilbilgisel yapısı veya deyimini oluşumundaki kelime temelli olarak, günümüz dilbilgisel kurallarla açıklanamaz olduğunu görürüz. Deyimler eski zamanlarda oluşmuş yapılarıdır olduğu için bileşen değerleri kaybolmuş veya zayıflamış olabilir, fakat artık onlar yaşamın bir parçası olmuşlardır ve değiştirilemezler. Onlar dilde varlıklarını sürdürürken yeni dilbilgisel yapıya uygun yeni deyimlerde ortaya çıkar ve böylece eşanlamlılık deyimler türer.

“Скажешь тоже!, Как бы не так!”: *“Kabul etmek.”*

“Да брось ты!” : *“Bırak canım sende.”*

“да конечно, само собой разумеется” : *“Elbette, söylemene gerek yok.”*²²¹

Bu deyimlere baktığımızda, eşanlamlı deyimlerin birimleri de içyapı açısından ilişki içinde olduğunu görürüz.

Bazı deyim ifadeler ise ünlü kişilerin yazdıkları eserlerden çıkarak topluma kazandırılmıştır. Bu deyimler ulusal konuşma dilinde aktif şekilde kullanılan ifadelerdir. Akılda kalıcı bir şekle sahiptirler. Yapısal olarak eşanlamlı olan deyimsel yapılarıdır:

“Вот ведь мошенник!”: *“Vay sahtekar.”*

“Вот ведь плут!”: *“Vay üç kağatçı.”*

“Ну и ловкач!”: *“Seni açık göz.”*

“Ну, и мошенник!”: *“Seni dolandırıcı.”*²²²

Yapı olarak incelenen eşanlamlı deyimler birbirlerinin kopyası niteliğindedir.

²²¹ А. Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 111.

²²² А. Я. Скшидло, **a.g.e.**, s. 121.

“Экой дурак!”: *“Seni gidi inatçı.”*

“Экой осел!”: *“Seni gidi eşek.”*

Deyimlerdeki eşanlamlılık olgusu anlamsal yakınlıkla ilgilidir. Yapısal olarak benzerlikleri söz konusu değildir.

“надавать поботух”: Bu deyim fiziksel ceza içerirken, eşanlamlı olarak değerlendirilen diğer iki deyimde, hem fiziki hem psikolojik hemde ahlaki cezalandırma sözkonusudur. Birisinde kavgaya yönelik şiddet içeren bir cezalandırma, diğerinde azarlama, diğerinde ise ayıplama anlamı mevcuttur.

“дать зорю”: *“Acı vermek. Kötülük etmek”.*²²³

Deyimlerdeki bu ince anlam nüanslarının belirlenmesi her zaman mümkün olmayabilir. Deyim ifadelerini eşanlamlılık açısından duygusal farklılıklarını mantıksal çerçevede açıklamamak gerekir. Deyimlerin iç yapılarındaki farklılıkları belirlemek eşanlamlı sayılabilimleri için gerekli kriterleri belirlemek kolay değildir.

Deyim ifadelerinin oluşumu çağlar içinde insanların dil gelişimleriyle ve çağın gereksinimleriyle etkileşimiyle ilgilidir. Deyimler içinde bulunduğu döneme göre modernize olurlar. Tarihi süreç içinde aynı mantıksal anlama sahip farklı deyimler ortaya çıkabilir. Örneğin XVIII. Ve XIX. yy Rus Edebiyat dilinde çok kullanılan iki deyim **“Аредовы веки , Мафусаилов век”** çok uzun yaşamak anlamını ifade etmektedir. O dönemin insanları bu iki deyimi eşanlamlı kabul ediyordu.

Rus edebiyat dilinde yaygın şekilde kullanılan incil kökenli deyimler mevcuttur. Bu deyimler o dönem okuma yazma bilen birkaç insan tarafından konuşma diline aktarılmış ve deyimsel ifade olarak kullanılmaya başlanmıştır. Deyimleşen bu ifadeler XX.yy’da konuşma diline uzun yaşamak anlamında kullanılmıştır. Incil kökenli ifadelerdir. Günümüzde ise konuşma dilinde eski

²²³ Н. А Лукьянова vd, a.g.e., s. 72.

aktivitelerini ve etkili anlamını yitirmişlerdir. Arhaizm kabul edilen bu deyimler sadece edebi sanat değeri olan eserlerde kullanılmaktadır.²²⁴

Deyimleri sadece anlamsal içerikte eşanlamlı kabul etmemiz bu bağlamda hata yapmamıza neden olabilir. Sadece anlam olarak değil kullanım yeri olarakta birbirini yerine geçebilen deyimler eşanlamlıdır.²²⁵

“Куры не клюют (денег)”, “Полон рот (хлопот)”, “Ешь - не хочу (пищи)”

Bu üç deyimde “çok” anlamına gelmektedir. Anlam açısından baktığımızda bu deyimleri eşanlamlı kabul edebiliriz. Ama tek kriterimizin anlam olması deyim ifadelerinde eşanlamlılığın belirlenmesinde aldatıcı olabilir. Diğer en önemli kriter fonksiyonellik yani deyimlerin birbirlerinin yerine kullanılıyor olabilmesidir.

Eşanlamlı deyimler için, etimolojik anlam deyim anlamının yaygınlaşma sebebi değildir. Mantıksal içerik önemlidir.²²⁶

Anlamları aynı olsa da deyimlerde üslupsal farklılıklar vardır. Semantik kapsamaları farklı olabilir. Eşanlamlı gibi görünen deyimler, temel anlam olarak birbirinden küçük farklılıklarla ayrılırlar. Kullanıldıkları yerler, duygusal içerikleri bakımından farklılık gösterirler. Deyimsel anlam oluşumunda her hangi bir olay, eylem, gerçek, fenomen deyimın temel anlamı içinde kavramsallaşır. Anlam ve ayırt edici özellikleri tam olarak fonksiyonlarıyla ortaya çıkar. Eşanlamlı deyimler leksik olarak üç grunda incelenir.²²⁷

İdeografik, stilistik ve karışık tip. Eş anlamlı deyimlerin karşılaştığı en zengin gruplar üslupsal olanlar ve karışık gruptan olanlardır.

²²⁴ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 73.

²²⁵ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 74.

²²⁶ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 75.

²²⁷ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 78.

Deyimlerde üslup ayırt edici bir özelliktir.

Deyimler geleneksel yapıları itibarıyla sabit ve bir ifadeye sahiptir. Anlamları ve değerlendirmeleri bulundukları çağ ile ilgilidir.

Çağ değiştikçe olayları ifade eden kavramlarda değişir. Yeni dilsel birimler ortaya çıkar. İfadeler güncellenir. Bu gözlenebilen bir süreçtir.²²⁸

Vatan savaşında yaygın halde kullanılan deyim;

"Попасть в котел": *"Kazana düşmek."*

"Взять в клещи": *"Cendereye yakalanmak."*

Şimdi eskisi kadar yaygın şekilde kullanılmamaktadır. Son zamanlar da ise dile yeni girmiş deyimler bulunmaktadır.

"До лампочки": *"Umurumda değil."*

"На Орбите": *"Umurumda değil."*

"Вывести на орбиту": *"Umurumda değil."*²²⁹

Yazarların eserlerini yazarken farklı ulusların deyimlerini kullanmaları bu deyimlerin toplum diline kazandırılmasına hizmet eder. Konuşma diline geçen yabancı kökenli deyimler dilde var olan deyimlerle eş anlamlılık oluşturur.

"За тридевять (тридесять) земель.": *"Çok uzakta. Yedi dağ ardı."*

Bu deyim XVIII. yy da folklor dilinde

"В тридевятиом царстве": *"Çok uzakta. Yedi dağ ardı."*

"В тридесятом государстве": *"Çok uzakta. Yedi dağ ardı."*

şeklinde kullanılmıştır. Sade halk dilinde bu biçimlerde de kullanılmaktaydı.

"На край света": *"Dünyanın öbür ucunda."*

²²⁸ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 82.

²²⁹ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 83.

Farklı yazarların kullandığı deyimler de eş anlamalılık sırada kabul edilir.

“Сойти (снийти) в гроб”: *“Tabuda girmek.”*

“Скончать (кончать) свой век”: *“Dönemini bitirmek.”*

“Испустить дух”: *“Ruhunu vermek.”*

“кончать живот”: *“Hayatı sona ermek.”*

“Отдать богу душу”: *“Ruhunu Allaha teslim etmek.”*

“Заснуть вечным сном”: *“Ebedi uykuya dalmak.”*

“Отойти от здешнего света”: *“Dünyadan ayrılmak.”*

Bu deyimlerin hepsi ölmek anlamına gelmektedir.²³⁰

XVIII. yy’da kullanılan bu deyimler tam bir eşanlamlı kabul edilemez. Üslupsal çaidan ele alındıklarında farklılıklar göze çarpar.

“Сойти (снийти) в гроб”: Çoğunlukla yüksek üsluplu eserlerde kullanılan bir deyimisel yapıdır. Mizahi ironik bir kullanıma sahiptir.

“Испустить дух”: Yüksek üsluplu bir deyim ifadesi değildir. Bir tanıdığın ölüm esnasındaki durumunu anlatırken kullanılır. Trajedi dilinde bu deyimisel ifadeyle karşılaşamayız.²³¹ Düşük üsluplu eserlerde hiciv ve komedilerde zaman zaman kullanıldığı görülmüştür.

“Скончать (кончать) свой век”: Hüzünlü metin ve trajedilerde kullanılmıştır.

“Отдать богу душу; отправиться На тот свет”: Karamzin, Lermantov, Puşkin gibi ünlü yazarların eserlerinde kullandıkları bir deyimdir. Fonfizin komedi dilinde kullanmıştır.

²³⁰ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 85.

²³¹ Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 87.

XIX. yy'da sanat eserlerinde kullanılan bir deyim olmasını yanısıra konuşma dilinde de argo olarak kullanılmaktaydı. Ciddi metinlerde değil mizah ve ironi içerikli eselerde geçerdi.²³²

Deyimlerde eşanlamlı oluşumların ortaya çıkmasında çeşitli faktörler etkin rol oynamaktadır. Bunlardan ilki bölgesel farklılıklardır. Bölgeler arası doğa ve iklim koşullarının değişkenliği, düşünüş ve yaşayış farklılıkları, olayların farklı sembolik ifadelerle yorumlanmasına neden olmuştur.

İkinci faktör, aynı topluma ait bireylerin eğitim düzeyleriyle ortaya çıkan farklılıklardır. Eğitimli bir insanın konuşma sırasındaki kullanacağı deyimlerle, eğitimsiz insanın kullanacağı deyimler çeşitlilik arzeder.

Deyimler aynı anlamda kullanılıyor olmasına rağmen üslupsal açıdan birbirinden ayrılmaktadır. Trajedide kullanılan bir deyimle komedide geçen bir deyim üslupsal olarak farklı kabul edilseler dahi, aralarındaki anlam benzerliği bakımından eşanlamlı kabul edilirler.

Bazı deyimler ise yabancı dillerden edebiyat eserleri vasıtasıyla dilimize geçer ve ana dilde var olan aynı anlamı taşıyan deyimlerle eşanlamlılık oluşturur.

Deyimlerin eşanlamlılıklarının belirlenmesinde fiziksel yapıdan ziyade, anlamsal benzerlik önemli bir rol oynar. Deyimler yalnızca dil ile ilgili birimler olmadıkları için anlamlarının belirlenmesinde son dönemlerde, kültürelbilimsel bir yaklaşım izlenilmesinin en doğru yöntem olduğu söylenmektedir.

²³² Н. А. Лукьянова vd, **a.g.e.**, s. 89.

3.3. EŞANLAMLI DEYİMLERİN KÜLTÜRDİLBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMSİ

Deyimler, dilbilgisel yapısı ve kullanım yerleriyle, konuşmalarda özel bir yere sahip birimlerdir. Deyimsel ifadelerin farklı dillerde, dilbilimsel analizlerle incelenmeye çalışılması oldukça zordur, çünkü deyimse terkipler yalnızca dil değil, dil ve kültürün ortak ürünüdür.

Örneğin: “**коломенская верста**”, XVII.yy’da Çar Aleksi Mihayloviç’in emriyle Kolomna köyünde bulunan Çarlık yazlığı ile Moskova arasında uzunluk mesafesini gösteren çok uzun ince bir sütundur. O dönemden bu yana bu ifade ince uzun insanlar için kullanılmaktadır.²³³

Коломенская верста deyimini de buradan türemiştir. Orda yaşayan halkın zihninde uzun ince insanlar, dikilen bu sütun ile özdeşleştirilmiş ve deyimse terkip olarak konuşma diline geçmiştir. Bu deyim kültürel olarak incelemeksizin, Rus kültürü dışında büyümüş herhangi birine sormuş olsak, doğru bir cevap alamayacağımız aşikardır. Nominatif anlamına bakıldığında “*kolonesko uzunluğu*” anlamı vermektedir. Fakat bu anlam, deyimse terkipdeki anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Burada iki kelimenin dışında, kelimeleri birbirine bağlayan ve asıl anlamını kazanmasını sağlayan şey, kelimelerin anlamlarından ziyade, konuşanların zihninde bulunan uzun ve ince sütun imgesidir. Kültür dışında büyüyenlerin zihnindeki imge eksikliği, deyimse anlamın açıklanamamasına neden olmaktadır.

Dil kültür taşıyıcısıdır. Deyimlerde dil içinde kültürün taşınmasında önemli bir role sahiptir. İçlerinde tarihi, dini, töreyi, örf ve adeti, milli psikolojiyi barındırırlar. Onlar geçmişten günümüze kalan kültürel miras birimleridir. Bu nedenle yalnızca dil ile değil, kültürle de yakından ilgilirler.²³⁴

“**Лаптем щи хлебает**” deyimini “*aşırı yoksulluk*” anlamına gelmektedir. Bu ifade yoksulluk ve sefalet içinde yaşayan kimseler için kullanılır. Deyim

²³³ <http://www.otrezal.ru/catch-words/196.html>, 12 Temmuz 2010.

²³⁴ <http://www.iknowit.ru>, 13 Temmuz 2010.

terkibi içindeki kelimeleri tek tek ele aldığımızda “**лапти**” ağaç dallarından örülerek yapılan fakir Rus köylüsünün kullandığı bir tür ayakkabıdır. “**щи**” Rus yemek kültürüne ait bir çorba çeşididir. Zengin bir malzeme ile yapılması gerekmemektedir. Dışarıdan toplanan otlarlada pişirilebilmektedir. Çorba hemen hemen her ailenin sofrasında bulunabilecek türden bir yemektir.

“*Çorbayı ayakkabı ile içmek*”, ifadesiyle insan zihninde yoksulluk içindeki bir yaşantının tablosu çizilmek istenmiştir. Deyim birebir Rus kültürüne ait olan kelimelerle oluşturulmuştur.

Deyimlerin çoğunun kültürel arka planında dini inançlara ait yaşantı ve düşünüş şekilleri yatar. Bu nedenle çoğu deyim zengin dini unsurlar taşımaktadır.²³⁵

“Фараоновы коровы” :“Firavunun inekleri.”

İncilden konuşma diline geçerek deyimleşmiş bir ifadedir. Mısır kralı Firevun bir rüya gördüğünü söyler. Rüyasında 7 besili inek ve 7 tane de zayıf bakımsız inek vardır. Zayıf inekler, besili inekleri yer. Bu rüya bir kahine anlatılır. Bu kehanet niteliğinde bir rüyadır. Rüyaya göre mısırı yedi yıl bolluk, yedi yıl ise kıtlık beklemektedir.²³⁶

Bu ifade günlük konuşma diline geçerek, deyimsel bir anlam kazanmıştır. İronik anlamda fiziksel olarak zayıf ve güçsüz insanlar için kullanılmakta olan deyim, İkinci anlamında ise, kendi kendilerine hiç bişey yapamayan yeteneksiz ve çıkarıcı insanların, yetenekli ve becerikli insanların emeklerinden faydalanmaları anlamında kullanılır.

“Египетский труд” mısır emeği.

Kenan topraklarında Yahudilerin yaşadığı yerlerde kıtlık başlaması üzerine, Yahudiler mısıra göç etmiştir. Kısa bir süre sonra Firevun Yahudi halkın ayaklanmasından korkarak, Onları vergi ödemek ve ağır işlerde çalışmak zorunda bırakmıştır. Ayrıca Firavun Yahudilerin doğurduğu tüm

²³⁵ <http://www.iknowit.ru>, 13 Temmuz 2010.

²³⁶ <http://www.bibliotekar.ru>, 13 Temmuz 2010.

erkek çocukların öldürülmesini emretmiştir. Yahudiler Allaha yalvarmış, Allah Musa peygamber aracılığı ile Yahudilere kurtuluş göndermiştir.²³⁷

Deyim anlamı ise buradan gelmektedir. Zor zahmetli işleri anlatmak için kullanılır.

İncil'e, Roma ve Yunan mitolojisine ait özellikler, tarım, günlük yaşam, denizcilik, eski masallar, tarihi olaylar, anekdotlar, yaşamın her alanına ait özellikler deyim terkiplerinde yerini alır.²³⁸

“Иудин поцелуй”: “Yahuda öpücüğü.”

İncilde geçen bir hikaye ile ilişkilidir. Hz. İsa'nın 12 havarisinin biri olan Yahuda İskariyot'un Hz. İsa'ya yaptığı hainlikten bahseder. Yahudi başrahip Hz. İsa'yı öldürmek ister. Havarilerden biri olan Yahuda'yı belirli bir ücret karşılığında ikna eder. Başrahip ona 30 gümüş para vereceğine söz verir ve hain bu görevi severek kabul eder. Hain Yahuda, Hz. İsa'nın bulunduğu kalabalık Gethsemane bahçesine gelir. Kapıdaki muhafıza ben kimi öpersem O Hz. İsa'dır, tutuklayın, der. Sonrada O'nu gördüğüne mutlu olmuş olduğunu gösteren bir ifade ile Hz. İsa'nın yanına gider ve yanağından öper. Bunu gören muhafızlar Hz. İsa'yı yakalayarak çarmıha gerer.²³⁹

Hainliğin ve ikiyüzlülüğün ifadesinde kullanılan bir deyimdir.

“Тридцать сребреников” ifadeside aynı hikayeden yola çıkılarak anlam kazanmış ve deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Otuz akçe için yapılan hainliğe dikkat çeker.²⁴⁰

“Иерихонской трубой”: Mısır esaretinden Filistin'e giden Yahudilerin Sağlam ve güçlü surlarla çevrili Jericho şehrini nasıl çöktiklerini konu eden, İncilde geçen bir hikayeden alınmıştır. Altı gün sabah akşam İsrail askerlerini

²³⁷ <http://www.junior.ru>, 14 Temmuz 2010.

²³⁸ <http://www.iknowit.ru>, 14 Temmuz 2010.

²³⁹ <http://www.junior.ru>, 14 Temmuz 2010.

²⁴⁰ <http://www.letter.com.ua>, 14 Temmuz 2010.

emri ile üflenen kutsal borular sonucunda, yedinci günde şehir surları çökmüş ve Jericko alınmıştır.²⁴¹

Korkunç derecede yüksek ses ve kulağı rahatsız eden ses tonu için kullanılan bir ifade olarak konuşma dilinde yerini almıştır.

“Американский дядюшка”: *“Amerikan amcaya sahip olmak.”* Nerden geldiği belirsiz olan yardım anlamındadır.

XVI - XVII yüzyılda Amerikan sömürgesi başlamıştır. Hızlı bir şekilde zengin olmaya çalışan, mala mülke kavuşma hevesinde olan insanlar Avrupadan adeta sel olup akmıştır. Gerçekten bazılarına şans gülümsemiş ve onlar zengin olmuştur. Akrabalarına, uzak akrabalarına ve hatta ihtiyacı olan herkese yardım etmişlerdir. Bu durum XVIII. – XIX. yüzyılda edebiyatına konu olmuş, fakir yeğenlerine yardım eden çok sevilen kahamanlardan biridirin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²⁴²

Bu ifade yan anlam kazanarak deyimisel bir terkibe dönüşmüş *“nerden geldiği belli olmayan yardım”*, ve ya *“şanslı olmak”* anlamında halk dilinde kullanılmaya başlanmıştır.

“Барон Мюнхгаузен”: *Masum ve zararsız palavralar* anlamı taşımaktadır.

Alman yazar Rudolf Erich Raspe (1737-1794) eseri "Baron Munchausen Maceraları" adlı eserin başkahramanıdır. Bu kitap Baron Munchausen'in fantastik yolculuğunun anlatıldığı, savaş ve av hikayelerinden oluşmaktadır. Kitabın kahramanı aşağı Saksonya baronlarından, bir süre Rus ordusuna subay olarak hizmet vermiş, Karl Friedrich Hieronymus Münchhause'un prototipidir.

Komik hikayelerin anlatıldığı bu kitaptan günlük konuşma diline geçmiş olan ifade, şakacı bir üslupla, palavracı kimseleri kırmadan yermeyi hedefler nitelikte kullanılmıştır.

²⁴¹ <http://www.junior.ru>, 16 Temmuz 2010.

²⁴² <http://www.junior.ru>, 17 Temmuz 2010.

Deyim dilinde uluslara ait kültürel standartlar, miflerle ilişkili durumlar kalıplaşmış ve sabit bir şekilde yer alır. Canlı tarihsel bir bellek niteliğindeki deyimler, toplumun geçirdiği tarihsel süreci, halk yaratıcılığı ile ilgili bilgileri içinde saklar. Eski kültüre ait gelek ve görenekleri öğreten öğretmen niteliğindedir.²⁴³

"Варфоломеевская ночь" tarihi olayla ilişkili bir ifadedir. Paris'de St. Bartholomew'de 1572 yılının 23 Ağustos'u 24 Ağustos'a bağlayan kutsal Bartholomew bayramı gecesinde Katolikler şehir meydanında toplanmıştı. Herbirinin elinde gecenin karanlığında kendilerini belli edebilmek için taşıdıkları beyaz sargı, beyaz şapka ve haç vardır. Katolik kilisesinin değiştirilmesini isteyen Protestan Huguenot'ların evleri beyaz haçlarla önceden belirlenmişti. Sinyal çanlarının çalmasıyla Katolikler zorla evlere girerek, böylesi bir saldırı beklemeyen Huguenot'ları kırıp geçirdiler. Binlerce insanın öldürdüler.²⁴⁴

Tarihteki geçen bu olay, konuşma dilinde aligorik bir ifade olarak beklenmedik ve ani acı kayıplar için kullanılan bir ifade olmuştur.

"Жив курилка" XVIII. yy. Rusya'sının soğuk kış gecelerinde oynanan popüler bir oyundur. Halka şeklinde oturmuş insanlar şarkılar söyleyerek yanan çirayı elden ele geçirirler. Çıra kimin elinde söner ve pis kokusunu bırakırsa o oyunu kaybetmiş sayılır ve oyundan çıkar.²⁴⁵

Çağdaş Rus konuşma dilinde bu ifade olumlu bir ironi görevindedir. Biriseyle karşımdan ve bir başkası hakkında alınan haberlerden duyulan sevincin ifadesinde kullanılır.

"Играть в бирюльки": *"İvir zivir, işe yaramaz şeylerle uğraşmak."*

²⁴³ V.A. Маслова, **Лингвокультурология**. Учебное Пособие для Студентов Высших Учебных Заведений 3-Е Издание, Исправленное, Москва, Издательский Центр «Академия» 2007, s. 87.

²⁴⁴ <http://www.junior.ru>, 17 Temmuz 2010.

²⁴⁵ <http://bibliotekar.ru>, 18 Temmuz 2010.

Bu deyim de yine bir Rus oyunundan konuşma diline geçen bir ifadedir. Küçük bir çengelle büyük eşyaların çekip çıkarılması mantığı üzerine kurulu bir oyundur. En çok eşya taşıyan oyunu kazanmış kabul edilir.²⁴⁶

Rusça konuşma dilinde, ikincil bir anlam daha yüklenerek “ *boş işlerle vakit geçirmek*” anlamında kullanılmıştır.

“Золотая молодежь”: *Altın gençlik*.

1789 yılında büyük Fransız devriminde gerici güç sahibi burjuva ve küçük burjuvanın iktidar sahibi olduklarında ortaya çıkmış bir deyimdir. Şık ve pahalı kıyafetleri içinde, çalışmak istemeyip zengin babalarının parasıyla gezip eğlenen gençler için kullanılan bir ifadedir.²⁴⁷

Tarihsel süreçlerde meydana gelen bir olayın izleri görsel imgeler olarak insanların zihninde yer almakta ve bu imgeler, insanların hayal güçleri ile birleşerek benzer farklı olaylara ad olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengin çocuklarının yaşantılarının Fransız devrimi burjuva çocuklarına benzetilmesi böylesi bir bakış açısının ürünüdür.

Tarihi dinsel öğelerden esinlenen deyimlerin dışında edebi başyapıtlardan geçen ifadeler de deyim olarak kullanılmaktadır:

“Итак, она звалась Татьяной”: Aleksandır Sergeyeviç Puşkin’in manzum romanı Yevgeni Onegin eserinden alınıp bir ifadedir.²⁴⁸

Tanışmalarda mizahi bir atıf olarak kullanılır.

²⁴⁶ <http://www.junior.ru>, 18 Temmuz 2010.

²⁴⁷ <http://www.junior.ru>, 18 Temmuz 2010.

²⁴⁸ <http://www.bibliotekar.ru>, 21 Temmuz 20010.

“Дама, приятная во всех отношениях” : Nikolay Gogol’ün “Ölü Canlar” eserinden konuşma diline geçmiş bir deyimdir. Bütün çekiciliğiyle güzel bir kadın ifadesinde, kadın güzeliği altına şüphe çekmeden istediğini yaptırabilen bir güçten bahsedilir.

Espirili bir iltifat veya birisi hakkında yapılan yorumlar için kullanılır. Satılmış veya itaatkar basın ve Parlementoda elleri cebinde itaatkar yürütme organını için kullanılır.²⁴⁹

“Дачный муж”: Anı yazarı A.E. Kugel’in “Edebi Anılar” adlı eserinde geçen bu ifade roman yazarı Ivan Shcheglov’a ait bir ifadedir. Daha sonra A. Çehov’un öykülerinde de yer almış ve bu sayede daha geniş kitlelerce bilinir hale gelmiştir. Şehirden köye dinlenmeye giden ailenin erkeği, evdeki bireylerin emirleriyle evdeki eksik ve gerekli erzakı getirmek için hemen hemen her gün şehire iner. Bu durum köy yaşantısını erkek için, dinlendirici bir tatil yerine, yorucu bir ızdıraba çevirir.²⁵⁰

Konuşma dilinde şaka yolu ile yapılan ironilerde kullanılır.

“Дверь отперта для званных и незванных (дверь нараспашку)”: *Çağrılan ve çağrılmayan herkese kapı açık.*

A.S. Griboyedov’un “Akıldan Bela” adlı eserinin kahramanı Famuson’a ait bir cümledir. Alogorik olarak içeri giren çıkanın belli olmadığı evler için, ayırım yapmaksızın herkesi evine çağırın ev sahipleri hakkında, avlu kapısı her zaman açık duran evler hakkında ve şüpheli kimselerin bulunduğu yerler için kullanılan bir ifade olmuştur.²⁵¹

²⁴⁹ <http://www.letter.com.ua>, 21 Temmuz 20010.

²⁵⁰ <http://www.letter.com.ua>, 21 Temmuz 20010.

²⁵¹ <http://www.junior.ru>, 23 Temmuz 20010.

“Двадцать два несчастья”: A.P. Çehov’un “Vişne Bahçesi” oyununda, hemen hemen hergün talihsiz ve komik olaylarla karşılaşan Katyuşa Yenihodova bu şekilde adlandırılmıştır.²⁵²

İfade talihsiz olaylarla karşılaşan insanlar için kullanılmaktadır.

Tarihte önemli yere sahip kişilerin söylediği sözler de konuşma dilinde deyimisel ifadeler olarak kullanılmaktadır.

“А все-таки она вертится”:

Katolik klisesi büyük fizikçi ve astrolok olan Galile’yi, güneşin değil dünyanın güneş etrafında döndüğü Copernicus doktrinini reddetmeye zorlamıştır. Yetmişlik yaşlı bilge tehlikeli ölüm karşısında geri çekilse de öfkeli şekilde ayağını yere vurarak “*o her şeye rağmen dönüyor*” ünlemini kullanmıştır.²⁵³

Konuşma diline haklılık göstergesi bir ifade olarak geçmiştir.

“История меня оправдает”: “*Tarih beni haklı bulacak.*”

Kübalı devrimci lider Fidel Castro’un 16 Ekim 1953de söylediği son sözüdür. Kendisi yaklanıp yargılanırken, onun yandaşları da Moncada kışlasında ele geçirilmişlerdir.²⁵⁴

Haklı gerekçe niteliğinde, şakacı bir üslup olarak ironik atıflarda kullanılır.

“Держать порох сухим”: “*Barutunuzu kuru tutun.*”

XVII yüzyıl İngiliz burjuva devriminin Ünlü lider, Oliver Cromwell sade ve sofu bir dindar, aynı zamanda da sahip keskin belagata sahip, zeki ve sert bir

²⁵² <http://www.bibliotekar.ru>, 23 Temmuz 20010.

²⁵³ <http://www.bibliotekar.ru>, 23 Temmuz 20010.

²⁵⁴ <http://www.letter.com.ua>, 23 Temmuz 20010.

askerdi. Savaş zamanında askerlerine dönerek “ Tanrı’ya güvenin ve barutunuzu kuru tutun” demiştir.²⁵⁵

Oliver Cromwell’in söylediği bu söz daha genel bir anlam kazanarak “*her konuda mücadeleye hazır olmak*” anlamında, deyimisel bir ifade olarak konuşma diline geçmiştir.

Deyimler dil içinde olayların zihinde canlanmasını sağlayan alegorik ifadelerdir. Toplumda insanlar çeşit çeşit olduğu gibi, düşüncelerde çeşitlilik yaratır. Her insanın olayları yorumlama şekli farklıdır. Bu farklılık da bireylerin kullandığı dil birimlerine yansır. Toplum içinde, farklı zamanlarda farklı ifadelerin çıkması, deyimlerinde çeşitlenerek eşanlamlılık kazanmalarına neden olmuştur.

Kelimeler gibi deyimlerde çok anlamlılık ve eşanlamlılık görülebilmektedir. Ama çoğunlukla deyimler tek bir anlama sahiptir.²⁵⁶

Eşanamlı “**на лоне природы**” - “**вне города**”- “**на вольном воздухе**” deyimler “şehirden uzak temiz havada” anlamındadır.

“Бабье лето — ясные теплые дни ранней осени”

Çok sıcak anlamında kullanılır.

“Бабье лето”: Pastırma yazı, Hindisdan sıcağı. Sonbahar mevsiminin sıcak günlerinin başladığı anlamındadır. İkinci anlamı ise 40-45 yaşlarında yetişkin kadın demektir. Gençlik yıllarını tamalamış, olgunlaşmış, sakin ve dingin bir dönemi ifade eder.

Deyimsel olarak incelendiğinde ise, tarla işlerini bitirildiği, kadınların ev işleriyle meşgul olduğu, köylü yaşantısından bir dönemi alegorik olarak ifade

²⁵⁵ <http://www.letter.com.ua>, 9 Ağustos 2010.

²⁵⁶ И.С.Козирев, **Современный Русский Язык. Фразеология Лексикография**, Минск, Высшая Школа, 1979, s.18-19.

etmek için kullanılır. Sakin ve huzurlu bir günün anlatılmak istendiğinde de kullanılmaktadır.²⁵⁷

Litaratürde sıklıkla, birbirlerini yerine kullanılabilen deyimler eşanlamlı olarak kabul edilirler. Bu durum göz önüne alındığında deyimlerin yapısal özelliklerinden ziyade anlamları, eşanlamlılık sınıflandırmalarında önemli bir kıstas olarak karşımız çıkar.²⁵⁸

“Заложить за галстук - промочить горло”: “Boğazını ıslatmak, içki içmek” anlamındadır.

“Была не была — либо пан, либо пропал”: “Ya her ya hiç. Olmak ya da olmamak,” anlamlarında kullanılmaktadırlar.

“Была не была” William Shakespeare’in ünlü esri “ Hamlet” ten konuşma diline geçmiş bir ifadedir.

“Либо пан, либо пропал”: Pan yumanca bir kelime olup “*tam bütün*” anlamına gelmektedir. Lehçe de ise toprak sahibi, her şeyin hakimi olan bağımsız insan anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimler insan zihninin yaratıcı gücünün de devreye girmesiyle deyimsel terkipde birleşerek “*ya hedeflerine tam olarak ulaşmak, ya da kaybetmek*” anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

“И в ус не дуёт” Kimsenin dikkatini çekmeyen, kendini çok belli etmeyen kişiler için kullanılır. Genellikle hikaye dilinde karşılaşılan bir deyimdir.

“И горя мало” “И в ус не дуёт” ile aynı anlama sahip eşanlamlı bir deyimdir.

²⁵⁷ <http://www.grammar.ru>, 10 Ağustos 2010.

²⁵⁸ Н.М. Шанский, **Фразеология Современного Русского Языка**, Санкт-Петербург, 1996, s. 57.

Eşanlamalı deyimler arasındaki farklılıkları, anlam değerlerine, üslupsal özelliklerine, kullanıldıkları alanlara bakarak ayırt edebiliriz.²⁵⁹

Ölmek manasında kullanılan eşanlama sahip deyimler:

“Сыграть в ящик”: *“Tahtalı köyü boylamak.”*

“Дать дуба”: *“Cavlakı çekmek.”*

“Ноги протянуть”: *“Zartayı çekmek.”*

“Испустить дух”: *“Can vermek.”*

“Богу душу отдать”: *“Ruhunu teslim etmek.”*

“Сойти в могилу”: *“Mezara girmek.”*

Bu deyimler üslup açısından farklılık göstermektedirler.

A.İ. Fedorov’da deyimlerdeki eşanlamlılık olgusunun stilistik farklılıklarla oluştuğunu belirtir. XVIII. yy ikinci yarısında deyimler, sanat diline, edebiyat diline ve basın diline girmiştir. XVIII. yy 60-80’li yıllarında Rus halk deyimleri düşük üslup olarak komedilerin, mizah içerikli piyeslerin, ironik yazıların ve komik operaların dilinde kullanılmıştır.²⁶⁰

Sosyal yaşamda, tekliflerin kabulünde ve reddinde kullanılan deyimlerde de üsluba bağlı olarak ortaya çıkmış aynı anlamı karşılayan ifade farklılıkları dikkati çeker.

“Точка в точку (абсолютно точно)”: *“Kelimesi kelimesine*

(bütünüyle doğru).”

“Известное дело (разумеется, конечно)”: *“Herkesce bilindiği gibi (elbete hiç kuşkusuz).”*

²⁵⁹ Н.М. Шанский, **a.g.e.**, s. 58.

²⁶⁰ Н.М. Шанский, **a.g.e.**, s. 65.

Dünya yüzeyindeki insan sayısı ne kadar çoksa olayları algılayıp yorumlamadaki farklılıklar da o derece çok çeşitlilik kazanır. İnsanlar çevrelerinde gördükleri imgeleri, zihinsel süreçten geçirerek kavramlara ad yaparlar. Bu şekilde soyut ifadeler zihinsel imgelerle somutluk kazanır. Bu imgesel çeşitlilik deyimlere de yansır ve deyimssel ifadelerde eşanlamlılık oluşturur:

“Брать в свои руки” : “Avucunun *içine almak. iktidarı ele geçirmek, lider olmak. Egemenliği ele geçirmek.*”

“Зажимать в кулак” : “*Dizginleri ele almak.*” (Konuşma dili)

“Садиться верхом” : “*Üstüne çıkmak.*” (Konuşma dili)

“Надевать мундштук” : “*Ağızlık takmak.*” (Lehçede)

“Повергать по стопам”: “*Ayağa düşürmek.*” (Yazı dili.)

“Валяться в ногах (у кого)”: “*Ayağına kapanmak, eline eteğine sarılmak.*”

“Стоять на коленях (перед кем)”: “*Dizlerin üstünde durmak.*”

“Кланяться в ноги (кому)”: “*Alçak gönüllü şekilde sitemek.*”

Deyimsel yapılanın eşanlam kazanmasına neden olan bir diğer faktör ise çeşitli eserlerden konuşma diline geçmiş ifadelerdir.

“Бред сивой кобылы” : “*Saçmalık, yalan haber.*” İlya ilf ve Yevgni petrov’un eserinden. *Любовь должна быть обоюдной (Sevgi karşılıklı olmalı.)*1934²⁶¹

“Турусы на колесах”: “*Saçmalık, yalan haber.*” (İroni)²⁶²
Переписка. 1844 İ. S. Turgenyev.

²⁶¹ <http://lib.babr.ru>, 11 Ağustos 2010.

²⁶² <http://ru.wikipedia.org>, 11 Ağustos 2010.

“Сапоги всмятку”: *“Saçma, anlamsız.”* (Çocuk hikayesinde geçmiş bir ifadedir. A. P. Çehov’da öykülerinde kullanmıştır.

“Андроны едут”: *“Saçmalık” anlamındadır.* N.V. Gogol’un Ölü Canlar eserinden geçmiştir.

Deyimlerde geleneksel izler taşır. Deyimi anlayabilmek kültür kodlarının tam öğrenilmiş düzeyiyle ilgilidir. Deyimlerin içyapısında etnik ve kültürel bilinç açığa çıkar.²⁶³

“Тьма египетская”: *“Aşılmaz bir karanlık” anlamında kullanılmaktadır.*

İncilde geçen Firevun Tanrı’ya iteatsızlık yaptığı için cezalandırılarak aşırı karanlık bir günde Mısır’a gönderilmesini konu eden bir hikayede konuşma diline aktarılmış bir ifadedir.

“Тьма крошечная”: *“Aşılmaz bir karanlık, ışığın olmaması, cahalet ve bilgisizlik”* anlamlarındadır. İronik bir şekilde kullanılır.

Matta İncili’nde (Bölüm: 22 Bab:13) geçer. İncilde kasdettiği mana ölüm ve mezardır.

“Туманный Альбион”: *“Göz gözü görmemek.”*

İngiltere’den geçen bir figüratif semboldür. Büyük Britanya adasının sislerle kaplı olmasından dolayı göz gözü görmeyen bir durum ortaya çıkar. Bu sis nedeniyle insanlar yollarını kaybetmektedirler.

Görülüyor ki, deyimlerdeki eşanlamlılık kavramlarının ortaya çıkmasında bir değil birden fazla etken rol oynamaktadır. Deyim oluşumlarındaki en önemli görev ise zihinsel imgelerin varlığıdır. Deyim anlamlarını açığa çıkmasında kelimelerin nominatif anlamlarından ziyade

²⁶³ Н. Ф. Алефиренко, **Фразеология В Свете Современных Лингвистических Парадигм**, Монография, Москва, 2008, s. 122.

altında yatan kültürel etkenler çok daha büyük öneme sahiptir. Kültürel birikim olmaksızın deyimlerde geçen anlamları kavraya bilmek olanaklı görünmemektedir. Bu nedendir ki, deyim incelemelerinde kültürelbilimsel yaklaşımlar en doğru sonucu verir niteliktedir.

SONUÇ

Kültür ve dilin karşılıklı etkileşimlerinin ürünü olan deyimlerin, kültürdibilimsel olarak incelenmesini konu alan tezimizin neticesinde deyimlerin;

1. Anlamsal bütünlüğe, yapısal istikrara sahip, mecazi anlam içeren, duyguların görselleştiği sözcük öbekleri olduğu,
2. İnsan hayatının tüm yönlerini karakterize eden birimler olduğu,
3. Tesadüfi birleşimler olmayıp, uzun tarihsel süreçlerin ürünü olduğu,
4. Halk yaşantısını yansıması, insani hayal gücünün ürünü olduğu,
5. Değişmez yapıya sahip ifadeler olduğu,
6. Canlı tarihsel belge olduğu,
7. Toplumun kültür ve dil hamuruyla şekilenmiş hazır söz öbeklerinin olduğu,
8. Birer kültür mirası olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Deyimlerin eşanlamlılık kazanması sürecinde;

1. Yabancı dillerden çeviri yoluyla geçen deyimlerin,
2. Bölgesel ağız farklılıklarının,
3. Deyimi kullanan kişilerin eğitim düzeyleriyle ilgili farklılıkların,
4. Aynı olayı sembolüze eden ifadelerin, farklı edebi eserlerden konuşma diline geçmesinin,
5. Kullanılan deyimlerin üslup farklılıklarının olmasının, eşanlamlılık oluşumlarında önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dil, kültür ve deyim ilişkisinde;

1. Dilin, kültürel muhtevanın bir ansiklopedisi, hazinesi veya sözlüğü olduğu,
2. Bütün kültürel faaliyetlerin temelinde dilin olduğu,
3. Dilin bir kültür aktarıcısı olduğu,
4. Manevi kültürün oluşumunda dilin, dilin şekillenmesinde kültürün önemli bir yere sahip olduğu,
5. Deyimlerin kültür ve dil ürünü olduğu,
6. Deyimlerin içyapısında geleneksel izler taşıdığını,
7. Deyimlerin çoğunun kültürel arka planında dini inançlara ait yaşantı ve düşünüş şekillerinin yattığını ve bu nedenle deyim incelemelerinde en doğru yolun kültürdilbilimsel yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALEFİRENKO, N. F., **Frazeologiya**, Moskva, 2008.
- ARUTUNOVA, N. D. **Yazık i Mir Çeloveka**, Moskva, 1999.
- BALAKAY A. G.; **Frazeologiya Covremennogo Russkogo Yazıka**, Hovokuznetsk, 1992.
- BARONİKOVA T.B., **Stiliçeskiye Sinonimi: Prentsiplı i Metodi İssledovaniya**, Mahaçkala – 2005.
- BARANOV, A. N., DOBROVOLSKİ, D. O., **Aspektı Teorii Frazeologii**, Moskva, 2008.
- BASKAKOV, A.N. ve başk.; **Büyük Türkçe-Rusça Sözlük**, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1994.
- BAULİNA, E.YU. ve başk.; **Tolkoviy Slovar' Russkogo Yazıka Kontsa XX v.**, Sankt-Peterburg, 1998.
- BEREŞAGİN, E. M. Ve KOTOMOROV V. G. ; **Yazık i Kultura**, Moskva, 1990
- BULAHOVSKİ, A. A. ve başk.; **Büyük Türkçe-Rusça Sözlük**. Multilingual Yayınları, İstanbul, 1994.
- BULAHOVSKİY, A.A; **Kurs Russkogo Literaturnogo Yazıka** Gosudarstvennoe Uçebno Pedogiçeskoe İzdatelstvo Radyahs'ka, Kiev, 1949.
- ÇERNOBROV, A. A., **Lingvokulturologiya: Osnova İntegralnogo Gumanitarnogo Znaniya (Yazık-Filosofiya-Logika-Psihologiya- Kultura)**, Novosibirsk, 2006.
- DAL, V.; **Tolkoviy Slovar Jivogo Velikorussskogo Yazıka**, Russkiy Yazık, 1989.
- JUKOV, V.P., SİDORENKO M.İ., ŞKLYAROV V.T., **Tolkoviy Slovar' Frazeologičeskih Sinonimov Russkogo Yazıka**, Moskva, 2005.
- KRÜÇKOVA N. V.; **Lingvokulturnoye Var'irovaniye Rontseptov**, izdatelstvo "Nauçnaya Kniga" Saratov, 2005.

- LOMOV A. G. ; **Farezeologiya v Tvorçeskoy Laboratorii A. N. Octpovskogo**, Taşkent, İzdatelstvo "Fan" Yzbekskoy SSR, 1987.
- FOMİNA, M.İ.; **Sovremenniy Russkiy Yazık. Leksikologiya**. Moskva: Vısshaya Şkola, 1990.
- GAVRİN S. G. ; **Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Yazıka**, Perm, 1974.
- GAVRİN S. G.; **Frazeologiya Russkogo Yazıka** (Spetsialniy Seminar), Moskva, 1967.
- GRİGORAŞ, A. M.; **Frazeologiya i Stil**, Kiev, 1991.
- GORBAÇEVİÇ, K.S.; **Normı Sovremennogo Russkogo Literavurnogo Yazıka**, Moskva, 1981.
- GİNZBURG, E. L.; **Slovoobrazovaniye i Sintaksis**, 1979.
- GREKOV, V. F., KRÜÇKOV, S. E., ÇEŞKO, L.A., **Pasobiye Posle Zanyatıy Po Russomu Yazıku**, Moskva, Prosveşeniye, 1973.
- İMELEV, D.N.; **Sovremenniy Russkiy Yazık**, Moskva: proşedşıye, 1977.
- JUKOV, V. P. , SİDORENKO, M.İ. ve ŞKLYAROV, V.T.; **Tolkoviy Slovar Frazeologıçeskih Sinonimov Russkogo Yazıka**, Moskva, 2005.
- KALYUTA, Aleksandr.; **Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul, 2004.
- KUZNETSOV, C.A.; **Bolşoy Tolkoviy Slovar' Russkogo Yazıka**, Sankt-Peterburg: Norint, 2001.
- KRÜÇKOVA, N. B., **Lingvokulturnoye Varirovaniye Kontseptov**, Saratov, İzdatelstvo Hauçnaya Kniga, 2005.
- KODUHOV, V. İ.; **Obşeye Yazıkaznaniye**, Moskva, 1974.
- KOZİREV, İ. S., **Sovremenniy Russkiy Yazık**, Minsk, 1979.
- MOLOTKOVA, A.U.; **Frazeologıçeskiy Slovar' Russkogo Yazıka**, 1978.
- MASLOVA, V. A.; **Vvedeniye v Lingvokulturologiyu**, Moskva, Hasledenıye, 1997.
- MASLOVA, V. A., **Lingvokulturologiya**, Moskva, İzdatelskiy Tsentr Akademiya, 2007.
- MASLOVA, V. A., **Lingvokulturologiya**, Moskva, 2001.

MUSTAFAYEV, E. ve ŞERBİNİN, V. J.; **Rusça-Türkçe Büyük Sözlük**, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Y.

ROZENTAL, D. E., GALUP, İ. B. VE TELENKOVA; **Sovremenniy Russkiy Yazık**, Moskva, 2003.

SAZONOVA, İ. K.; **Leksika i Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazıka**, İzdatelstvo Literaturı na İnostrannih Yazıkah, Moskva.

ŞANSKİ, N. M., **Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Yazıka**, Sankpeterburg, 1996.

SKŞİDLO, A.Y. , **Sinonimı v Dialogičeskoj Reči**, Leningrad, 1985.

ŞEVÇENKO L. A., PİNÇENKO N. M., **Russkiy Yazık**, Minsk, 1995.

TARLANOV, Z. K., **Yazık i Kultura**, Petrozadosk, 1984.

TELİYA, V.N; **Frazeologiya v Kontekste Kultura**, Moskva, 1999.

VİNOGRADOV V. V.; **Russkiy Yazık**, Moskva, 1986.

VİNOGRADOV, V. V.; **İstoriya Russkih Lingvističeskih Učeniy**, Moskva, 1978.

YARENTSEV, R. İ.; **Ruskaya Farezeologiya**, Moskva, İzdatelbstvo Ruski Yazık 1997.

AKSAN, Doğan; **Ana Dilimizin Söz Denizinde**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002

AKARSU, Bedia; **Wailhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1955

BOZKURT, Güvenç; **İnsan Ve Kültür**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1991.

BOZKURT, Güvenç ve SALMANER, Ebru, **Kültürün A B C'si**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

İMER Kamile; **Dil Ve Toplum**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990

KAPLAN Mehmet; **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

ÖZER, Bağlan Z.; **Rus Dilinin Gelisme Evreleri**. Ankara, 2004.

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali; **Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara, 2006.

TURİNAY, Necmettin; **Kültür Dil ve Sanata Dair**, Ankara, Akçay Yayınları, 1997

SÜER, Ö.A.; **Rusça Türkçe Deyimler Sözlüğü**, Ankara, 1999.

<http://www.belb.net>

<http://dergiler.ankara.edu.tr>

<http://www.yandex.ru>

<http://lingvocult.ru.acad.bg>

<http://www.lib.ua-ru>.

<http://www.dilimiz.com/dil/TurkDili/trkdili1>

<http://www.ismailcetisli.com/>

<http://www.yagmurdergisi.com.tr>.

<http://www.bilgicik.com>

<http://www.studysphere.ru>

<http://hram-veshnjaki.ru>

<http://feb-web.ru>

<http://polyidioms.narod.ru>

<http://lib.babr.ru>

<http://ru.wikipedia.org>.

<http://www.frazeologiya.ru>

<http://pda.coolreferat.com>

<http://frazbook.ru/>

<http://glossword.info/>

<http://lib.babr.ru>

<http://enc-dic.com>

<http://hram-veshnjaki.ru>

<http://revolution.allbest.ru>

<http://ww.bestreferat.ru>

ÖZET

TUĞ, Cemile. Rusçadaki Eşanlamlı Deyimlerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

“Rusçadaki Deyimlerin Kültürdilbilimsel Açıdan İncelenmesi” adlı çalışmamız, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu tezde eşanlamlı deyimler kültürdilbilimsel açıdan incelenmiştir.

Tezimizin birinci bölümünü oluşturan “Deyimbilim” başlığı altında deyimbilim kuramları üzerinde durulmuş, deyim incelemelerinde kullanılan yöntem ve tekniklerden bahsedilmiş, deyimisel oluşum türleri hakkında bilgi verilerek, deyimbilim alanında araştırma yapan çağdaş araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Deyimlerin çeşitliliği, sınıflandırılma kriterleri örneklerle açıklanmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünü oluşturan “Deyimlerin Milli Kültürel Özellikleri” başlığı altında, deyimisel oluşumlar üzerindeki kültür etkisi anlatılmış, kültür taşıyıcısı olarak deyimlerin önemi vurgulanmıştır. Deyim ve kültür bağlantısı örneklerle açıklanmış, deyim araştırmalarında kültürdilbilimsel yaklaşımın ortaya çıkış zamanı, bu yeni dilbilimsel yaklaşımın hangi dilbilimciler tarafından kullanıldığı açıklanmıştır.

Tezimizin son bölümünü oluşturan “ Rusça’da Eşanlamlı Deyimler” başlığı altında ise, öncelikle genel olarak eşanlamlılık kavramı üzerinde durulmuş, deyimlerde görülen eşanlamlılık olgusu örneklerle açıklanmıştır. Yapılan genel açıklamalardan sonra eşanlamlı deyimlerin kültürdilbilimsel açıdan analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

1. Deyim
2. Kültürdilbilim
3. Eşanlamlılık

ABSTRACT

TUĞ, Cemile. Lingvocultural Analysis Of Synonyms Idioms In The Russian Language. Master-degree Thesis, Ankara, 2011.

"Lingvocultural Analysis Of Synonyms Idioms In The Russian Language" to our work, as the thesis has been prepared. Synonymous terms in this thesis examined linguistic culture statements.

First chapter constitutes "idioms" under the title of idioms theories are mentioned, expressions are used to analyze the methods and techniques mentioned, idiomatic formation of the kind of information given, idioms field research of contemporary researchers' opinions have been given. The diversity of expression, according to what is described with examples group.

Forming the second part of our thesis, "Statement of the national cultural characteristics" section, the term was describing the effects of culture on the formation, the importance of culture as a carrier of phrase are emphasized. Idioms and cultural connection is explained with examples, idioms lingvocultural approach over time, the emergence of this new linguistic approaches are described which is used by linguists.

Constituting the last part of our thesis, under the title "Synonyms idioms in the Russian ", the first focused on the concept of general significance as a spouse, significant co-occurring in expressions are explained with examples. lingvocultural general explanations in terms of synonymous idioms were analyzed.

Key Words:

1. İdiom
2. Lingvoculture
3. Synonym